

**ОРЧНЫ БОХИРДЛЫН ШАЛТГААНТ ХҮН АМЫН ӨВЧЛӨЛ, НАС
БАРАЛТЫН МЭДЭЭЛЛИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДЛЫГ ҮНЭЛЭХ, ЧИГ
ХАНДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН НЬ**

ТАЙЛАН ХЯНАЖ, ЗӨВШӨӨРСӨН:

Б.НАРАНТУЯА, ЭМХТ, ЗАХИРАЛ

ТАЙЛАН ХЯНАСАН:

Б.ДОРЖМЯГМАР, ЭМХТ, АЛБАНЫ
ДАРГА

ТАЙЛАН БИЧСЭН:

С.ДАВААЖАРГАЛ, ЭМХТ

Г.ГАН-ЭРДЭНЭ, ЭМХТ

Д.СУМБЯА, ЭМХТ

Б.ДОЛГОРМАА, ЭМХТ

Г.УРАНГОО, ҮСХ

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

- Зураг 1 Хүн амын ядуурлын хамралтын хүрээ, бүс нутгаар, сонгосон онуудаар
- Зураг 2 Хүн амын нягтрал, аймаг, нийслэлээр, 2022 он
- Зураг 3 Хүн амын тоо, жилийн дундаж өсөлтийн хувь, сонгосон онуудаар
- Зураг 4 Хүн ам зүйн ачаалал, сонгосон оноор
- Зураг 5 Нялхсын эндэгдэл, 1000 амьд төрөлтөд, хүйсээр, 2013-2022 он
- Зураг 6 Дундаж наслалт, хүйсээр, сонгосон онуудаар
- Зураг 7 Тоосонцрын хэмжээний харьцуулалт
- Зураг 8 PM2.5 болон PM10 тооцонцрын хэмжээг хүлцэх агууламжтай харьцуулсан байдал
- Зураг 9 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөл, 10000 хүнд амд, хүйсээр, 2013-2022 он
- Зураг 10 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөл, 10 000 хүн амд, 2013-2022 он
- Зураг 11 Амьсгалын тогтолцооны өвчин, PM 10, PM 2.5 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан үзүүлэлт, 2016-2022 оны сараар, Улсын дүнгээр
- Зураг 12 Амьсгалын тогтолцооны өвчний шалтгаант нас баралт, PM 10, PM 2.5 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан үзүүлэлт, 2016-2022 оны сараар, Улсын дүнгээр
- Зураг 13 Уушигны архаг бөглөрөлт өвчин, PM 10, PM2.5 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан үзүүлэлт, Улсын дүнгээр
- Зураг 14 Уушигны архаг бөглөрөлт өвчин, PM 10, PM2.5 тоосонцрын хэмжилтэй харьцуулсан үзүүлэлт, Улсын дүнгээр
- Зураг 15 Уушигны архаг бөглөрөлт өвчин, PM 10, PM2.5 тоосонцрын хэмжилтэй харьцуулсан үзүүлэлт, Улаанбаатар хот
- Зураг 16 Амьсгалын тогтолцооны өвчин, 10000 хүн амд, насны бүлгээр, 2011-2020 он
- Зураг 17 Нэг хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын тогтолцооны 10000 хүүхдэд ногдох өвчлөл, 10 жилийн дундаж
- Зураг 18 Амьсгалын тогтолцооны өвчний тэргүүлэх 10 шалтгаан, хувиар, 2012 он
- Зураг 19 Амьсгалын тогтолцооны өвчний тэргүүлэх 10 шалтгаан, хувиар, 2022 он
- Зураг 20 Тав хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын замын өвчлөл, 2016-2020 он, улирлаар, улс, аймаг, Улаанбаатар хотод, тухайн насны 1000 хүүхдэд
- Зураг 21 Тав хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа, цочмог бронхит өвчин, 2016-2020 оны 1,2,3 дугаар саруудад, тухайн насны 10000 хүүхдэд
- Зураг 22 Улаанбаатар хотын хатгалгаа, цочмог бронхит өвчний түвшин, 10000 хүнд ногдохоор, жил бүрийн эхний 3 сарын байдлаар
- Зураг 23 Тав хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчлөлийн тохиолдол
- Зураг 24 Зоонозын халдварт өвчний тохиолдол, 10 000 хүн амд, 2013-2022 он
- Зураг 25 Зоонозын халдварт өвчний бүтэц, 2022 он
- Зураг 26 Хачигт халдварын эпидемиологийн 7 хоног
- Зураг 27 Хачигт энцефалитын хүний өвчлөлийн тархалт, 2022 он
- Зураг 28 Хачгаар дамжих халдварын тандалт судалгаанд хамрагдсан газрууд, 2022 он
- Зураг 29 Шумуулын тандалтын 5 жилийн дунджийг 2022 онтой харьцуулсан байдал
- Зураг 30 Архи, спиртэнд санамсаргүй хордож нас барсан тохиолдол, хүйсээр, 2010-2022 он

Зураг 31 Хий, ууранд хордож нас барсан хүний тоо, хүйсээр, 2010-2022 он

Зураг 32 Эмийн бодист хордож нас барсан хүний тоо, хүйсээр, 2010-2022 он

Зураг 33 Хоолны хордлогот халдвар, 2013-2022 он

Зураг 34 Дэгдэлт өндөртэй онуудын хоолны хордлогот халдвар, сараар

Зураг 35 2019 онд улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар, сараар

Зураг 36 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар, 10 000 хүн ам тутамд

Зураг 37 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар нас, хүйсээр

Зураг 38 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар нийгмийн байдлаар

Зураг 39 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар, дүүргээр

Зураг 40 ТХЗ 3.6.1 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын түвшин (100 000 хүнд ногдох зам тээврийн ослоор нас барсан хүний тоо

Зураг 41 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд амд, хүйсээр, 2013-2022 он

Зураг 42 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн байдал

Зураг 43 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, насны бүлгээр, тухайн насны 10000 хүнд

Зураг 44 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын шалтгаан, 2022 он

Зураг 45 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, байршлаар 2022 он

Зураг 46 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, гэмтлийн байршлаар 2022 он

Зураг 47 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, аймгаар 2022 он

Зураг 48 Тав хүртэлх насны хүүхдийн бие махбодод гэмтэл учруулсан тохиолдол

Зураг 49 Тав хүртэлх насны хүүхдийн эм, биологийн бэлдмэлийн хордлого, 2014-2022 он

Зураг 50 Үйлдвэрийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол, хүйсээр, 2013-2022 он . 62

Зураг 51 Хүүхдийн өвчлөл, 10000 хүн амд, дүнд эзлэх хувь хүйсээр, 2020 он

Зураг 52 Хоол боловсруулах эрхтэний өвчин, 10000 хүн амд, сүүлийн 10 жилийн дундажаар, насны бүлгээр

Зураг 53 Хоол боловсруулах эрхтэний өвчин, 0-19 нас, 10000 хүн амд, 2016, 2020 оны сар сараар

Зураг 54 0-19 насны хүүхдийн хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны өвчлөлийн тоо, эмчилгээний зардал сая.төг, 2016-2020 оны улирлаар

Зураг 55 Шүд цоорох өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2020 оны 1-3 сарын дундаж

Зураг 56 Арьс халимын өвчин, 1 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2013-2022 оны дундаж, аймгаар

Зураг 57 Арьс халимын өвчин, 1 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 он, сараар

Зураг 58 Арьс ба халимын өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс хувиар

Зураг 59 Гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант бусад тодорхой эмгэг, насны бүлгээр, 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны улирлаар

Зураг 60 Бэртэл, хордлого ба бусад гадны шалтгааны үр дагавар, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс-хувиар

Зураг 61 Чих, хөхлөг сэртэнгийн өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс-хувиар

Зураг 62 Тав хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин, РМ10 тоосонцрын агууламжтой харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

Зураг 63 Дутуу төрөлт, Азотын давхар ислийн агууламжтой харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

Зураг 64 Өсөлтгүй жирэмслэлт, агаар бохирдуулагч бодисын агууламжтой харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

Зураг 65 Амьгүй төрөлт, агаар бохирдуулагч бодисын агууламжтой харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

Зураг 66 ТХЗ 3.9.1 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин (100.000 хүнд ногдох)

Зураг 67 Баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаар нөхцөлдсөн нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд, ДЭМБ-ын тооцооллоор

Зураг 68 Баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаар нөхцөлдсөн нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд,

Зураг 69 Санамсаргүй хордох, хордлогын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд харьцуулахад

Зураг 70 Санамсаргүй хордох, хорт бодисын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

- Хүснэгт 1 Орчны эрүүл мэндтэй холбоотой үзүүлэлтийн жагсаалт
- Хүснэгт 2 Агаарын бохирдуулагч бодисуудын дундаж агууламж, сараар, мг/т3
- Хүснэгт 3 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлд эзлэх хувь, хүйсээр, 2013, 2022 он
- Хүснэгт 4 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлийн тэргүүлэх шалтгаан, дүнд эзлэх хувиар, 2012, 2022 он
- Хүснэгт 5 Хачгаар дамжих халдварт өвчний сэжигтэй дуудлага, төрлөөр
- Хүснэгт 6 Хачгаар дамжих халдвараар өвчилсөн хүний тоо, 2013-2022 он
- Хүснэгт 7 Хачгаар дамжих өвчний тандалт шинжилгээнд хамрагдсан байдал
- Хүснэгт 8 Шумуулын тандалт, сүүлийн 5 жилээр
- Хүснэгт 9 Хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлтийн мэдээлэл
- Хүснэгт 10 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол, хэлбэрээр
- Хүснэгт 11 Тав хүртэлх насны хүүхдийн осол гэмтлийн шалтгаан, төрлөөр
- Хүснэгт 12 Тав хүртэлх насны хүүхдийн эм, биологийн бэлдмэлийн хордлогоын тохиолдол, хүйсээр
- Хүснэгт 13 Үйлдвэрийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол, 2013-2022 он
- Хүснэгт 14 Хүүхдийн орчны эрүүл мэндтэй холбоотой шалгуур үзүүлэлтүүд, НҮБ-ын Хүүхдийн сан 2022 он
- Хүснэгт 15 Хүүхдийн орчны эрүүл мэндтэй холбоотой үзүүлэлтийн тооцоолол
- Хүснэгт 16 Хүүхдийн өвчлөл дүнд эзлэх хувиар, насны бүлгээр, 2011-2020 оны байдлаар
- Хүснэгт 17 Хүүхдийн өвчлөл, 1000 хүн амд ногдохоор, 2011-2020 оны дундажаар
- Хүснэгт 18 Бүртгэгдсэн өвчлөл дүнд эзлэх хувиар, 2011-2020 оны байдлаар
- Хүснэгт 19 0-19 насны хүүхдийн хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны өвчлөлийн тоо, 10000 хүн амд ногдохоор, 2011-2020 оны дундажаар
- Хүснэгт 20 Агаарын бохирдолтой холбоотой зарим өвчлөлийн тоо, сараар, 2014-2022 он, Улсын дүн
- Хүснэгт 21 Агаарын бохирдолтой холбоотой зарим өвчлөлийн тоо, сараар, 2014-2022 он, Улаанбаатар хот
- Хүснэгт 22 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин, ДЭМБ-ын тооцооллоор
- Хүснэгт 23 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалах нас баралтын түвшин, Эрүүл мэндийн статистикаар
- Хүснэгт 24 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалах өвчлөлийн шалтгаант баралтын түвшин, тухайн насны 10 000 хүнд, 2014-2022 он, Улсын дүн
- Хүснэгт 25 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалах өвчлөлийн шалтгаант баралтын түвшин, тухайн насны 10 000 хүнд, 2014-2022 он, Улаанбаатар
- Хүснэгт 26 Баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаар нөхцөлдсөн нас баралтын тохиолдлын тоо

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

НҮБ	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
ДЭМБ	Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага
ДБ	Дэлхийн банк
ЭМЯ	Эрүүл мэндийн яам
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ӨНЭЗС	Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгаа
НБЕК	Нас баралтын ерөнхий коэффициент
НБНБК	Насны бүлэг дэх нас баралтын коэффициент
НБТХХ	Нас баралтын түвшний хүйсийн харьцаа
ХБӨ	Халдварт бус өвчин
ӨОУА-10	Өвчний олон улсын 10-р ангилал
PM _{2.5}	2.5 микрон буюу түүнээс бага аэродинамик эквивалент диаметртэй тоосонцор
PM ₁₀	10 микрон буюу түүнээс бага аэродинамик эквивалент диаметртэй тоосонцор
СО	Нүүрстөрөгчийн дутуу исэл
NO ₂	Азотын давхар исэл
SO ₂	Хүхэрлэг хий

Хураангуй

Орчны бохирдол нь хүн амын архи, тамхины хэрэглээ, эрүүл бус хооллолт зэрэг бусад эрсдэлт хүчин зүйлсээс дутахааргүй хүний эрүүл мэндэд нөлөөлж байна.

Агаарын бохирдол нь зүрхний ишемит өвчин, тархинд цус харвалт, уушгины архаг бөглөрөлт өвчин, багтраа, хорт хавдар зэрэг халдварт бус өвчний эрсдэлт хүчин зүйл болж нийгэм, эдийн засагт асар их хохирол учруулсаар байгааг судалгаагаар нотолсоор байна.

Манай улсад орчны бохирдлын нөлөөллийн талаар судалгаанууд хийгдэж байгаа боловч хүний эрүүл мэндэд хэрхэн нөлөөлж буй талаар нарийвчилсан, байнгын эх үүсвэртэй тоон мэдээлэл хомс байна.

Иймд хүн амын эрүүл мэндэд агаар, орчны бохирдол хэрхэн нөлөөлж буйг тодорхойлоход шаардлагатай мэдээллийн бэлэн байдалд үнэлгээ хийж, олон улсын аргачлалын дагуу өвчлөлийн ангилал, кодчилал, тодорхойлолт, тооцооллыг нэвтрүүлж, нутагшуулах, мэдээллийн байнгын эх үүсвэртэй болох, мэдээллийг газарзүйн байршил, өртөмтгий бүлэг зэргээр нарийвчлан харуулах нээлттэй мэдээллийн санг бий болгох боломжийг бүрдүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Орчны эрүүл мэндийн статистик мэдээллийг боловсронгуй болгож, нэгдсэн мэдээллийн сантай болсноор агаар, орчны бохирдлоос шалтгаалсан өвчлөл, нас баралтын чиг хандлагыг нарийвчлан судалж, улмаар орчны бохирдлыг бууруулан, хүн амын эрүүл мэндийг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой юм.

Орчны эрүүл мэндийн статистик мэдээллийг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох зорилгыг тавьж ажилласан бөгөөд ДЭМБ-аас 1999 онд гаргасан орчны эрүүл мэндийн шалгуур үзүүлэлтийг судлан манай улсад тооцогдон гарч буй боломжит мэдээллийг тооцоолон гаргаж харууллаа.

ДЭМБ-аас гаргасан 12 төрлийн нийт 44 шалгуур үзүүлэлт байгаа ба үүнээс одоогоор бэлэн тооцогдон гарч буй 28, судалгаагаар гарах 12 шалгуур үзүүлэлт, огт гарахгүй байгаа 4 шалгуур үзүүлэлт байна. Тооцогдон гарч буй шалгуур үзүүлэлтийн төрөлт тус бүрээр, тооцоолон үр дүнг гаргаж харууллаа.

НЭМҮТ-д Орчны эрүүл мэндийн тандалтын тогтолцоо ажиллаж холбогдох байгууллагаас эх үүсвэртэй мэдээллийг суурь мэдээлэл болгон ашиглаж орчны тандалтын www.tandalt.mn/ цахим программд оруулан нэгтгэн дүн шинжилгээ хийж тогтмол тайлан мэдээ болгон гарган, жил бүр эмхэтгэл болгон гаргаж байна.

1. Орчны эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд

Хүн амын эрүүл мэндийн байдалд хүрээлэн буй орчин, нийгэм, хүн ам зүйн байдал хэрхэн нөлөөлж байгаа болон эдгээр шалгуур үзүүлэлтүүдийг Монгол улсын хэмжээнд тооцоолон гаргаж буй эсэх, тооцох боломжтой эсэх, шалгуур үзүүлэлтийн өнөөгийн байдалд үнэлгээ хийх зорилго тавьж ажилласан.

ДЭМБ-аас гаргасан 12 төрлийн нийт 44 шалгуур үзүүлэлт байгаа ба үүнээс одоогоор бэлэн тооцогдон гарч буй 28, судалгаагаар гарах 12 шалгуур үзүүлэлт, огт гарахгүй байгаа 4 шалгуур үзүүлэлт байна.

Тооцогдон гарч буй 28 шалгуур үзүүлэлтийн төрөлт тус бүрээр, тооцоолон дүн шинжилгээ хийсэн.

НЭМҮТ-д Орчны эрүүл мэндийн тандалтын тогтолцоо ажиллаж холбогдох байгууллагаас эх үүсвэртэй мэдээллийг суурь мэдээлэл болгон ашиглаж орчны тандалтын /www.tandalt.mn/ цахим программд оруулан нэгтгэн дүн шинжилгээ хийж тогтмол тайлан мэдээ болгон гарган, жил бүр эмхэтгэл болгон гаргаж байна.

Улаанбаатар хотын агаарын бохирдол хүлээн зөвшөөрөгдөх стандарт хэмжээнээс хэтэрсэн байна. Тухайлбал: Улаанбаатар хотын агаарын бохирдол 10 дугаар сараас ихсэж, 12 болон 1 дүгээр сард хамгийн өндөр байна.

Улаанбаатар хотын агаарыг бохирдуулагч PM2.5 тоосонцрын хэмжээ сүүлийн 5 жилийн дунджаар жил бүрийн 1 дүгээр сард хамгийн өндөр байна. Энэ үзүүлэлт Монгол Улсын хүлээн зөвшөөрөх стандарт хэмжээнээс 11.5 дахин их, Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын зөвлөмжөөс 23 дахин их байна.

Улаанбаатар хотын агаар дахь нарийн ширхэгт тоосонцрын агууламж Монгол Улсын хүлээн зөвшөөрөх стандарт хэмжээнээс 2022 онд 297 өдөр давж, сүүлийн 5 жил тоосонцрын агууламж давсан өдрийн тоо тасралтгүй өсөж байна.

Өрхийн түүхий нүүрсний хэрэглээ, тээврийн хэрэгслийн өсөлт, хог хаягдал зэрэг нь агаарыг бохирдуулагч гол хүчин зүйл болж байна. Эдгээрийн үндэс нь хотын хүн ам өсөж, Улаанбаатар хотод төвлөрөл ихээр бий болсон байна.

Агаарын бохирдол нь хүний биеийн амьсгалын тогтолцоо, зүрх судас, мэдрэл, нөхөн үржихүйн тогтолцооны зэрэг бүхий л эрхтэн тогтолцоо ялангуяа жирэмсэн эхийн ураг, 5 хүртэлх насны хүүхдийн эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөтэй нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.

Амьсгалын тогтолцооны өвчлөл агаарын бохирдол ихтэй 11 дугаар сараас дараа оны 3 дугаар сар хүртэлх хугацаанд бохирдол багатай бусад сараас 2-3 дахин их, үүний дотор 5 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөл бусад насны хүн амын өвчлөлөөс 13.5-29.8 дахин их байна.

Улаанбаатар хотод 2022 оны байдлаар хатгалгаа өвчнөөр нас барсан 4 хүн тутмын нэг нь 5 хүртэлх насны хүүхэд байна.

Жирэмсэн эхийн эрүүл мэндэд агаарын бохирдол сөргөөр нөлөөлж, төрөлхийн гажигтай хүүхэд төрүүлэхэд хүргэсэн байх магадлалтай байна. 1000 амьд төрөлтөд ногдох төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд сүүлийн 5 жилд 5-6 дугаар сард өндөр, өөрөөр хэлбэл энэ хугацаанд

төрсөн эхчүүдийн жирэмсэлсэн хугацаа 7, 8 дугаар сар, ураг эрчимтэй хөгжих үе нь 10 дугаар сараас эхэлж байгаа нь агаарын бохирдол нэмэгдэх хугацаатай давхцаж байна.

Улаанбаатар хотын 1000 амьд төрөлтөд ногдох өсөлтгүй жирэмслэлт агаарын бохирдол хамгийн өндөр байдаг 1-3 дугаар сард их байна.

Зүрх судасны тогтолцооны өвчлөл Улаанбаатар хотын хувьд агаарын бохирдол хамгийн өндөр саруудын дараагийн сард өндөр байгаа нь ажиглагдлаа. Агаарын бохирдлыг бууруулах чиглэлээр хэрэгжүүлж буй бодлого, хөтөлбөрийг үр дүнтэй болгохын тулд тусгайлсан судалгаа шинжилгээ хийж, үнэлгээний үзүүлэлтийг тооцох, арга аргачлалыг сайжруулах, мэдээллийн нэгдсэн системтэй болох нь зайлшгүй байна.

Хүснэгт 1 Орчны эрүүл мэндтэй холбоотой үзүүлэлтийн жагсаалт

№	Төрөл	Ангилал	Шалгуур үзүүлэлт	Мэдээллийн эх үүсвэртэй	Судалгааны эх үүсвэртэй	Мэдээллийн эх үүсвэр байхгүй
1	Нийгэм, хүн ам зүй	Ядуурал	Ядуурлын түвшин	1		
2		Хүн амын нягтрал	Хүн амын нягтрал	1		
3		Хүн амын өсөлт	Хүн амын жилийн дундаж өсөлтийн түвшин	1		
4		Хүн ам зүйн ачаалал	16, түүнээс доош, 65, түүнээс дээш насны хүн хувь	1		
5		Хотжилт	Хотын хүн амын хувь	1		
6		Нялхсын эндэгдэл	Нялхсын эндэгдэлийн түвшин	1		
7		Дундаж наслалт	Дундаж наслалт	1		
8	Агаарын бохирдол	Гадаад орчны агаарын бохирдол	Хот суурин газрын хүрээлэн буй орчны агаар дахь бохридуулагч бодисын жилийн дундаж хэмжээ (Озоны жилийн дундаж агууламж, CO, тоосонцор (PM10, PM2.5, SPM), SO2, NO2, O3, хар тугалга)	1		
9		Дотоод орчны агаарын бохирдол	Хоол ундаа хийхдээ нүүрс, мод, шингэн түлш хэрэглэж буй хүн амын эзлэх хувь		1	

10			Гэрээ халаахдаа нүүрс, мод, шингэн түлш хэрэглэж буй хүн амын эзлэх хувь		1	
11		Амьсгалын замын өвчлөл, нас баралт	5 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын замын цочмог халдвар	1		
12			5 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын замын цочмог халдвараас шалтгаалсан нас баралтын түвшин	1		
13		Агаарын чанарын менежмент	Агаарын чанарын менежментийн чадвар	1		
14			Нийт шингэн түлшний хэрэглээнд хар тугалгагүй хэрэглээний эзлэх хувь		1	
15	Ариун цэврийн байгууламж	Ялгадас зайлуулах	Ариун цэврийн байгууламжийн бохирог зохистой байдлаар зайлуулдаг хүн амын эзлэх хувь		1	
16		Хүүхдийн суулгалт өвчний тохиолдол, нас баралт	5 хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчний тохиолдол	1		
17			5 хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчний нас баралтын түвшин	1		
18	Эрүүл аюулгүй орчин	Хууль бус оршин суугчид	Хууль бусаар оршин суугчдын эзлэх хувь			1
19		Аюулгүй орон сууц	Эрүүл бус, аюултай орон сууцанд амьдарч буй хүн амын эзлэх хувь		1	

20		Гэрийн осол	Гэрийн ослын тохиолдол	1		
21		Хог төлөвлөлт	Барилгын хамрах хүрээ, хэмжээ болон орон сууцны төлөвлөлтийн журам	1		
22	Ундны усны аюулгүй байдал	Усны чанар, хэрэглээ	Ундны усны сайжруулсан эх үүсвэр ашигладаг хүн амын эзлэх хувь	1		
23			Гэртээ ус дамжуулах хоолойтой өрхийн эзлэх хувь	1		
24		Усаар дамжих өвчин	Усаар дамжих өвчний дэгдэлтийн хувь	1		
25		Усны чанарын хяналт	Усны чанарыг хянах сүлжээтэй эсэх	1		
26		Эрсдэлтэй хүн ам	Шавжаар дамждаг халдварт өвчин халдварт өвчнөөр өвчилсөн хүн амын тоо	1		
27	Шавжаар дамждаг халдварт өвчин	Шавжаар дамждаг халдварт өвчин	Шавжаар дамждаг халдварт өвчний түвшин	1		
28		Шавжаар дамждаг халдварт өвчин халдварт өвчний хяналтад хамрагдсан хүн амын хувь, өвчний төрлөөр	Шавжаар дамждаг халдварт өвчин халдварт өвчний хяналтад хамрагдсан хүн амын хувь, өвчний төрлөөр			1
29	Хатуу хог, хаягдал	Хог, хаягдлыг цуглуулах	Хог, хаягдлаа зориулалтын үйлчилгээгээр тогтмол цуглуулдаг хүн амын эзлэх хувь		1	

30		Хог, хаягдлыг зайлуулах	Хог, хаягдлаа зориулалтын үйлчилгээгээр тогтмол зайлуулдаг хүн амын эзлэх хувь		1	
31		Аюултай хог хаягдлын бодлого	Аюултай хог, хаягдлын бодлогын үр ашиг		1	
32	Аюултай, хортой бодис	Цусны хар тугалга	Цусан дахь хар тугалганы түвшин 10 мг/д-ээс их хүүхдийн хувь		1	
33		Химийн хордлого	Хордлогын улмаас нас баралтын түвшин	1		
34		Бохирдсон газар	Бохирдсон газрын хамрах хүрээ		1	
35	Хүнсний аюулгүй байдал	Хоол хүнсээр дамждаг өвчин	Хоол хүнсээр дамжих өвчний тархалтын хувь	1		
36		Хүнсний аюулгүй байдлын хяналт	Хяналтаар илэрсэн хүнсний бүтээгдэхүүн дэх аюултай химийн бодисын эзлэх хувь		1	
37	Цацраг идэвхт бодис	Цацраг идэвхт бодисын халдвар	5 mS/yr-ээс дээш тун цацраг идэвхт бодист өртсөн хүн амын эзлэх хувь			1
38		Хэт ягаан туяанд өртөх	Хэт ягаан туяаны гэрлийн индекс			1
39	Мэргэжлээс шалтгаал аагүй эрүүл мэндийн эрсдэл	Моторт тээврийн хэрэгслийн осол	Зам тээврийн ослын улмаас нас баралтын түвшин	1		
40		Ажил, мэргэжлийн бус гэмтэл	5 хүртэлх насны хүүхдийн бие махбодод гэмтэл учруулсан тохиолдол	1		

41		Хордлого	Тухайн жилд бүртгэгдсэн 5 хүртэлх насны хүүхдийн хордлогын тоо	1		
42	Мэргэжлээс шалтгаалсан эрүүл мэндийн эрсдэл	Мэргэжлээс шалтгаалсан аюултай байдал	Эрүүл бус эсвэл аюултай хөдөлмөрийн нөхцөлд аюултай байдалд өртсөн ажилчдын хувь		1	
43		Мэргэжлээс шалтгаалсан өвчин	Үйлдвэрлэлийн ослын тохиолдол	1		
44		Мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний нас баралт	Үйлдвэрлэлийн ослын шалтгаант нас баралт	1		
	Нийт	39	44	28	12	4

1.1 Нийгэм хүн ам зүйн үзүүлэлтүүд

Орчны эрүүл мэндтэй холбоотой нийгэм, хүн ам зүйн үзүүлэлтүүдэд хүн амын ядуурал, хүн амын нягтрал, хүн амын өсөлт, хүн ам зүйн ачаалал, хотжилт, нялхсын эндэгдэл, дундаж наслалт гэсэн үзүүлэлтүүд багтаж байна. Эдгээр үзүүлэлтүүдийг ҮСХ болон Эрүүл мэндийн албан ёсны статистик мэдээллээр тооцогдон гарч байна.

1.1.1 Ядуурал

Ядуурал бол хүн төрөлхтний өмнө тулгарч буй зайлшгүй анхаарах асуудлуудын нэг юм. Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын 2015 оны Ерөнхий ассамблейн 70 дугаар чуулганаар баталсан “Тогтвортой хөгжлийн зорилт-2030” бодлогын баримт бичигт ядуурлыг устгах зорилгыг дэвшүүлэн дэлхий даяар ядууралгүй болох уриалга гаргасан.

Улс орон бүр ядуурлыг бууруулах, арилгахын тулд олон төрлийн бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлж байна. Гэвч 2022 оны байдлаар дэлхийн нийт хүн амын 9 хувь нь буюу 681 сая хүн ядуу амьдарч байна. Өөрөөр хэлбэл дэлхийн 10 хүн тутмын 1 нь амьжиргааны наад захын хэрэглээгээ хангаж чадахгүй байгаа юм.

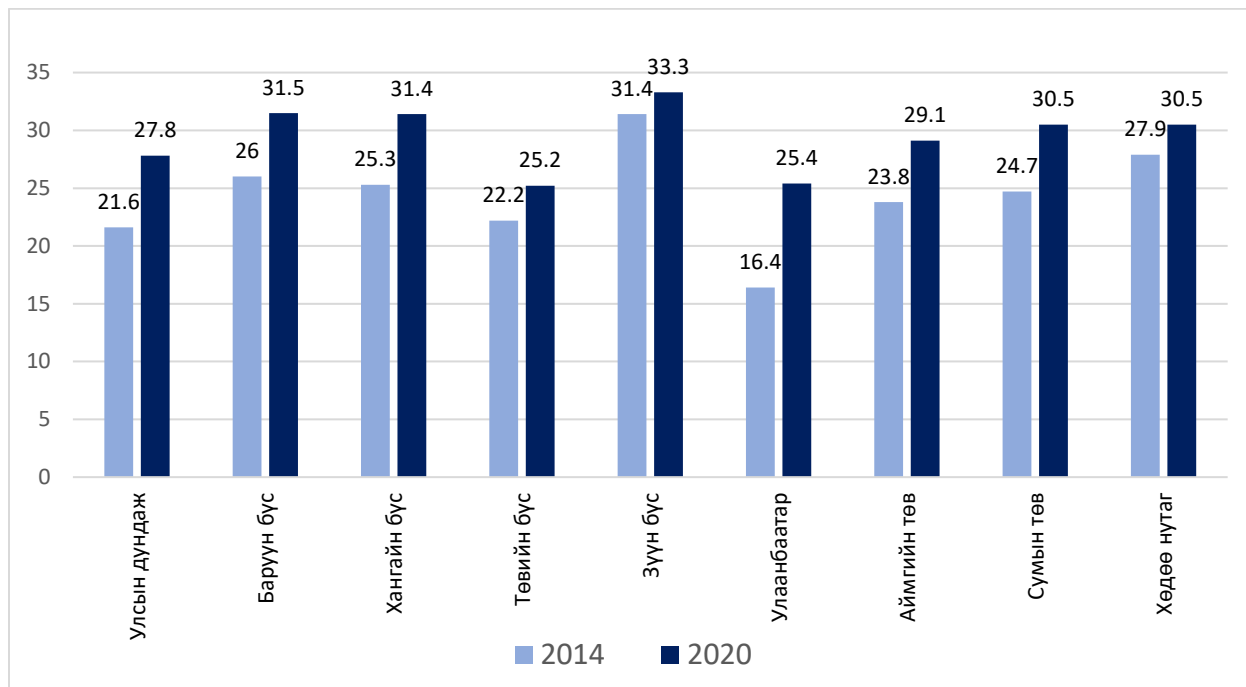
Монгол Улс нь дэлхийн ядуурал өндөртэй орнуудын тоонд багтдаг бөгөөд ядуурлын түвшингээр дэлхийн 173 улсаас 56-д жагсаж байна. Монгол Улсын ядуурлын түвшин 2020 оны байдлаар 27.8 хувь байгааг Дэлхийн банк болон Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо хамтран тооцоолжээ.

Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо (ҮСХ), Дэлхийн банктай (ДБ) 2002 оноос эхлэн ядуурлыг хэмжих арга зүйг боловсруулах, тооцоолол хийх чиглэлээр нягт хамтран ажиллаж ирсэн бөгөөд Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгаа (ӨНЭЗС)-нд суурилан ядуурлыг тооцдог (ҮСХ, 2018). Өөрөөр хэлбэл хүн амын хэдэн хувь нь зайлшгүй шаардлагатай хүнсний болон хүнсний бус хэрэглээгээ худалдан авч чадахгүй байгааг түүвэр судалгаагаар илрүүлдэг.

Монгол Улсын ядуурлын түвшин 1998 оноос хойш хурдацтай буурч өнөөгийн түвшинд хүрсэн хэдий ч сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд дорвитой өөрчлөлт гараагүй байна. ӨНЭЗС-ны тайлангаас харвал 2010-2014 онуудад ядуурлын хамралтын хүрээ 38.8 хувиас 21.6 хувь болтол буурсан хэдий ч 2014 оноос 2018 онд 21.6 хувиас 28.4 хувь хүртэл өссөн байна. Орон нутаг, хот сууринаар авч үзвэл 2016-2018 онд хөдөөгийн ядуурал буурсан бол хот суурин газрын ядуурал өөрчлөгдсөнгүй. 2010 онд хөдөөгийн хүн амын 10 хүн тутмын тав нь ядуу амьдарч байсан бол 2018 онд арван хүн тутмын гурав нь ядуу байсан байна.

Харин хот суурин газарт амьдарч байгаа ядуу хүн амын нийт ядуу хүн амд эзлэх хувь 55.2 хувь (2010 онд) байснаа 63.5 хувь (2018 онд) хувь болон өсжээ. Боловсролын хувьд ядуу 10 хүн тутмын нэг нь их дээд сургууль болон түүнтэй ижил түвшний боловсрол олгох сургууль төгссөн байхад хамгийн чинээлэг 10 хүн тутмын тав нь дээд боловсролтой байсан байна. Түүнчлэн, өрхийн тэргүүний нас 30-39 насны хооронд, 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй бол ядууралд илүү өртөмтгий байна гэсэн үр дүн гарсан.

Зураг 1 Хүн амын ядуурлын хамралтын хүрээ, бүс нутгаар, сонгосон онуудаар

1.1.2 Хүн амын нягтрал

Хүн амын нягтрал өндөр байх нь хотжилт хурдацтай явагдах, хүрээлэн буй орчин, амьдрах нөхцөлд хүчтэй дарамт учруулах үндэс нь болдог байна.

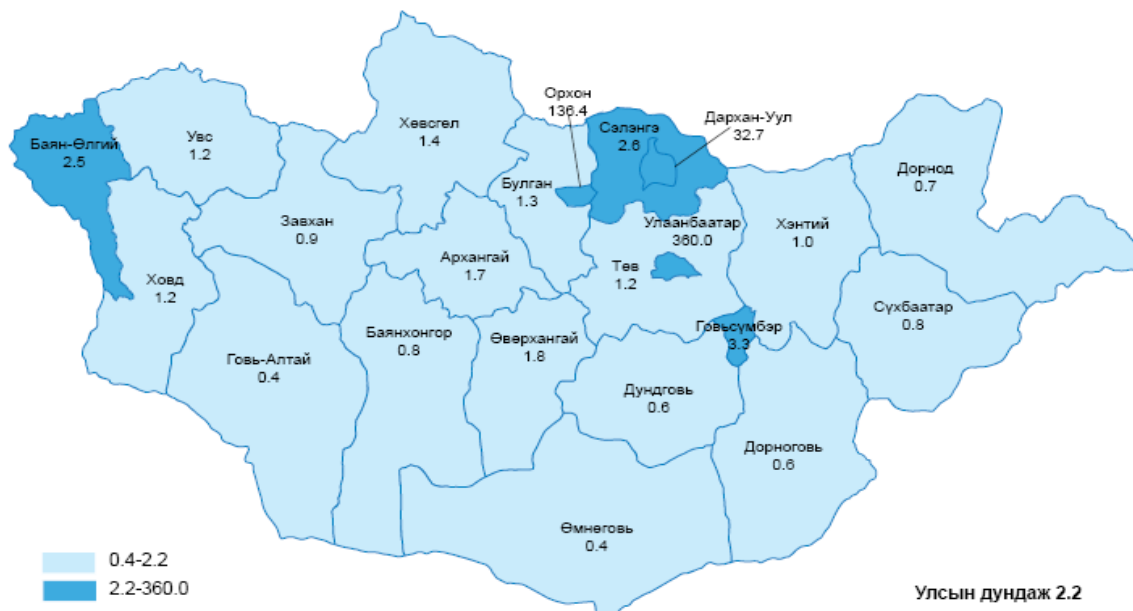
Манай улс хүн амын нягтралаараа дэлхийн бусад улс оронтой харьцуулахад хамгийн сийрэг суурьшилтай орнуудын тоонд ордог бөгөөд 2022 онд нэг хавтгай дөрвөлжин километр нутаг дэвсгэрт 2.2 хүн ногдож байгаа нь 2000 онтой харьцуулахад 0.7 хүнээр нэмэгдсэн байна.

Монгол улсын хэмжээнд нэг хавтгай дөрвөлжин километр нутаг дэвсгэрт ногдох хүн ам буюу хүн амын нягтрал хамгийн өндөр нь Улаанбаатар, Орхон аймгууд байгаа бөгөөд 2022 онд Улаанбаатар хотод 360.0 байгаа нь 2000 онтой харьцуулахад 2 дахин буюу 191 хүнээр нэмэгдсэн ба өмнөх онтой харьцуулахад 11 хүнээр тус тус нэмэгдсэн байна.

Одоо байгаа хүн амын нягтралыг тооцож үзэхэд, хүн амын тооцоот нягтралын дээд хязгаар 460 хүн/га-гаас хэтэрсэн 88 хэсгийн 733 га талбай байна.

Орхон аймагт хүн амын нягтрал 2000 онд 95.6 байсан бол 2022 оны байдлаар 136.4 болж 40.8 хүнээр, өмнөх оноос 0.5 хүнээр тус тус нэмэгдсэн байна.

Зураг 2 Хүн амын нягтрал, аймаг, нийслэлээр, 2022 он

Эх үүсвэр: Үндэсний статистикийн хороо

Аймгуудын хүн амын нягтрал газар нутгийн хэмжээ, хүн амын тооноос шалтгаалан харилцан адилгүй, тухайлбал Орхон, Дархан-Уул аймаг нь бусад аймгуудаас өндөр 32.7-136.4, Говь-Алтай, Өмнөговь, Дорноговь, Дундговь, Дорнод, Баянхонгор, Сүхбаатар, Завхан аймгуудад хамгийн бага 0.4-0.9 буюу нэг хүрэхгүй хүн ногдож байна. Бусад аймагт 1.0-3.3 байна.

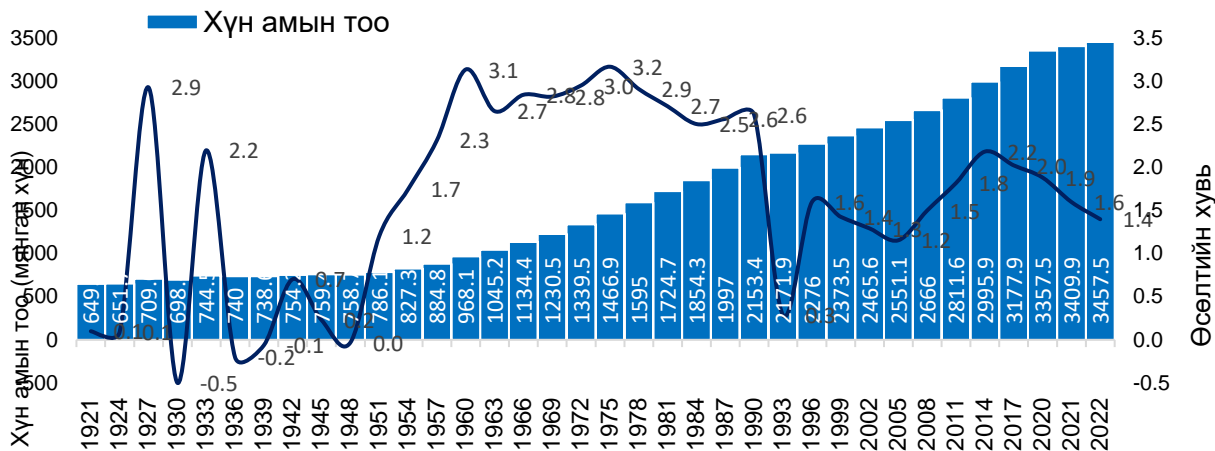
1.1.3 Хүн амын өсөлт

Аливаа улс орны хүн амын өсөлтөд төрөлт, нас баралт, гадаад шилжих хөдөлгөөн гэсэн гурван үндсэн хүн ам зүйн үзүүлэлт шууд нөлөөлөхөөс гадна улс орны тухайн үеийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, хүрээлэн буй орчин, ард түмний аж байдлын түвшин, эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж зэрэг олон хүчин зүйлтэй уялдаг.

Хүн амын өсөлтийн хувь 1927, 1960, 1975 онуудад хамгийн өндөр байсан ба сүүлийн жилүүдэд 2008 оноос 2014 онуудад хойш жигд өсөх хандлагатай байсан. Харин 2015 оноос буурч байгаа бөгөөд 2022 оны байдлаар 1.4 байгаа нь өмнөх оноос 0.2 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Зураг 3 Хүн амын тоо, жилийн дундаж өсөлтийн хувь, сонгосон онуудаар

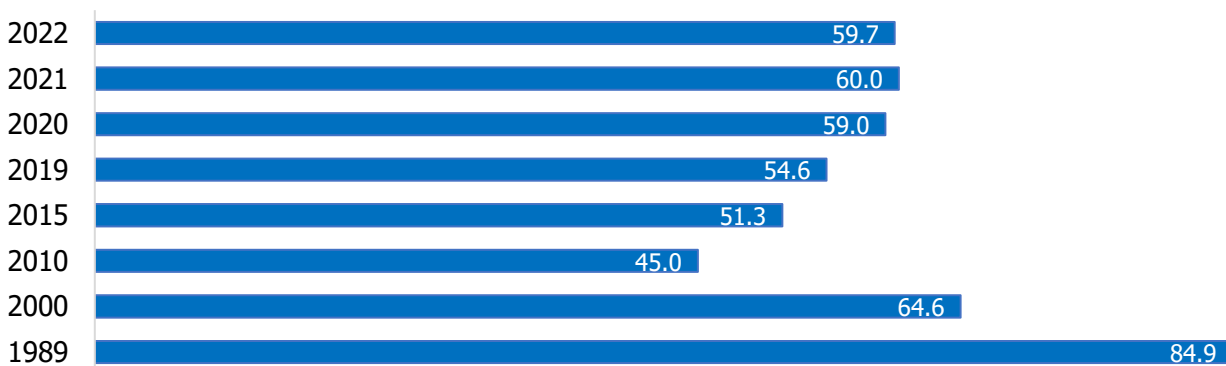

1.1.3 Хүн ам зүйн ачаалал

Манай улсын хүн амын төрөлтийн түвшин 1970-1989 онд өндөр байснаас шалтгаалан хүн ам зүйн ачаалал өндөр байжээ. Тэгвэл 2022 онд хөдөлмөрийн насны хүн амын эзлэх хувь харьцангуй их байгаа тул хүн ам зүйн ачаалал 1990 оны үетэй харьцуулахад буурсан байна.

Амьдралд энэ үзүүлэлт тооцооноос нэлээд илүү байдаг. Тухайлбал, хөдөлмөрийн насанд байгаа үедээ 15-24 насныхан ихэнх нь боловсролоо ахиулах, мэргэжил эзэмшихээр суралцдаг учраас тэжээлгэгч байдаг. Мөн хөдөлмөрийн насанд байгаа боловч тухайн үед ажил эрхлээгүй жирэмсэн, бага насны хүүхэд болон өндөр настныг асран хамгаалагч, хөгжлийн бэрхшээлтэй, ажиллах чадваргүй эсвэл ажилгүйчүүд гэх мэт тэжээлгэгчдийн тоо өсдөг. Монгол Улсын хүн ам зүйн ачаалал 1990-ээд оны эхээр хөдөлмөрийн насны 100 хүнд тэжээлгэгч 85 ногдож байсан бол 2000 оноос буурах хандлагатай харагдаж байна.

Зураг 4 Хүн ам зүйн ачаалал, сонгосон оноор

Эх үүсвэр: Үндэсний статистикийн хороо

1.1.4 Хотжилт

Хотын хүн амын эзлэх хувиар илэрхийлэгдэх үзүүлэлт бөгөөд Хотжилт гэдэг нь хүн ам олноор цуглан суурьших үзэгдэл юм. Нэгэнт хүн үй олноороо төвлөрөн суурьших бол тэр нь өсөн үржих мөн тэрхүү хотод гаднаас шилжин ирэгсэд нэмэгдэн суурьших зэргээс хүн амын өсөлт ямагт өсөх прогрессоор явагдах ба хүрээлэн буй орчинд нөлөөлдөг хамгийн гол үзүүлэлт юм.

Монгол улсын хүн ам 2022 онд 3 сая 457.5 мянга болж, өмнөх оныхоос 47.6 мянган хүн буюу 1.4 хувиар өссөн байна. Монгол улсад оршин суугаа хүн амын 69.1 хувь нь хот суурин газар, 30.9 хувь нь хөдөө амьдарч байна. Улаанбаатар хотод 1691.8 мянган хүн буюу нийт хүн амын 48.9 хувь нь харьяалагдан оршин сууж байна.

Хотын хүн ам нэмэгдэхийн хирээр орон сууц, амьдрах байр, амьдрах арга нь болох үйлдвэр, худалдаа, ахуй үйлчилгээ, эмнэлэг, сургууль, харилцаа холбоо, эрчим хүч, тээвэр, дэд бүтэц, засаг захиргаа гээд хүний амьдралын зайлшгүй хэрэгцээ шаардлагаар хотын барилга бүтээн байгуулалт бас л өнөөх прогрессоор явагдана. Гэтэл тэр өсөлтийг хязгаарлах хүчин зүйл нь байгалийн нөөц боломж буюу газар. Ундны усны хангамжаас эхлэн авч үзнэ.

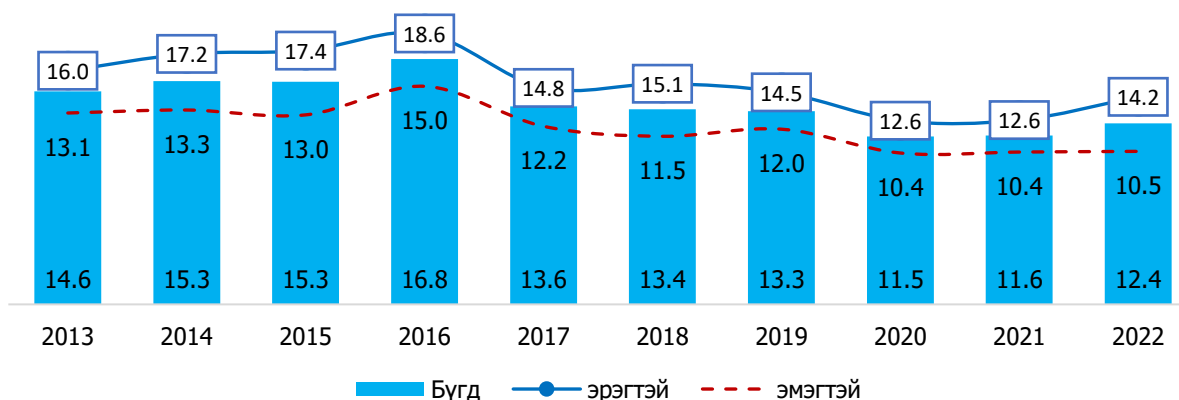
1.1.5 Нялхсын эндэгдэл

Монгол Улсын “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшинд “1000 амьд төрөлтөд ногдох нялхсын эндэгдлийн түвшинг 2025 онд 9.0, 2030 онд 8.0, 2050 онд 2.3” болгон бууруулах зорилтыг дэвшүүлсэн.

Эрүүл мэндийн статистикаар 2022 онд нялхсын эндэгдэл 814 тохиолдол бүртгэгдэж, 1000 амьд төрөлтөд 12.4 байгаа нь сүүлийн 10 жилийн дунджаас 1.5-оор буурсан хэдий ч өмнөх оноос 0.8-оор өссөн байна. Сүүлийн 10 жилийн дундаж үзүүлэлт (13.9)-ийг өмнөх 10 жилийн дундаж (21.1) тай харьцуулахад 7.2-оор буурсан үзүүлэлттэй байна.

Нялхсын эндэгдлийн 62.7 хувийг нярайн эндэгдэл эзэлж байгаа бөгөөд 1000 амьд төрөлтөд ногдох нярайн эндэгдэл 7.8 байна.

Зураг 5 Нялхсын эндэгдэл, 1000 амьд төрөлтөд, хүйсээр, 2013-2022 он

1.1.6 Дундаж наслалт

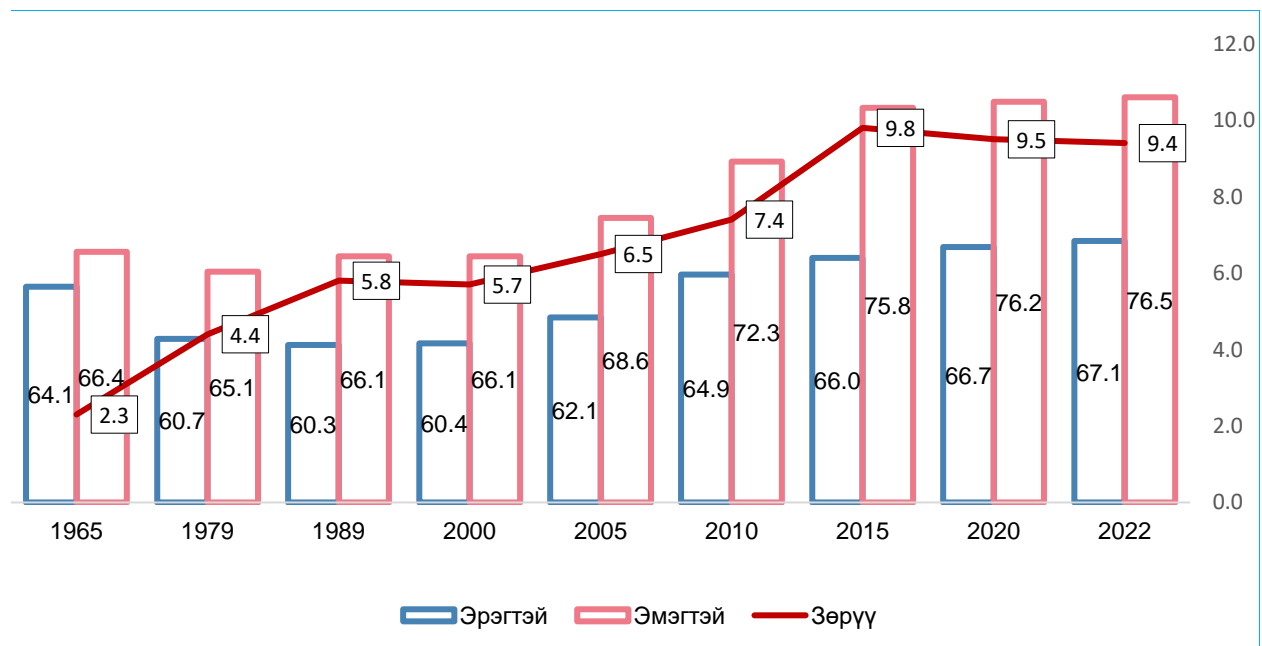
Хүний амьдрах хугацааг тодорхойлох гол хэмжүүр нь “ДУНДАЖ НАСЛАЛТ” юм. Төрөлтөөс тооцсон дундаж наслалт 2022 онд улсын хэмжээнд 71.0 болж сүүлийн 10 жилийн дунджаас 1, өмнөх оноос 0.3 жилээр тус тус нэмэгдсэн байна. Хүйсээр харуулбал эмэгтэйчүүдийн дундаж наслалт 76.5, эрэгтэйчүүдийнх 67.1 жил байгаа бөгөөд эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн дундаж наслалтын зөрүү 9.4 жил байна.

Эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдээс илүү урт наслах хандлага аль ч улсад байсаар ирсэн бөгөөд энэ нь эрүүл мэнд, нас баралт, нийгэм, эдийн засаг, тэгш бус байдал, эрүүл мэндийн систем, улс төр, байгаль орчин, газарзүйн байршил зэрэг олон хүчин нөлөөлдөг байна. Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн дундаж наслалтын зөрүү 2019 оны байдлаар дэлхийн дундаж 5.1 байхад манай улс дэлхийн дунджаас 1.8 дахин өндөр байгаа нь зөрүү хамгийн их орнуудын тоонд орж байна.

Монгол хүний эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн дундаж наслалтын зөрүү 1965 онд 2.3 байсан бол 2022 онд 9.4 жил болж 55 жилийн хугацаанд 7.1 жилээр нэмэгдсэн байна.

Дундаж наслалт нь таамаглах хэмжигдэхүүн бөгөөд насны бүлэг дэх нас баралтын коэффициентийг үндэслэн тооцсон тухайн хүний цаашид амьдрах дундаж хугацаагаар тодорхойлогддог. Дундаж наслалт нь хүйс, одоогийн нас, амьдралын хэв маяг зэргээс шалтгаалан ялгаатай байдаг. Монгол хүний дундаж наслалт 1965 онд 65.5 байсан бол 2022 онд 70.7 болж сүүлийн 50 жилийн хугацаанд 5 жилээр нэмэгдсэн байна.

Зураг 6 Дундаж наслалт, хүйсээр, сонгосон онуудаар

Эх үүсвэр: Үндэсний статистикийн хороо

1.2 Агаарын бохирдол

Хүрээлэн байгаа агаарт шууд хаягдсан эсвэл физик, химийн урвалын дүнд шинээр бий болсон бохирдуулах бодисын агууламж нь агаарын чанарын стандартаас хэтрэхийг агаарын бохирдолтой гэж үздэг байна. Агаарын чанар гэдэг нь стандартад нийцэж байгаа эсэхийг илэрхийлэх агаарын физик, хими, биологийн цогц шинж чанар юм.

Стандарт, хэмжилзүйн газар, Агаарын чанар, техникийн ерөнхий шаардлага, MNS 4585:2016 стандарт, 2016 он

1.2.1 гадаад орчны агаарын бохирдол

Улаанбаатар хотын агаарын чанарыг гэр хороолол, автозам, орон сууцны хороолол, үйлдвэрийн орчмын 17 цэгт автомат багаж болон химийн аргаар агаар бохирдуулах дараах бодисуудын агууламжийг тодорхойлж байна. Тухайлбал:

- Нүүрстөрөгчийн дутуу исэл (CO)
- Озон (O3)
- Хүхэрлэг хий (SO₂)

Хүхэрлэг хий SO₂ нь нүүрс, газрын тос зэрэг хүхэр агуулсан түлшний шаталт, метал боловсруулах үйл ажиллагаанаас ихэвчлэн бий болдог. Хүхрийн давхар исэл нь нүд, хамар, хоолой, уушгины салстыг цочроон улмаар амьсгаа авахад цээжээр хөндүүр оргих, амьсгал давчдах, ханиалгах, хоолой өвдөх зэрэг шинж тэмдгүүд илэрдэг байна. Хүхэрлэг хийнд астам, архаг бронхит зэрэг амьсгалын замын архаг өвчтэй, мөн уушгины хөгжил муутай бага насны хүүхэд, өндөр настнууд хамгийн түрүүнд өртөх магадлалтай.

• Азотын давхар исэл (NO₂)

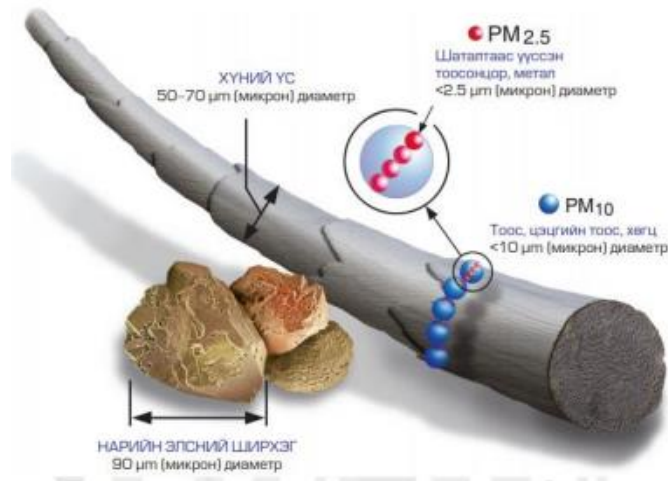
Азотын давхар исэл NO₂ нь өндөр температурт түлш шатах үед авто тээврийн хэрэгслийн дотоод шаталт, цахилгаан халаагуур, цахилгаан станц, химийн үйлдвэр, хог шатаах зуух зэрэг бохирдуулагч эх үүсвэрээс ялгардаг байна. Азотын давхар исэл NO₂ нь өнгөгүй, үнэргүй хий бөгөөд агаар мандалд бор шаргал өнгөтэй болдог.

Азотын давхар исэл нь уушгины эдийг цочроох ба амьсгалын замын халдварт өртөмтгий байдлыг нэмэгдүүлдэг. Азотын давхар исэл нь амьсгалын замын өвчний тохиолдлыг ихэсгэх, гуурсан хоолойн багтраа болон үрэвсэлтэй хүний мэдрэгшлийг нэмэгдүүлэх, уушгины хамгаалах механизмыг бууруулах, зүрх судасны архаг өвчнийг сэдрээх нөлөөтэй. Зүрх судасны, уушгины архаг өвчтэй хүмүүс, түүнчлэн хүүхдүүд, өндөр настнууд өртөмтгий байдаг.

• PM_{2.5}, PM₁₀ тоосонцор

Зураг 7. Тоосонцрын хэмжээний харьцуулалт 4 Агаар дахь 2.5 ба 10 микрометрээс жижиг аэродинамик эквивалент диаметртэй тоосонцруудыг PM_{2.5} болон PM₁₀ гэж томъёолж байна.

Зураг 7 Тоосонцрын хэмжээний харьцуулалт

Хотын агаарын бохирдлыг хэмжих гол хэмжүүр нь нарийн (PM2.5) болон том (PM10) ширхэглэгт тоосонцрын хэмжээ бөгөөд өдөр бүрийн агаарт ялгарсан хэмжээнээс жилийн дунджийг тооцож, хүн амын жингээр жинлэн нэг куб метр агаарт ногдох микрограмм ($\text{мг}/\text{м}^3$)-аар илэрхийлнэ. Мөн том ширхэгт тоосонцор (PM10)-ыг жижиг (PM2.5) болгон хэмжихэд 0.3-0.8 утга бүхий хөрвүүлэгч хүчин зүйл ашигладаг.

Ширхэглэгт тоосонцор (PM) нь агаар дахь нарийн ширхэгтэй тоос, шингэний жижиг дуслуудаас бүрдэнэ. Байгалийн болон хүний үйл ажиллагааны явцад болон өөр бусад хийн бохирдуулагчид агаарт хоорондоо нэгдэн хувирч тоосонцрыг үүсгэнэ. Том ширхэглэгт тоосонцор (PM10) нь 10 микроноос бага диаметр бүхий тоосонцор бөгөөд агаарт урт хугацааны туршид дэгдэмхий байдлаар оршиж хүний биед амьсгалын замаар нэвтэрч өвчин үүсгэдэг. Нарийн ширхэглэгт тоосонцор (PM2.5) нь 2.5 микроноос бага диаметр бүхий тоосонцор бөгөөд их хэмжээний хорт бодис агуулна. Агаарт удаан хугацаанд оршин тогтнож хол нүүдэллэдэг.

Улаанбаатар хотын агаарын чанарыг гэр хороолол, авто зам, орон сууцны хороолол, үйлдвэрийн дүүрэг орчмын тодорхой цэгт агаар бохирдуулах бодис болох хүхэрлэг хий (SO_2), азотын давхар исэл (NO_2), PM2.5, PM10 тоосонцор, нүүрстөрөгчийн дутуу исэл (CO), озон (O_3)-ы агууламжийг автомат багаж болон химийн аргаар хэмжсэн мэдээллийг ашиглан тооцож байна.

Хүний эрхтэн тогтолцооны өөрчлөлтөд агаар мандалд буй олон төрлийн бодисууд дангаараа болон хамтран нөлөөлдөг. Тэдгээрээс бүх тогтолцоонд сөрөг нөлөөтэй нь PM2.5 болон PM10 тоосонцор юм. PM2.5 тоосонцрын агууламж хүлцэх хэмжээнээс илүү гарснаар амьсгалын тогтолцооны, хавдар, зүрх судасны тогтолцооны болон нөхөн үржихүйн тогтолцооны өвчлөлийн шалтгааны нэг болдог байна.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын зөвлөмжөөр PM2.5 тоосонцрын 24 цагийн дундаж агууламж нь $0.025 \text{ мг}/\text{м}^3$ хүлцэх хэмжээ гэж тодорхойлдог. PM2.5 тоосонцрын дундаж агууламжийг 2016-2022 оны харгалзах саруудын дундажар, хамгийн их агууламжийг есөн жилийн дундаж утгаар авсан бол хүлцэх агууламжийг Монгол Улсын “Агаарын чанар, техникийн ерөнхий шаардлага, MNS 4585:2016 стандарт”-д 24 цагийн дундаж нь $0.05 \text{ мг}/\text{м}^3$ (нэг метр куб агаарт 0.05 миллиграм), жилийн дундаж агууламжийг $0.025 \text{ мг}/\text{м}^3$ гэж заасны дагуу авлаа.

1.2.2 дотоод орчны агаарын бохирдол

Дотоод орчны бохирдлыг хэмжих байнгын эх үүсвэр байхгүй, мэдээллийн сангуй тул энэ үзүүлэлтийг тооцох боломж байхгүй байна.

Иймд дотоод орчны агаарын бохирдлыг хэмжих, стандартыг мөрдөх үйл ажиллагааг хэвшүүлэх шаардлагатай байна.

Дотоод орчныг бохирдуулж буй үүсвэрүүд нь барилгыг барихад ашигласан материал, тавилга, агааржуулалт зэрэг байдаг байна. Эдгээр болон бусад эх үүсвэрээс шалтгаалж дотор орчны бохирдол нь гадна орчны бохирдлоос 2-5 дахин их байдаг гэсэн судалгааг холбогдох мэргэжлийн байгууллагаас гаргажээ.

Дотоод орчны агаарын бохирдлын эхний, гол эх үүсвэр нь орон байрны цонх, агааржуулагчийн систем, гэрийн хаалга, үүд зэрэг онгорхой цоорхой бүх сувгаар орж ирж агаарын концентрацид нөлөөлж буй гадаад орчны агаарын бохирдол байдаг. Мөн гол нөлөөг дотоод орчны өөрийнх нь, химийн, органик зэрэг олон төрлийн бодисоос хамааралтай эх үүсвэрүүд үзүүлдэг байна. Дотоод орчны агаарын бохирдлын эх үүсвэрийг химийн, физикийн, биологийн гэж 3 төрлөөр ангилдаг.

- Химийн эх үүсвэрт нь угаарын хий, барилгын материал, будаг, цавуу, эд тавилга, хивс зэрэг эд хогшлын нарийн ширхэгт, хүнд элементийн тоос тоосонцор,
- физикийн эх үүсвэрт дуу шуугиан, чимээ, чийгшил, хөгц чийг ордог бол,
- биологийнход нян бактери, вирус хамаардаг байна.

Дотоод орчны агаарын бохирдол нь битүү орчинд гал түлэх, хоол цай хийх, тамхи татаж, цахилгаан ахуйн тоног хэрэгсэл ашиглах зэрэг олон шалтгаанаар үүсдэг. Эдгээр нь дотоод орчны агаарын бохирдолд сөргөөр нөлөөлж, гадны агаарын бохирдлоос 5-10 дахин илүү байдаг аж.

Дэлхийн Банкны судалгаагаар (2008) нийслэлийн агаар дахь тоосонцор ДЭМБ-ын зөвлөмж хэмжээнээс 27 дахин, нүүрстөрөгчийн дутуу исэл 50 дахин их байсан байна. (1).

PM2.5 тоосонцор ба PM10 тоосонцор нь амьсгалын замын өвчнийг 23.5%, зүрх судасны тогтолцооны өвчнийг 19.5%-иар нэмэгдүүлдгийг тогтоосон байдаг.

Улаанбаатар хотын автомашины тоо жил бүр нэмэгдэж, тэдгээрийн 66% нь 10-аас дээш жил болсон байна. Автомашинаас ялгарч буй утаанд азотын давхар исэл, нүүрстөрөгчийн дутуу исэл, тоос тоосонцор, дэгдэмхий органик нэгдлүүд агуулагдаж агаар бохируулагчдын 20-30-ийг бүрдүүлж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 255 дугаарт тогтоолоор “Орчны эрүүл мэнд” үндэсний хөтөлбөр батлагдаж түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг (2017-2020) Эрүүл мэндийн сайдын 2017 оны А/412 дугаар тушаалаар батлан агаарын бохирдлыг бууруулах чиглэлээр тусгайлан 1-р зорилтын хүрээнд холбогдох үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна. Түүнчлэн Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 62 дугаар тогтоолоор түүхий нүүрсийг хориглох тухай шийдвэр гарч Нийслэлийн Баянгол, Баянзүрх, Сонгинохайрхан, Сүхбаатар, Хан-Уул, Чингэлтэй дүүргийн нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа

явуулж байгаа цахилгаан, дулаан эрчим хүч үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгжүүдээс бусад иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг 2019 оны 5 дугаар сарын 15-ны өдрөөс эхлэн түүхий нүүрс хэрэглэхийг хориглох шийдвэр гарч хэрэгжиж байна. Дотоод орчны агаарын чанарыг 1970-аад оноос хойш эрчимтэй судалсны үр дүнд дотоод орчны агаарын бохирдлын эх үүсвэр, агууламж, эрүүл мэндийн нөлөөлөл шийдэх гарц, бодлогын янз бүрийн арга хэмжээ нэвтэрчээ.

Сүүлийн жилүүдэд тамхины утаанд дам байдлаар өртөх, хийн түлшээр ажилладаг зуухнаас ялгарах азотын давхар исэл, формальдегид, радон болон бусад бохирдуулагч шинээр баригдсан, баригдаж буй барилгуудад гол эрсдэлд тооцогдож байна.

Манай орны хувьд гэрийн дотоод орчинд түүхий нүүрс хэрэглэсний улмаас PM2.5 тоосонцор, хүхрийн давхар исэл болон угаарын хийнд өртөх тохиолдол гардаг ба орон сууцны хувьд хийн түлшээр ажилладаг зуухнаас ялгарах азотын давхар исэл, формальдегид, радон тамхины утаа нь ээрүүл мэндэд сөргөөх нөлөөлж байна. Улаанбаатар хотод дотоод орчны агаарыг судалсан цөөн судалгааны үр дүнгүүд бий. А.Энхжаргал нарын 2008 онд судалснаар PM2.5 тоосонцрын агууламж гэр (55.16 мкг/м^3), орон сууцтай (42.94 мкг/м^3) харьцуулахад байшинд (91.98 мкг/м^3) өндөр хэмжигджээ (8). Б.Цэвэгжав нар 2013 онд гэрт эрчим хүчний үр ашгийн хэмжилт нөхөн сэргээгдэх эрчин хүч, сайжруулсан түлшний талаар судалж оршин суугчдад санхүүгийн тогтвортой дэмжлэг хэрэгтэйг онцолжээ.

Г.Энхжаргал нар 2016 онд судалснаар орон сууцны дотоод орчинд НЕРА агаар цэвэршүүлэгчийн хэрэглээ нь PM2.5 тоосонцрын агууламжийг 26 хувиар бууруулсан үр дүн гарчээ. Р.Ванг нарын 2018 онд судалсан судалгааны үр дүнгээс үзэхэд гэртээ НЕРА агаар цэвэршүүлэгч хэрэглэдэг жирэмсэн эхчүүдийн цусан дахь кадмийн агууламж нь агаар цэвэршүүлэгч хэрэглэдэггүй жирэмсэн эхчүүдийн цусанд дахь агууламжаас 14 хувиар бага илэрчээ.

Эх үүсвэр: Дотоод орчны агаарын чанарын судалгааны тайлан 2021 он

1.2.3 агаар бохирдуулагч бодисуудын дундаж болох хүлцэх хэмжээ

Бид энэхүү үнэлгээгээр хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөтэй бохирдуулагч бодисууд болох шаталтаас үүдэлтэй PM2.5, PM10 тоосонцор, хүхэрлэг хий SO₂, азотын давхар исэл NO₂-ийн талаарх мэдээлэлд үндэслэн агаар бохирдуулагч бодисуудыг үүсгэж буй хүчин зүйлс, хүлцэх агууламж, байгаа түвшин зэргийг авч үзсэн.

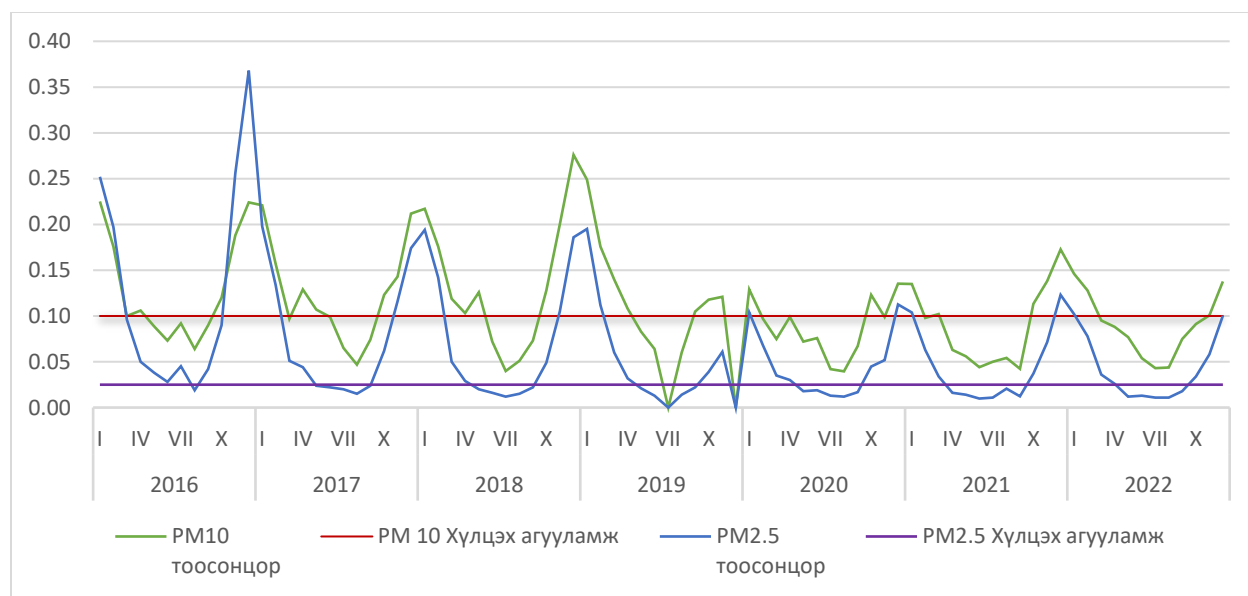
Цаг уур, орчны шинжилгээний газраас Улаанбаатар хотын хэмжээнд PM2.5, PM10 тоосонцруудыг 7-15 цэгүүдэд (2011 онд баруун дөрвөн зам, 2012-2014 онд баруун дөрвөн зам, 13-р хороолол, 2015-2016 онд 1-р хороололоос бусад цэгт, 2017-2019 онд 15 цэгт, 2021 оноос 17 цэгт) хэмжилт хийжээ.

Хүний эрхтэн тогтолцооны өөрчлөлтөд агаар мандалд буй олон төрлийн бодисууд дангаараа болон хамтран нөлөөлдөг. Тэдгээрээс бүх тогтолцоонд сөрөг нөлөөтэй нь PM2.5 болон PM10 тоосонцор юм. PM2.5 тоосонцрын агууламж хүлцэх хэмжээнээс илүү гарснаар

амьсгалын тогтолцооны, хавдар, зүрх судасны тогтолцооны болон нөхөн үржихүйн тогтолцооны өвчлөлийн шалтгааны нэг болдог байна.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын зөвлөмжөөр PM2.5 тоосонцрын 24 цагийн дундаж агууламж нь 0.025 мг/м³ хүлцэх хэмжээ гэж тодорхойлдог. PM2.5 тоосонцрын дундаж агууламжийг 2011-2019 оны харгалзах саруудын дунджаар, хамгийн их агууламжийг есөн жилийн дундаж утгаар авсан бол хүлцэх агууламжийг Монгол Улсын “Агаарын чанар, техникийн ерөнхий шаардлага, MNS 4585:2016 стандарт”-д 24 цагийн дундаж нь 0.05 мг/м³ (нэг метр куб агаарт 0.05 миллиграм), жилийн дундаж агууламжийг 0.025 мг/м³ гэж заасны дагуу авлаа.

Зураг 8 PM2.5 болон PM10 тоосонцрын хэмжээг хүлцэх агууламжтай харьцуулсан байдал

Хүснэгт 2 Агаарын бохирдуулагч бодисуудын дундаж агууламж, сараар, мг/м³

Он	Сар	PM10 тоосонцор	PM2.5 тоосонцор	Хүхэрлэг хий SO ₂	Нүүрстөрөгчийн дутуу исэл CO	Азотын давхар исэл NO ₂
2016	I	0.23	0.25	0.11	2.40	0.06
	II	0.18	0.20	0.10	1.88	0.05
	III	0.10	0.10	0.04	1.00	0.04
	IV	0.11	0.05	0.02	0.56	0.03
	V	0.09	0.04	0.01	0.59	0.03
	VI	0.07	0.03	0.01	0.38	0.03
	VII	0.09	0.05	0.01	0.49	0.03
	VIII	0.06	0.02	0.01	0.32	0.02
	IX	0.09	0.04	0.01	0.48	0.03
	X	0.12	0.09	0.02	0.84	0.04
	XI	0.19	0.26	0.05	1.97	0.06
	XII	0.22	0.37	0.07	3.06	0.07
2017	I	0.22	0.20	0.08	2.96	0.07

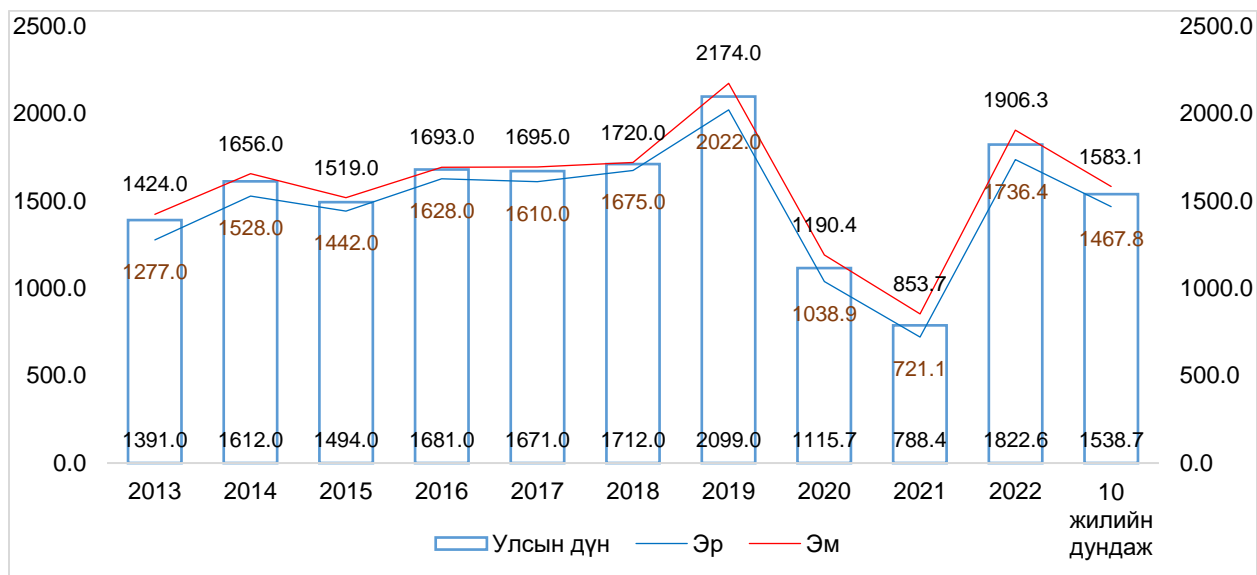
	II	0.16	0.13	0.06	2.10	0.06
	III	0.10	0.05	0.03	1.04	0.04
	IV	0.13	0.04	0.02	0.72	0.04
	V	0.11	0.02	0.01	0.40	0.03
	VI	0.10	0.02	0.01	0.36	0.03
	VII	0.07	0.02	0.00	0.61	0.03
	VIII	0.05	0.02	0.00	0.53	0.03
	IX	0.07	0.02	0.01	0.51	0.03
	X	0.12	0.06	0.02	1.02	0.04
	XI	0.14	0.12	0.03	1.82	0.06
	XII	0.21	0.17	0.04	2.76	0.07
2018	I	0.22	0.19	0.04	2.66	0.06
	II	0.18	0.14	0.04	2.33	0.05
	III	0.12	0.05	0.02	1.19	0.04
	IV	0.10	0.03	0.01	0.65	0.03
	V	0.13	0.02	0.01	0.46	0.04
	VI	0.07	0.02	0.01	0.33	0.03
	VII	0.04	0.01	0.00	0.39	0.03
	VIII	0.05	0.02	0.00	0.43	0.02
	IX	0.07	0.02	0.01	0.59	0.03
	X	0.13	0.05	0.01	1.00	0.04
	XI	0.20	0.11	0.04	1.75	0.05
	XII	0.28	0.19	0.05	2.60	0.05
2019	I	0.25	0.20	0.06	2.72	0.06
	II	0.18	0.11	0.05	1.94	0.04
	III	0.14	0.06	0.03	1.19	0.04
	IV	0.11	0.03	0.02	0.69	0.03
	V	0.08	0.02	0.01	0.68	0.03
	VI	0.06	0.01	0.01	0.60	0.03
	VII	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	VIII	0.06	0.01	0.01	0.70	0.03
	IX	0.11	0.02	0.01	0.62	0.03
	X	0.12	0.04	0.03	1.09	0.04
	XI	0.12	0.06	0.06	1.52	0.05
	XII	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2020	I	0.13	0.10	0.12	2.53	0.06
	II	0.10	0.07	0.08	1.74	0.06
	III	0.08	0.04	0.04	1.08	0.04
	IV	0.10	0.03	0.02	0.76	0.03
	V	0.07	0.02	0.01	0.59	0.04
	VI	0.08	0.02	0.01	0.80	0.03
	VII	0.04	0.01	0.00	0.78	0.03
	VIII	0.04	0.01	0.00	0.75	0.02
	IX	0.07	0.02	0.01	0.57	0.02
	X	0.12	0.04	0.03	1.77	0.04

	XI	0.10	0.05	0.07	1.93	0.04
	XII	0.14	0.11	0.21	3.46	0.05
2021	I	0.14	0.10	0.22	3.43	0.05
	II	0.10	0.06	0.14	2.19	0.04
	III	0.10	0.03	0.07	1.55	0.03
	IV	0.06	0.02	0.04	0.92	0.03
	V	0.06	0.01	0.02	0.60	0.02
	VI	0.04	0.01	0.01	0.37	0.02
	VII	0.05	0.01	0.01	0.34	0.02
	VIII	0.05	0.02	0.01	0.48	0.03
	IX	0.04	0.01	0.01	0.60	0.03
	X	0.11	0.04	0.04	1.52	0.04
	XI	0.14	0.07	0.10	2.26	0.06
	XII	0.17	0.12	0.15	3.07	0.07
2022	I	0.15	0.10	0.16	2.71	0.06
	II	0.13	0.08	0.13	2.22	0.06
	III	0.10	0.04	0.08	1.32	0.04
	IV	0.09	0.03	0.05	1.04	0.04
	V	0.08	0.01	0.02	0.53	0.03
	VI	0.05	0.01	0.01	0.34	0.02
	VII	0.04	0.01	0.01	0.32	0.02
	VIII	0.04	0.01	0.01	0.37	0.03
	IX	0.07	0.02	0.01	0.53	0.03
	X	0.09	0.03	0.05	1.21	0.03
	XI	0.10	0.06	0.09	1.97	0.05
	XII	0.14	0.10	0.15	3.14	0.07

1.2.4 амьсгалын замын өвчлөл, нас баралт

Улсын хэмжээнд 10 000 хүн амд ногдох амьсгалын тогтолцооны өвчлөл 1822.6 болж, сүүлийн 10 жилийн дундажтай харьцуулахад 283.9-оор, өмнөх онтой харьцуулахад 1034.2-оор тус тус нэмэгдсэн байна. Байршлаар харуулбал орон нутагт 10 000 хүн амд ногдох өвчлөл 2256.9 байгаа нь сүүлийн 10 жилийн дунджаас 693.2-оор нэмэгдсэн ба харин Улаанбаатарт 1331.6 болж 181.1-оор буурсан байна.

Зураг 9 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөл, 10000 хүнд амд, хүйсээр, 2013-2022 он

Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлийн түвшинг хүйсээр харуулбал, 10 000 эрэгтэйд 1736.4 болж, сүүлийн 10 жилийн дунджаас 268.6-оор, эмэгтэйд 1906.3 болж, 10 жилийн дунджаас 323.2-оор тус тус өссөн байна.

Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлийн түвшинг газарзүйн байршлаар нь харуулбал, 2022 оны байдлаар 10 000 хүн амд ногдох өвчлөл Зүүн бүсэд хамгийн өндөр байгаа ба 2013 онтой харьцуулахад бүх насанд жигд нэмэгдсэн байна. 2022 онд 5 хүртэлх насны хүүхдэд хамгийн өндөр буюу нийт өвчлөлийн 41.4 хувийг эзэлж байна. Насны бүлгээр өмнөх онтой харьцуулахад 5 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөл 3.5 дахин, 65-аас дээш насны хүн амын өвчлөл 1.5 дахин нэмэгдсэн байна.

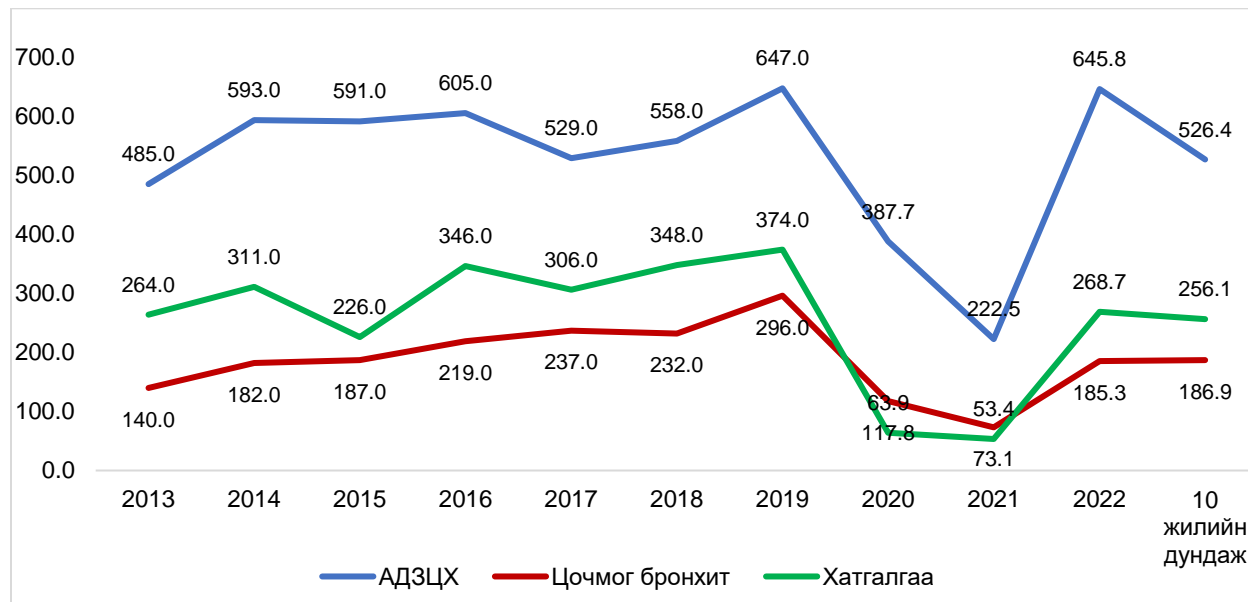
Хүснэгт 3 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлд эзлэх хувь, хүйсээр, 2013, 2022 он

Тэргүүлэх өвчлөлүүд	2013 он			2022 он		
	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Бүгд
Амьсгалын дээд замын цочмог халдвар	35.2	34.6	34.9	36.7	34.6	35.6
Томуу, томуу төст	15.2	15.9	15.6	9.9	9.6	9.7
Уушгины хатгалгаа	20.2	17.9	19.0	10.6	9.8	10.2
Цочмог бронхит	11.0	9.3	10.1	16.1	13.5	14.7
Уушгины архаг бөглөрөлт өвчин	5.7	6.2	6.0	7.6	10.0	8.9
Бусад	12.7	16.1	14.5	19.0	22.5	20.9

Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлд амьсгалын дээд замын цочмог халдварууд 35.6 хувьтай тэргүүлж байгаа бөгөөд 2013 онтой харьцуулахад 0.7 хувиар нэмэгдсэн байна. 2022 оны байдлаар цочмог бронхит 14.7 хувь, уушгины хатгалгаа 10.2, томуу, томуу төст өвчин 9.7, уушгины архаг бөглөрөлт өвчин 8.9 хувьтай тэргүүлж, бусад өвчлөл 20.9 хувийг эзэлж байна.

2013 онтой харьцуулбал, томуу ,томуу төст өвчин 5.9 хувиар, уушгины хатгалгаа 8.8 хувиар буурч, цочмог бронхит 4.6, уушгины архаг бөглөрөлт өвчин 2.9 хувиар тус тус нэмэгдсэн байна. Амьсгалын дээд замын цочмог халдвар, уушгины хатгалгаа эрэгтэйчүүдэд илүү бүртгэгдсэн байна.

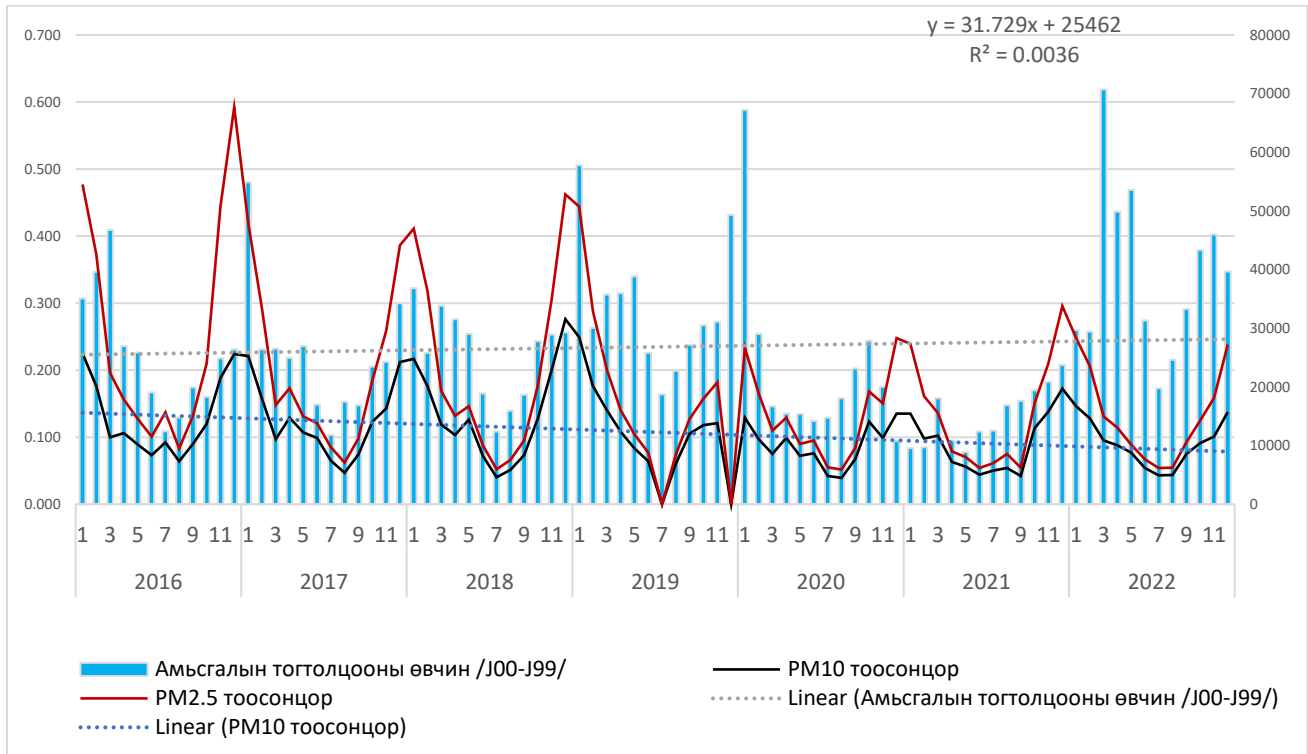
Зураг 10 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөл, 10 000 хүн амд, 2013-2022 он

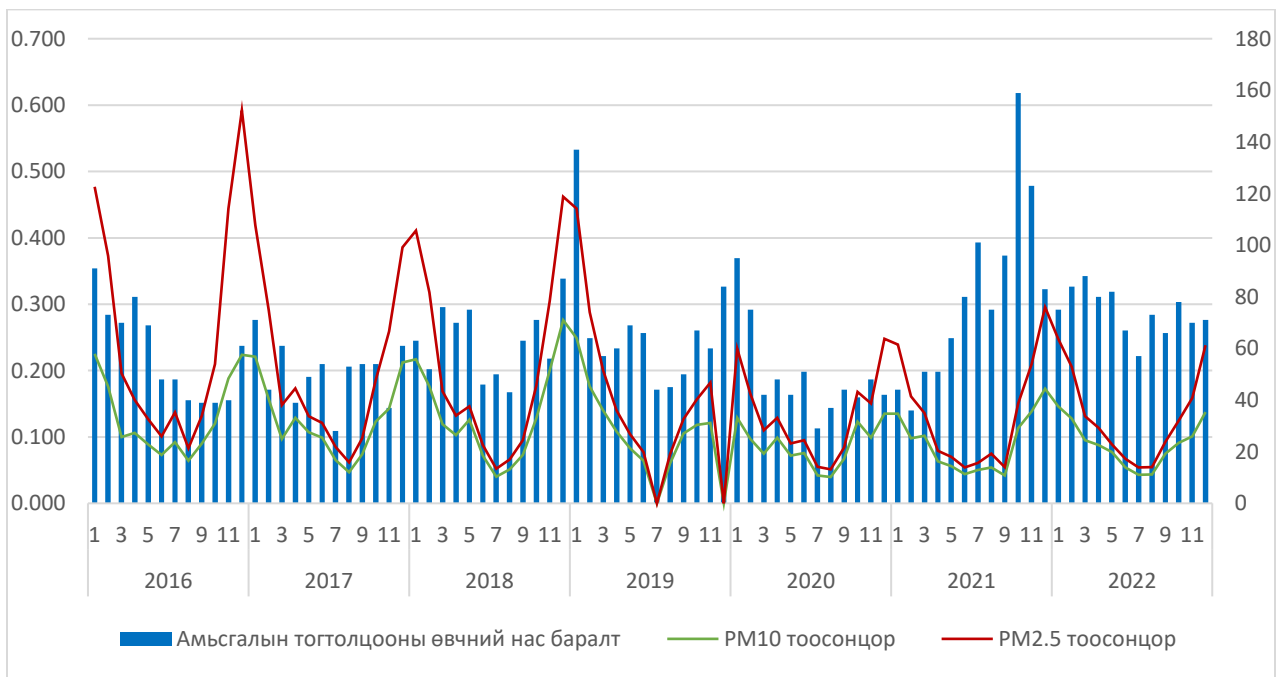
Амьсгалын дээд замын цочмог халдваруудыг сүүлийн 10 жилийн дундажтай харьцуулахад 10 000 хүн ам тутамд 119.4-оор, уушгины хатгалгаа өвчин 12.6-оор өсөж, цочмог бронхит 1.6-оор буурсан ба өмнөх оноос амьсгалын дээд замын цочмог халдварууд 423.3-оор, уушгины хатгалгаа 215.3-оор, цочмог бронхит 112.2-оор тус тус нэмэгдсэн байна.

25-аас дээш насны хүн амын дундах уушгины архаг бөглөрөлт өвчний тохиолдол Амьсгалын тогтолцооны зарим өвчнийг сараар авч үзэхэд сүүлийн 2 жилд уушгины архаг бөглөрөлт өвчин хамгийн их нь 1, 2 болон 11, 12 дугаар сард дунджаар 44 байгаа нь зуны 7, 8 дугаар сарын дунджаас 4.7 дахин их байна. Мөн цочмог бронхит өвчний түвшин (10000 хүн амд ногдох) хамгийн их нь 1 болон 11- 12 дугаар сард дунджаар 27 байгаа нь зуны 7, 8 дугаар сарын дунджаас 2.7 дахин их байна.

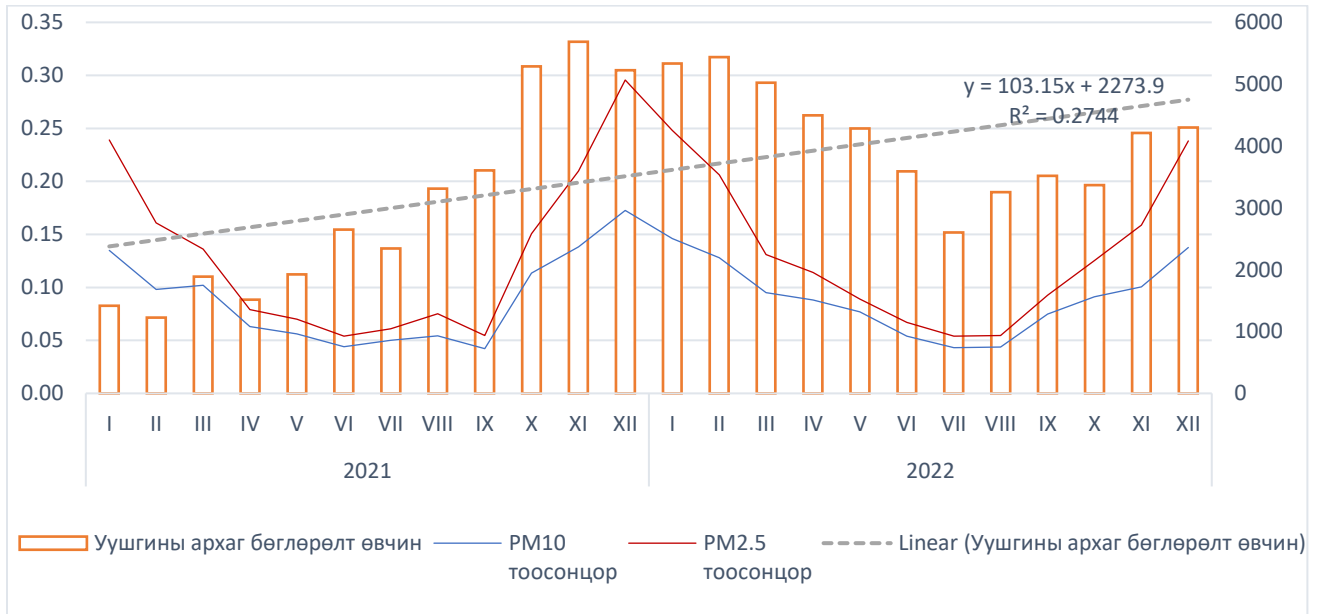
Зураг 11 Амьсгалын тогтолцооны өвчин, PM 10, PM 2.5 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан үзүүлэлт, 2016-2022 оны сараар, Улсын дүнгээр

Зураг 12 Амьсгалын тогтолцооны өвчний шалтгаант нас баралт, PM 10, PM 2.5 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан үзүүлэлт, 2016-2022 оны сараар, Улсын дүнгээр

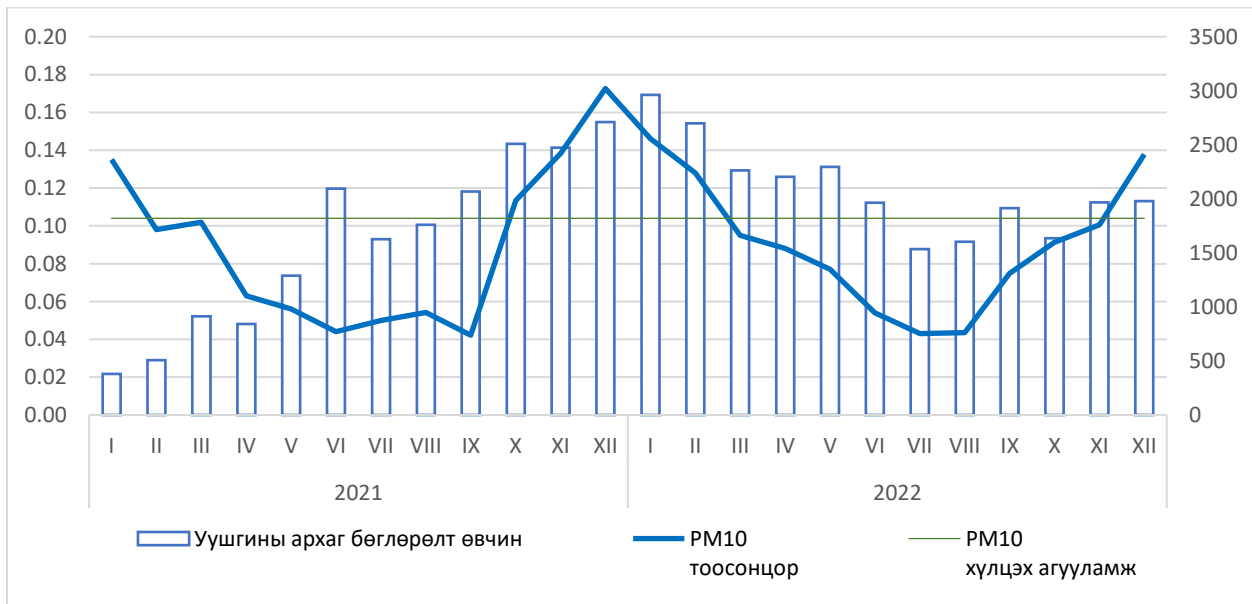

Зураг 13 Уушигны архаг бөглөрөлт өвчин, PM 10, PM2.5 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан үзүүлэлт, Улсын дүнгээр

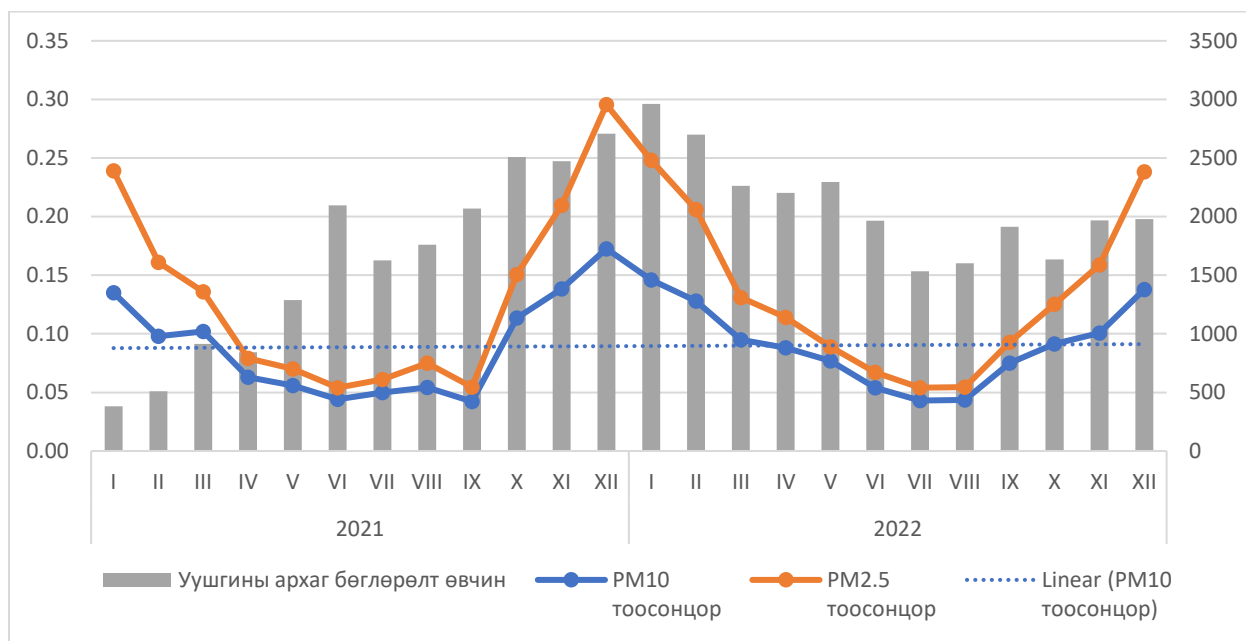

Нэг хүртэлх насны хүүхдийн дунд бүртгэгдсэн амьсгалын тогтолцооны өвчлөлийн тохиолдол 10 жилийн дундажаар, 10000 хүүхдэд ногдохоор харьцуулж үзэхэд Улаанбаатар хотод улс, аймгийн түвшингээс 2706-5224-өөр бага түвшинд байна.

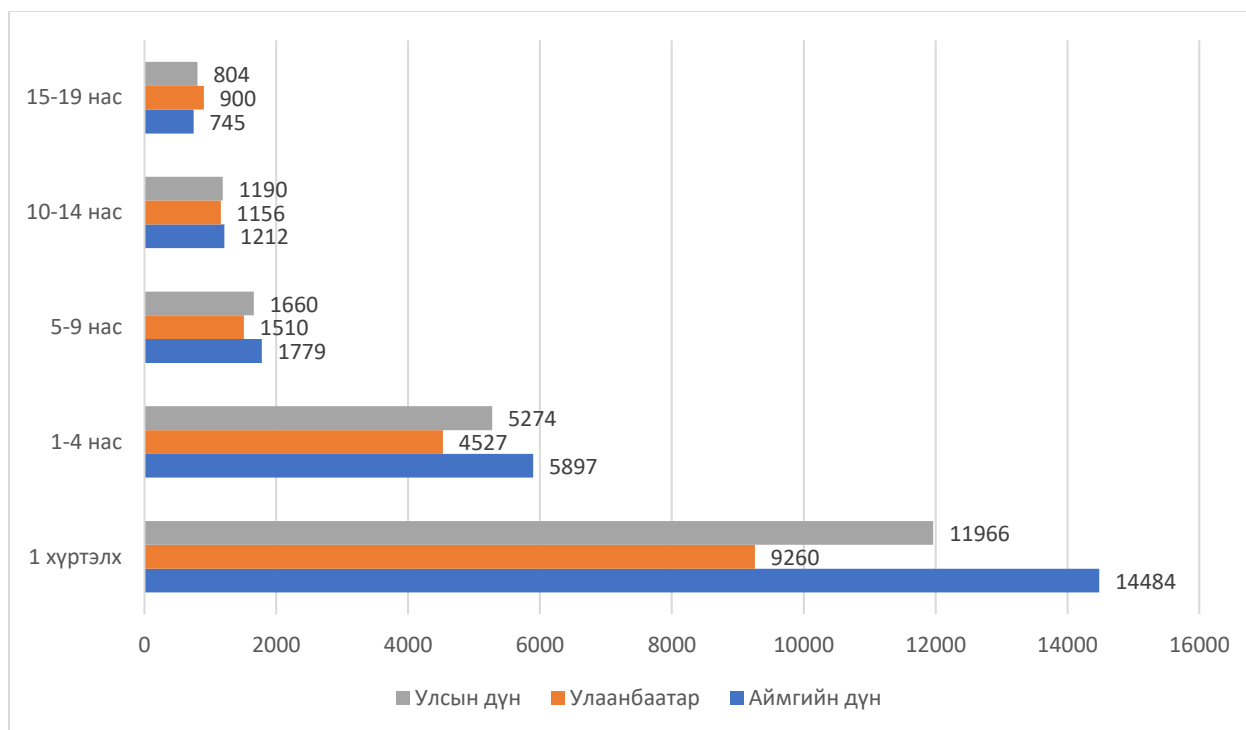
Зураг 14 Уушигны архаг бөглөрөлт өвчин, PM 10, PM2.5 тоосонцрын хэмжилтэй харьцуулсан үзүүлэлт, Улсын дүнгээр

Зураг 15 Уушигны архаг бөглөрөлт өвчин, PM 10, PM2.5 тоосонцрын хэмжилтэй харьцуулсан үзүүлэлт, Улаанбаатар хот

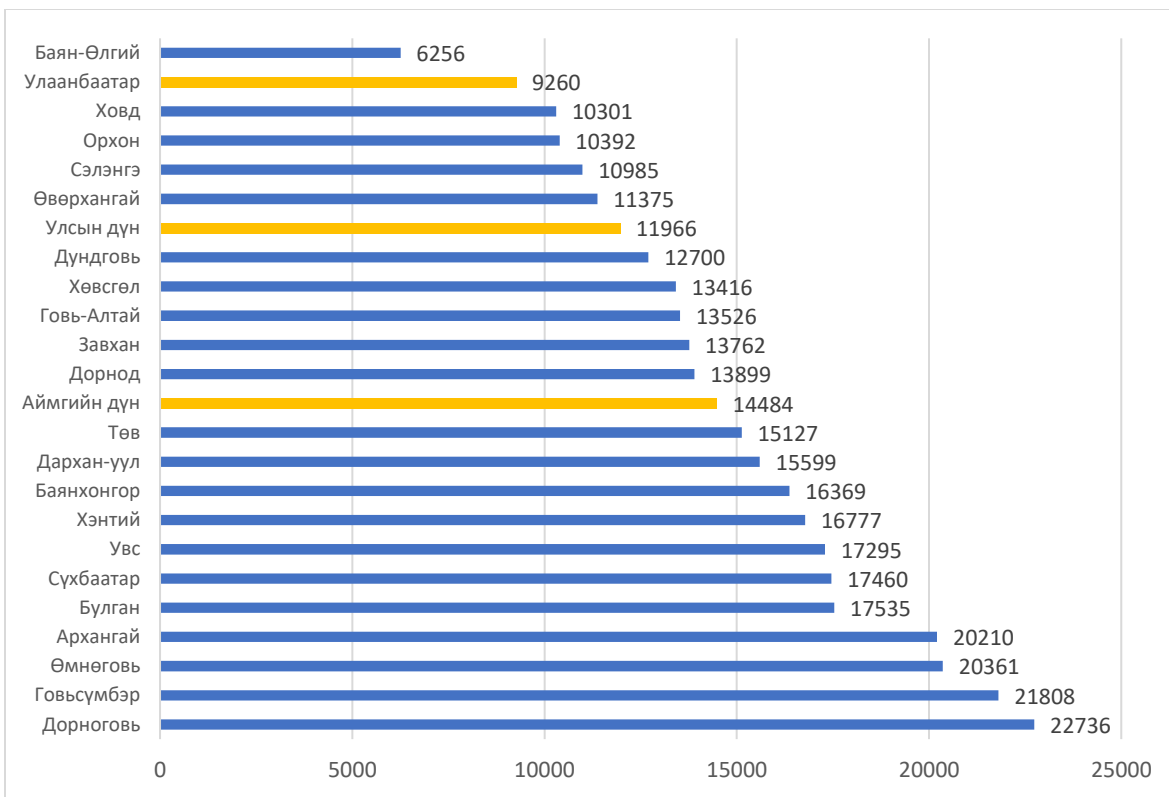
Зураг 16 Амьсгалын тогтолцооны өвчин, 10000 хүн амд, насны бүлгээр, 2011-2020 он

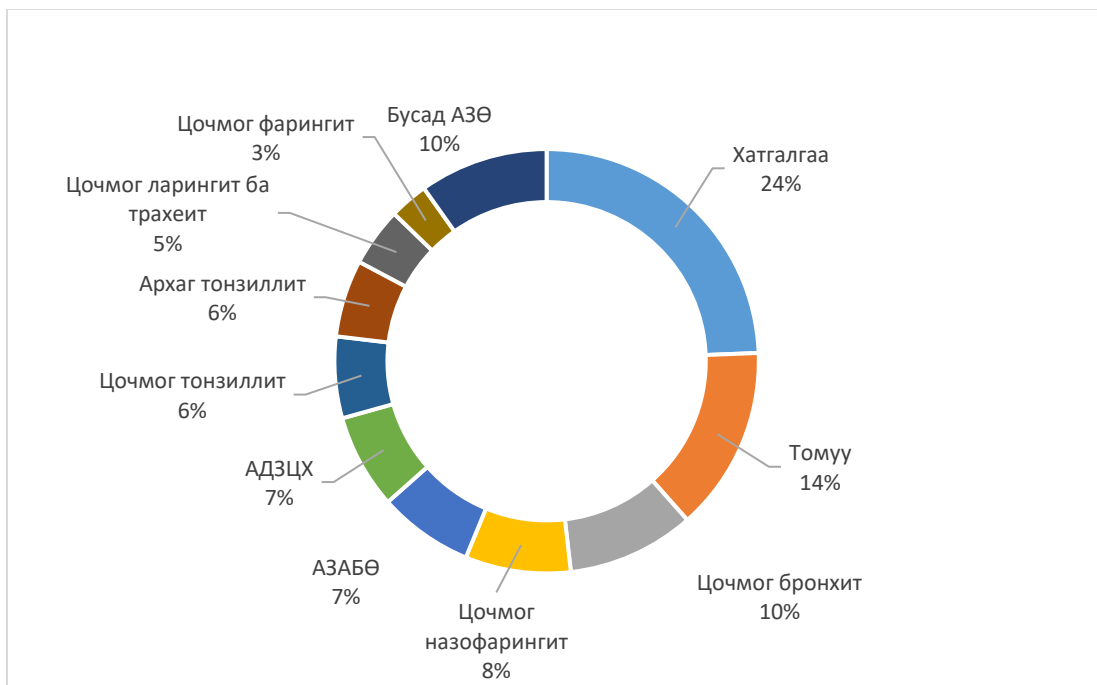
Нэг хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын тогтолцооны өвчлөл 0-19 насны хүүхдийн өвчлөлд хамгийн их тохиолдож байгаа ба байршлаар нь 2011-2020 оны байдлаар харьцуулахад Дорноговь, Говьсүмбэр, Өмнөговь, Архангай, Булган, Сүхбаатар, Увс, Хэнтий, Баянхонгор, Дархан-уул, Төв аймгуудад улс болон аймгийн дундажаас дээгүүр байна.

Зураг 17 Нэг хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын тогтолцооны 10000 хүүхдэд ногдох өвчлөл, 10 жилийн дундаж

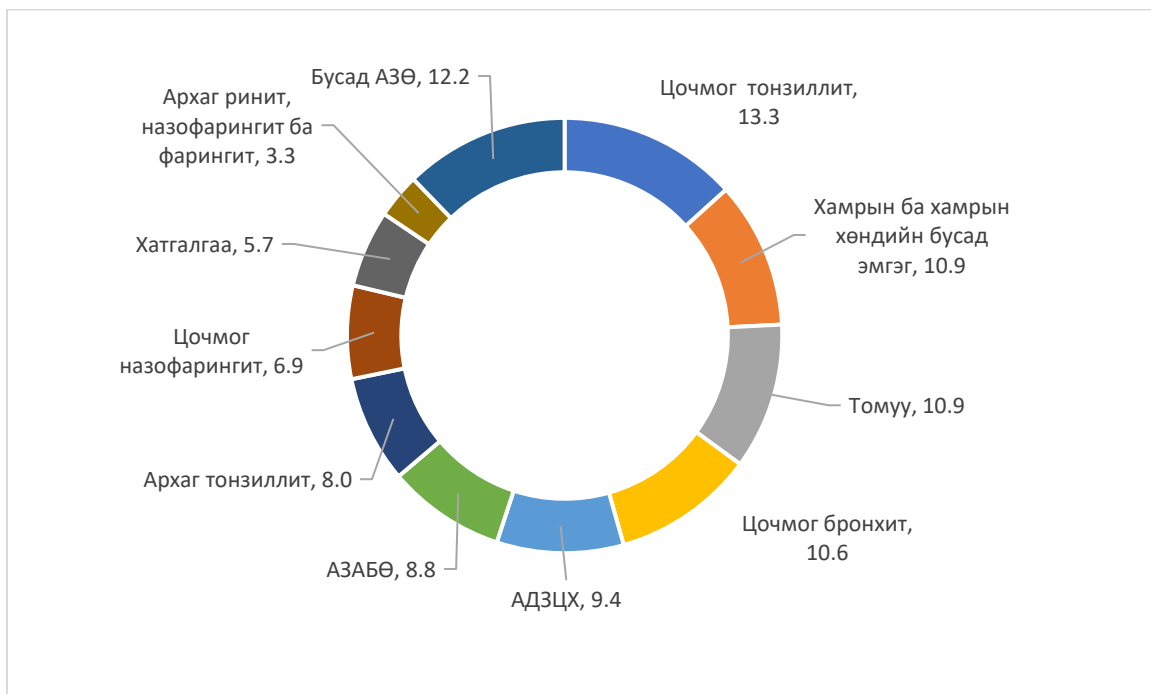

Зураг 18 Амьсгалын тогтолцооны өвчний тэргүүлэх 10 шалтгаан, хувиар, 2012 он

Зураг 19 Амьсгалын тогтолцооны өвчний тэргүүлэх 10 шалтгаан, хувиар, 2022 он

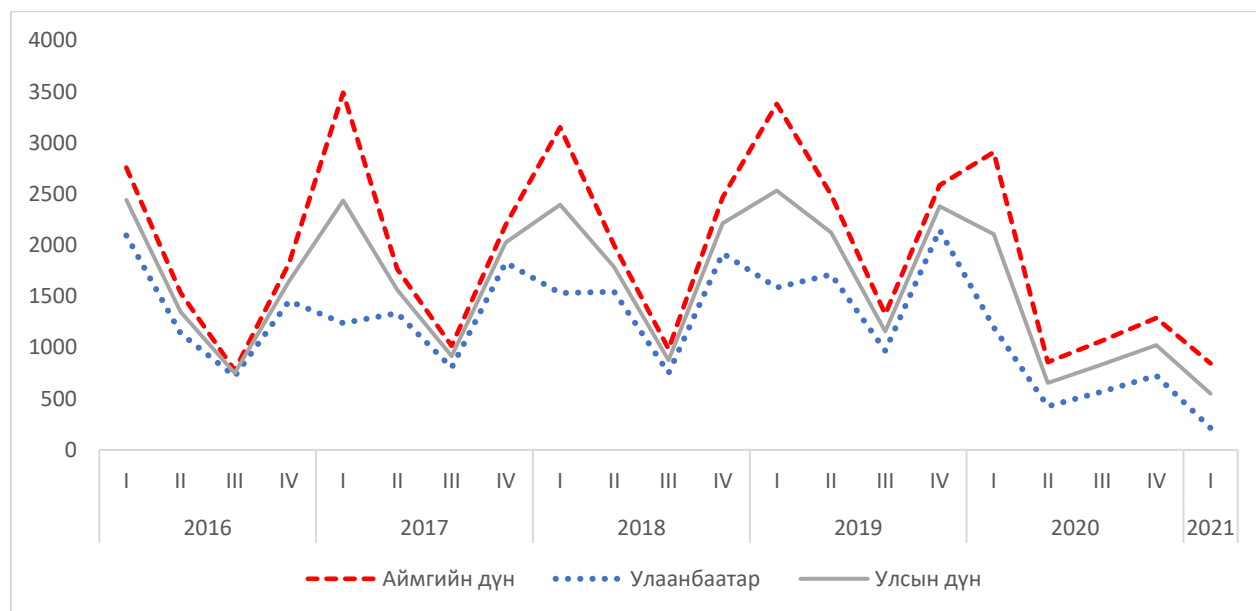
Сүүлийн 5 жилийн дунджаар тэргүүлэх 10 шалтгааныг хувиар авч үзвэл амьсгалын тогтолцооны эмгэг 65.4 хувийг, хоол шингээх эрхтний өвчин 8 хувийг, арьс ба халимны өвчин 5.6 хувийг, чих ба хөхлөг сэртэнгийн өвчин 3.8 хувийг, бусад 17.2 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хүснэгт 4 Амьсгалын тогтолцооны өвчлөлийн тэргүүлэх шалтгаан, дүнд эзлэх хувиар, 2012, 2022 он

Тэргүүлэх өвчлөлүүд	0-1 нас		1-4 нас		5-9 нас		10-14 нас	
	2012	2022	2012	2022	2012	2022	2012	2022
Нийт	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Хатгалгаа	34.4	7.7	30.9	7.4	16.1	3.3	12.9	3.2
Томуу	15.3	15.2	18.0	14.7	19.6	13.8	17.7	11.9
Цочмог бронхит	17.2	19.0	11.6	18.1	9.0	14.4	7.9	13.9
Цочмог назофарингит	9.7	15.7	10.7	10.4	10.8	8.0	8.0	5.6
АДЗЦХ	9.9	17.5	10.4	15.0	9.2	10.3	7.3	7.6
Цочмог тонзиллит	2.4	14.3	6.1	21.2	12.9	21.7	14.5	18.4
Цочмог ларингит ба трахеит	6.2	4.4	6.6	3.9	5.6	2.5	4.6	2.1
Цочмог фарингит	1.6	3.2	2.4	3.0	4.1	2.4	4.5	2.2
Бусад өвчин	3.3	3.0	3.3	6.3	12.7	23.6	22.5	35.1

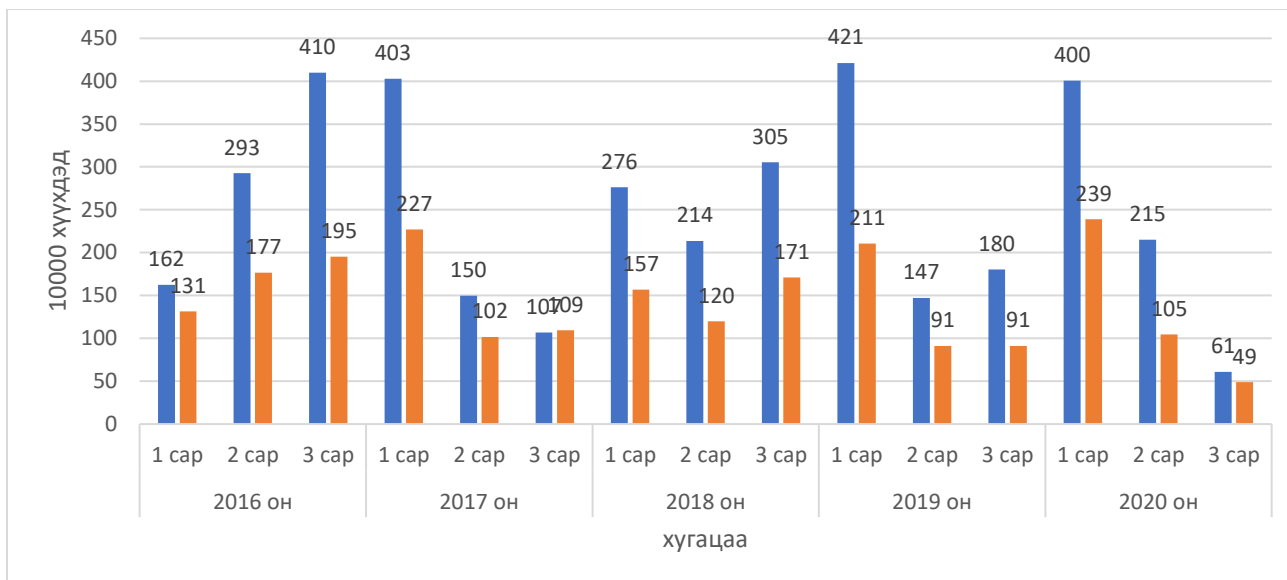
Улсын хэмжээнд 5 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын тогтолцооны өвчлөл (10000 хүн амд ногдох) 2020 оны эхний 3 сарын байдлаар 2067 болж, 2016 оны эхний 3 сараас 819-өөр, өмнөх оноос 467-оор тус тус өссөн байна. Их хэмжээний агаарын бохирдолтой орчинд амьдрах нь хүн амын ялангуяа хүүхдийн эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлдөг. Агаарын бохирдолтой холбогдох уушгины үрэвсэл, бронхит, амьсгалын замын архаг өвчлөл гээд олон өвчнийг энд нэрлэж болох бөгөөд эдгээр нь хүүхэд өсөж том болсон хойно ч тэдний уушгины үйл ажиллагааг сулруулах гэх мэтээр хүндрэл үүсгэж болзошгүй байдаг.

Зураг 20 Тав хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын замын өвчлөл, 2016-2020 он, улирлаар, улс, аймаг, Улаанбаатар хотод, тухайн насны 1000 хүүхдэд

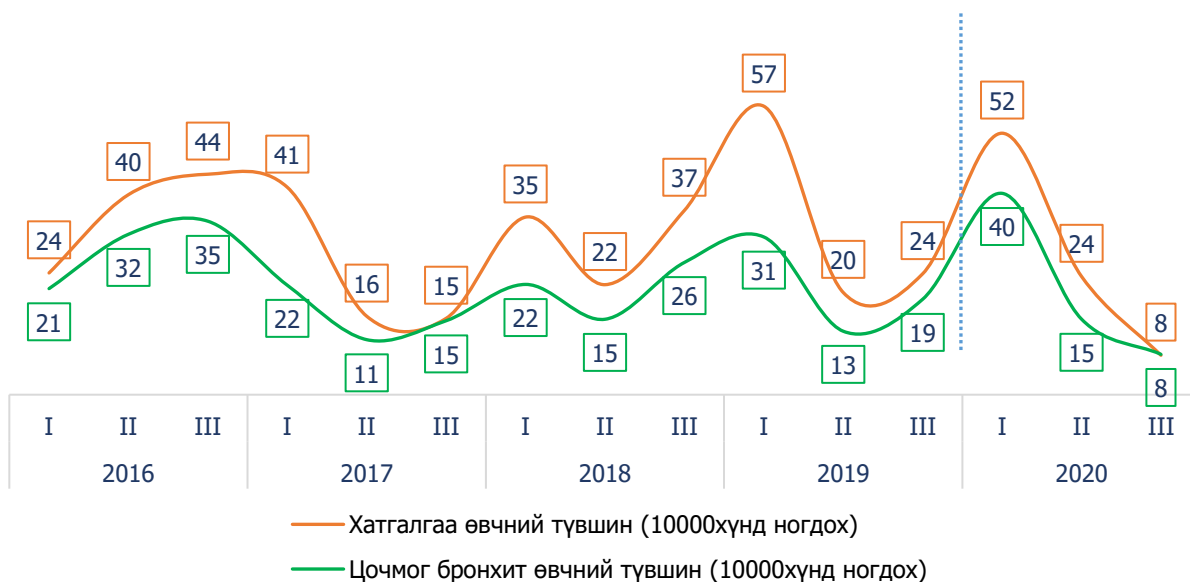
2020 оны эхний 3 сарын байдлаар 5 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын тогтолцооны өвчлөлд хамгийн их буюу 32.7 хувийг хатгалгаа өвчин, цочмог бронхит (acute bronchitis) өвчин 19 хувийг эзэлж байна. Энэ өвчин 2016 оны эхний 3 сарын байдлаар хатгалгаа өвчин нь амьсгалын тогтолцооны өвчлөлийн 30.0 хувь, цочмог бронхит өвчин 17.4 хувийг эзэлж байна. 2016-2019 оны эхний 3 сараар 0-5 хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа болон цочмог бронхит өвчнийг тухайн насны 10000 хүүхдэд харьцуулж харахад 2016 онд өсөж бусад онуудад харьцангуй буурсан харагдаж байна.

Зураг 21 Тав хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа, цочмог бронхит өвчин, 2016-2020 оны 1,2,3 дугаар саруудад, тухайн насны 10000 хүүхдэд

Улаанбаатар хотын хатгалгаа өвчний түвшин (10000 хүнд ногдох)-г сүүлийн 5 жилийн эхний 3 сарын дунджаар 2016 онд 36 болж хамгийн өндөр байсан бол 2020 оны эхний 3 сарын дунджаар 28 болж, өмнөх оноос 6-аар буурсан байна. Сүүлийн 5 жилийн байдлаар хатгалгаа өвчний түвшин 2019 оны 1 дүгээр сард хамгийн өндөр 57, хамгийн бага нь 2020 оны 3 дугаар сард 8 байна.

Зураг 22 Улаанбаатар хотын хатгалгаа, цочмог бронхит өвчний түвшин, 10000 хүнд ногдохоор, жил бүрийн эхний 3 сарын байдлаар

Цочмог бронхит өвчний түвшин (10000 хүнд ногдох)-г сүүлийн 5 жилийн байдлаар сараар харвал 2016 оны 3 дугаар сард 35, хамгийн бага нь 2020 оны 3 дугаар сард 8 байна. Энэ

үзүүлэлт сүүлийн 5 жилийн эхний 3 сарын дунджаар 2016 онд 29 болж, хамгийн өндөр байсан бол 2020 оны эхний 3 сарын дунджаар 21 болж, өмнөх онтой адил түвшинд байна.

1.2.5 агаарын чанарын менежмент

Хүхэрлэг хий (SO_2), азотын ислүүд (NO_x), аммиак (NH_3), тоос (PM_{10} , $\text{PM}_{2.5}$ болон нийт тоос (TSP)), нүүрсхүчлийн исэл болон намгийн хийн бус дэгдэмхий органик нэгдэл (NMVOCs), байнгын органик бохирдуулагчид, хүнд металлын агаарт ялгарч буй нийт хэмжилтээр тодорхойлно.

Агаарын чанарын хяналтын сүлжээ нь суурин болон хөдөлгөөнт харуулаас бүрддэг. Харуулын байрлалыг сонгохдоо агаарын бохирдол ихтэй (аж үйлдвэр, төв зам) орчинд шууд сэргийлэх зорилгоор, хотын хүн ам байнга оршин суух газарт ерөнхий үнэлгээ хийх боломжийг харгалзан байрлуулна. Агаарын чанарын стандартын дагуу дараах хүлцэх хэм хэмжээтэй харьцуулна.

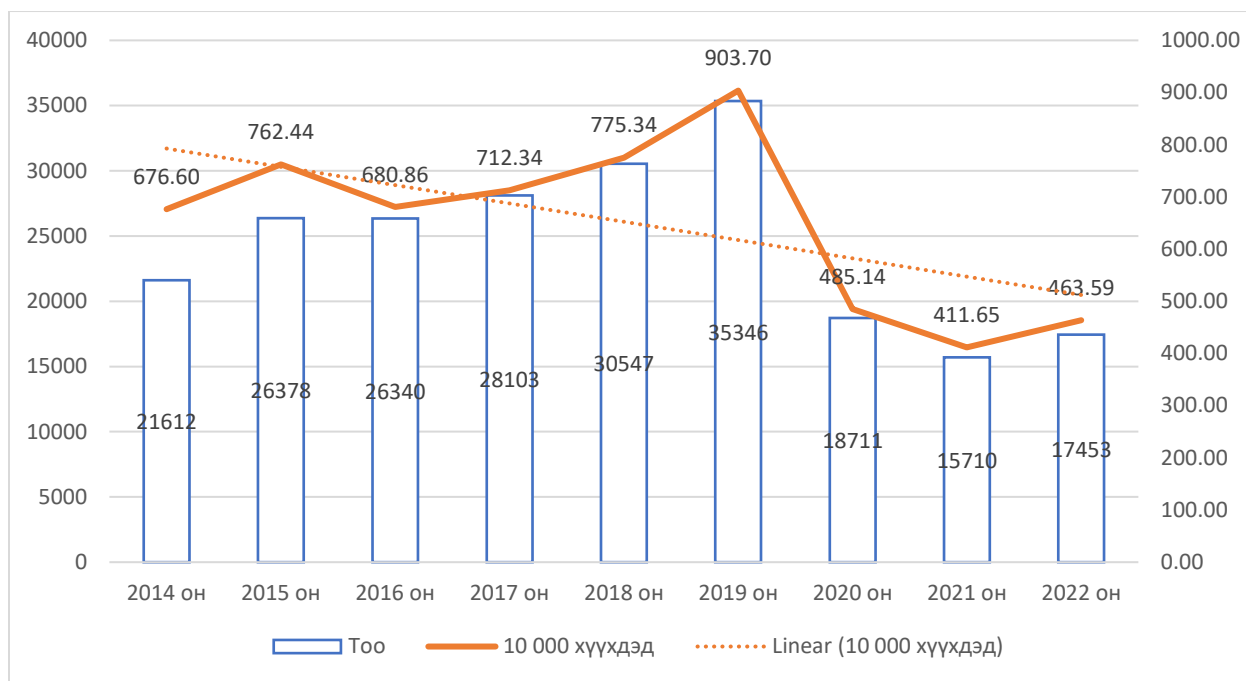
Монгол улсын хүн амын эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, ажиллах, сурах нөхцөлийг бүрдүүлэх, экосистемийн тэнцлийг хангах зорилгоор гадаад, дотоод орчны агаар дахь хими, физикийн гаралтай түгээмэл бохирдуулагчийн зөвшөөрөгдөх хэмжээг тогтооход зорилготой Стандартчилал, Хэмжилзүйн Үндэсний Зөвлөлийн 2007 оны 12 дугаар сарын 20 ний өдрийн 67 дугаар тогтоолоор баталсан стандартыг мөрдөж ажилладаг байна.

Дотор орчны агаарын чанарын менежментийн тогтолцоонд тавигдах шаардлагыг тодорхойлсон стандарттай.

1.2.6 тав хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчний тохиолдол

2022 оны байдлаар хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин 5 хүртэлх насны 10 000 хүүхэд тутамд хүүхдийн өвчлөлийн дотор халдварт бус суулгалт, шүд цоорох, кариес, шүд ба дайвар бүтцийн бусад эмгэг зэрэг өвчлөлүүд хамгийн их тохиолдож байна.

Зураг 23 Тав хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчлөлийн тохиолдол

1.3 Аюулгүй амьдралын орчин

Энэхүү үзүүлэлтийг тооцоолох шалгуур үзүүлэлтийн мэдээлэл одоогоор байхгүй байна.

1.4 Ундны усны аюулгүй байдал

1.4.1 Ундны усны сайжруулсан эх үүсвэр ашигладаг хүн амын эзлэх хувь

Эдгээр үзүүлэлтийг 5 жил тутамд хийгддэг НҮТС-аар тоохон гаргаж байна. Ундны усны сайжруулсан эх үүсвэр гэдэгт дараах ус хангамжийн төрлүүд багтана. Үүнд: Төвлөрсөн системд холбогдсон (сууц, хашаа, гудамж, хороолол нь ус дамжуулах хоолойд холбогдсон, нийтийн ус түгээх байртай), хамгаалагдсан гүний худаг, гар худаг, тохижуулж хамгаалсан булаг шанд, борооны ус цуглуулагч, мөн түүнчлэн савласан болон зөөврийн ус зэрэг багтана.

Ундны усаа авч хэрэглэдэг газар нь сууц/хашаандаа байвал сайжруулсан эх үүсвэрт орно. “Хэрэгтэй үед устай байсан” гэдэгт ус хэрэгтэй үед нь хангалттай хэмжээний ус өрхөд байсныг ойлгоно.

“Гэдэсний савханцар (E.coli) болон химийн бодисоор бохирдоогүй” гэдгийг үндэсний стандартаар тодорхойлно. Хэрэв тийм стандарт байхгүй бол ДЭМБ-аас гаргасан ундны усны чанарыг тодорхойлох [www.who.int/water sanitation health/water-quality/guidelines/en/](http://www.who.int/water_sanitation_health/water-quality/guidelines/en/) гарын авлагыг ашиглана.

1.5 Шавжаар дамждаг халдварт өвчин

Сүүлийн 10 жилийн дунджаар зоонозын халдварт өвчний 388 тохиолдол бүртгэгдэж, нийт тохиолдлын 50.5%-ийг хачгаар дамжих халдварт өвчин эзэлж байна. Сүүлийн жилүүдэд тарваган тахал, боом, галзуугийн халдварын намжмал голомтын идэвх сэргэж, хачгаар дамжих халдвар нэмэгдэж, хумхаа, корона, эбола, зика, денге чичрэг зэрэг өвчин бусад улсаас зөөвөрлөгдөн орж ирэх эрсдэл өндөр байна.

Боомын хүний өвчлөлийн тохиолдол сүүлийн жилүүдэд буурч, жилд 1-2 тохиолдол бүртгэгдэж байгаа бол хумхаа, денгийн хүний өвчлөлийн зөөвөрлөгдөн ирсэн тохиолдлууд бүртгэгдэж байна.

1.5.1 Шавжаар дамждаг халдварт өвчин халдварт өвчнөөр өвчилсөн хүн амын тоо

Улсын хэмжээнд 2022 онд зоонозын халдварт өвчний 218 тохиолдол бүртгэгдэж, 10 000 хүн амд 0.7 байгаа ба сүүлийн 10 жилийн дунджаас 170 тохиолдол буюу 10 000 хүн ам тутамд 0.6-оор буурсан байна. Улсын хэмжээнд 2022 онд бүртгэгдсэн хачгаар дамжих халдварын сэжигтэй тохиолдол нийт 19 аймаг, нийслэлийн 71 сум, дүүрэгт 581 тохиолдол бүртгэгдсэн. Нийт бүртгэгдсэн хүний өвчлөлийн сэжигтэй тохиолдлын үзүүлэлт өмнөх жилийн 251 үзүүлэлтээс 1.3 дахин өссөн, сүүлийн 5 жилийн дундаж 899 үзүүлэлтээс 65 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна. Мөн нийт дуудлагын 85 хувь нь (497) хачигт риккетсиоз, 8 хувь нь (49) хачигт энцефалит, 6 хувь нь (35) хачигт боррелиоз тус тус эзэлж байна. *Хүснэгт 5 Хачгаар дамжих халдварт өвчний сэжигтэй дуудлага, төрлөөр*

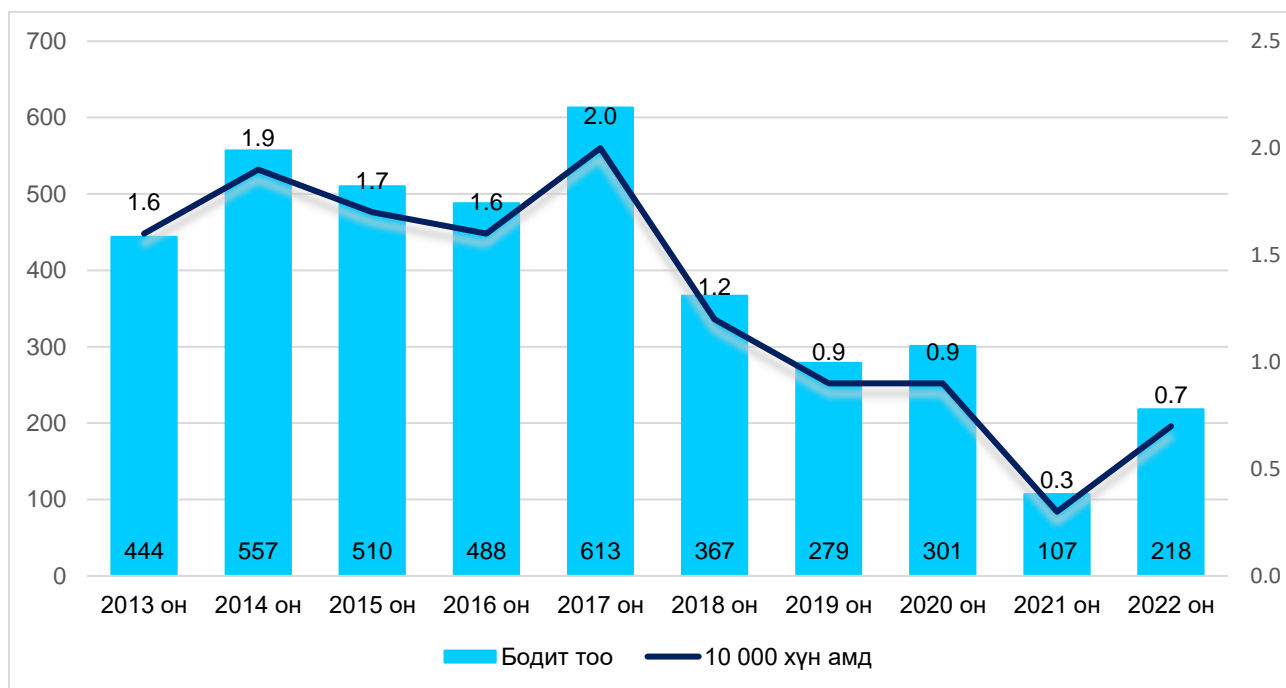
Өвчний нэр	2017	2018	2019	2020	2021	Дундаж	2022
Хачигт энцефалит	230	181	88	100	29	125.6	49
Хачигт боррелиоз	116	96	77	119	4	82.4	35
Хачигт риккетсиоз	929	822	676	810	218	691	497
Бүгд	1275	1099	841	1029	251	899	581

Хүснэгт 6 Хачгаар дамжих халдвараар өвчилсөн хүний тоо, 2013-2022 он

Үзүүлэлт	2013 он	2014 он	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 он	2022 он
Зоонозын халдварт өвчин нийт	444	557	510	488	613	367	279	301	107	218

Хачигт боррелиоз	1	1	17	78	46	24	17	13	1	16
Хачигт рикеттсиоз	35	269	137	196	357	203	139	182	60	122
Денге чичрэг				1		1		0	0	0
Хумхаа	2	3	1	3	2	0	1	2	1	1

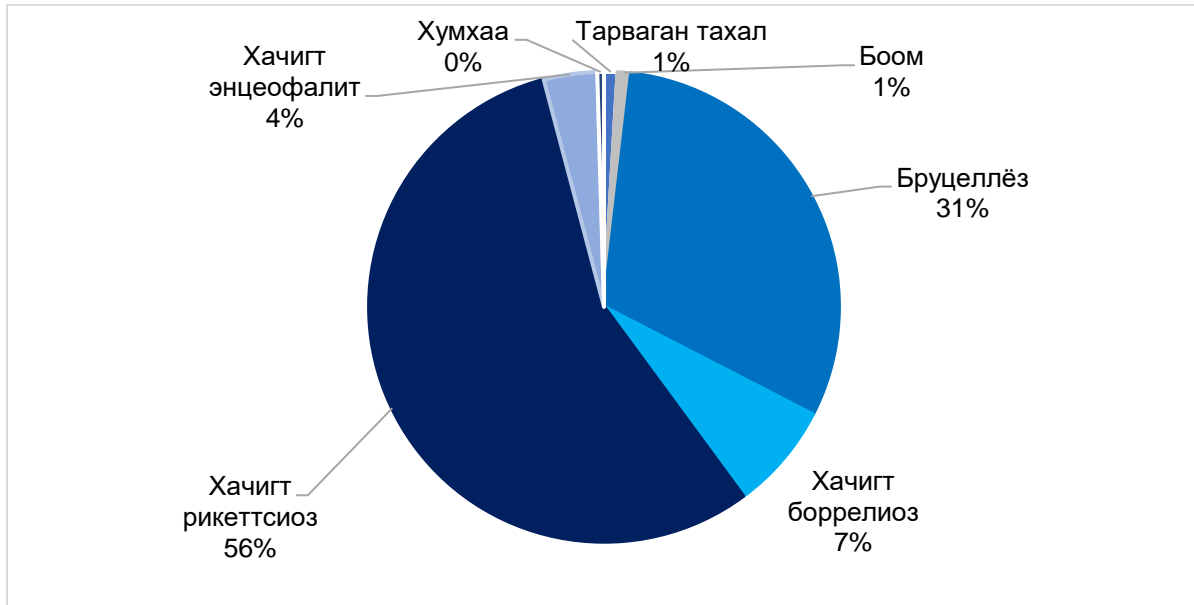
Зураг 24 Зоонозын халдварт өвчний тохиолдол, 10 000 хүн амд, 2013-2022 он

Улсын хэмжээнд 2022 онд бүртгэгдсэн зоонозын халдварт өвчний 56.0 хувь нь хачигт рикеттсиоз, 30.7 хувь нь бруцеллэз, 3.7 хувь нь хачигт энцефалит, 7.3 хувь нь хачигт боррелиоз, 0.9 хувь боом, тарваган тахал, 0.5 хувийг хумхаа өвчин тус тус эзэлж байна.

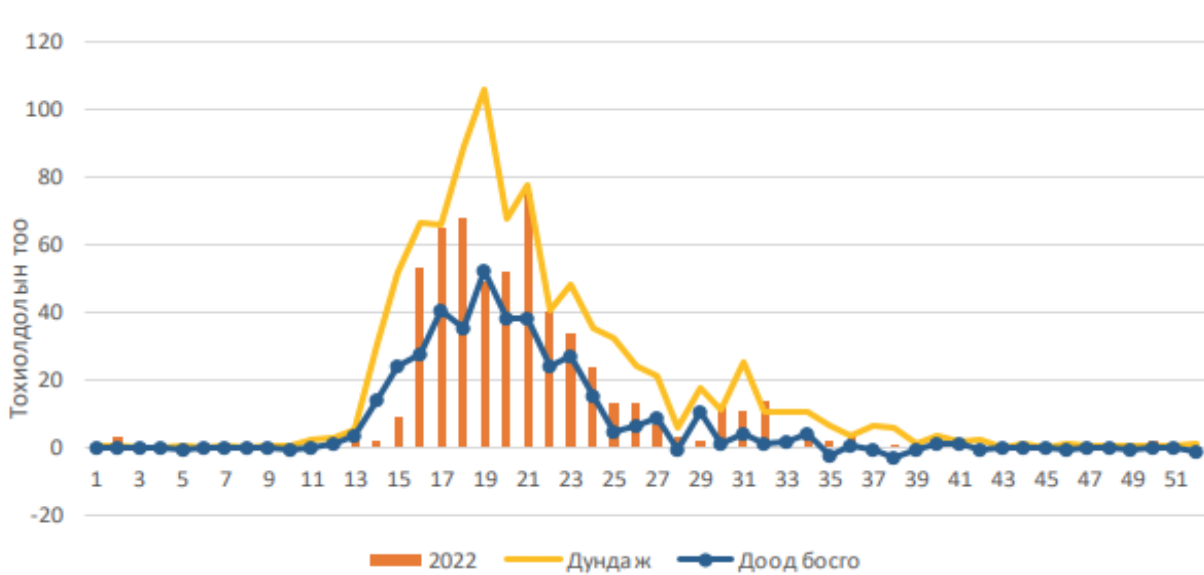

Зураг 25 Зоонозын халдварт өвчний бүтэц, 2022 он

2022 онд эпидемиологийн долоо хоногийн хувьд тохиолдлын тоо сүүлийн 5 жилийн дундаж үзүүлэлтээс буурсан ч гарч болох доод босго үзүүлэлтээс өссөн байна.

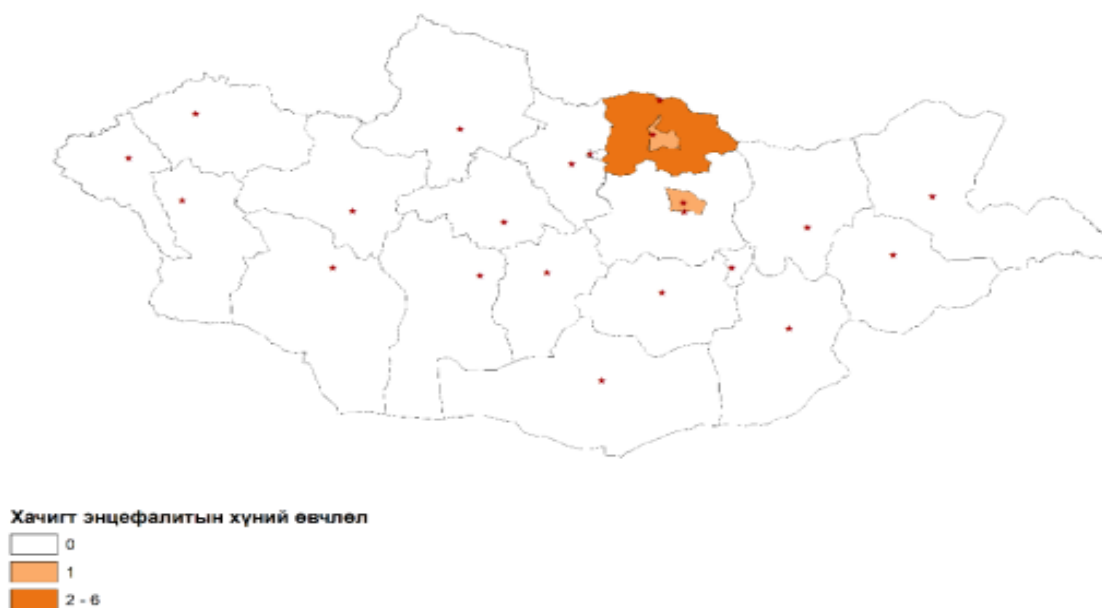
Зураг 26 Хачигт халдварын эпидемиологийн 7 хоног

Улсын хэмжээнд хачигт энцефалит өвчний 49 сэжигтэй тохиолдол бүртгэгдсэнээс 16 хувь буюу 8 тохиолдол батлагдсан байна. Нийт батлагдсан тохиолдлоос 75 хувь нь Сэлэнгэ аймагт, 12.5 хувь нь Дархан-Уул аймагт, 12.5 хувь нь Улаанбаатар хотод тус тус бүртгэгдсэн байна. Үүнээс үзэхэд Сэлэнгэ аймаг нь хачигт энцефалитын халдварын голомтот бүс нутагт хамаарч байна.

Нийт хачигт энцефалитаар өвчлөгчид 4, 6, 7- дугаар саруудад хачигт хазуулан халдвар авч, толгой өвдөх-63%, халуурах-75%, дагз хөших50%, хоолны дуршил буурах-38% зэрэг шинж тэмдгүүд түгээмэл илэрч, халдварын нууц үеийн хугацаа 4.8 хоног байна. Өвчлөгсдийн дундаж нас 40 (19-58 нас), хүйсийн хувьд 62.5% нь эрэгтэй, 37.5% нь эмэгтэйчүүд эзэлж байна. Энэ жил хачигт энцефалитийн хүний өвчлөлийн нас баралт бүртгэгдээгүй байна

Зураг 27 Хачигт энцефалитын хүний өвчлөлийн тархалт, 2022 он

Улсын хэмжээнд 17 аймагт 59 суманд хачигт риккетсиозын хүний өвчлөл тохиолдол 122 бүртгэгдсэн нь өмнөх оноос 2 дахин өсч, өвчлөлийн түвшин 10 000 хүн амд 0.3, нас баралт бүртгэгдээгүй байна. Хачигт риккетсиозын нийт өвчлөгсдийн 68% (83) эмэгтэй, 32% (83) эрэгтэйчүүд эзэлж байна. Мөн 2-7 дугаар саруудад халдвараар өвчилсөн байгаа бөгөөд 89% нь 4-7 дугаар сард бүртгэгдсэн байна. Хачиг хазуулсан газарт үрэвсэх 32% (39), халуурах 77% (94), толгой өвдөх 13% (16), булчирхай үрэвсэх 16% (20), цэгчилсэн тууралт 36% (44) хазуулсан газар үрэвсэж тавших 30% (37) зэрэг шинж тэмдэг илэрч нууц үеийн хугацаа 3.9 хоног байна. Өвчлөгчдийн дундаж нас 17 (1-92) байна.

2022 онд хачигт боррелиозын хүний өвчлөлийн сэжигтэй 35 дуудлага бүртгэгдэж, 16 тохиолдол батлагдсан байна

1.5.2 Шавжаар дамждаг халдварт өвчний түвшин

2022 онд 14 аймгийн 43 сумын 299 цэгт хачигт халдварын тандалт шинжилгээг хийж гүйцэтгэсэн байна. Өмнөх онтой харьцуулахад шинжилгээнд хамрагдсан аймгийн тоо 27

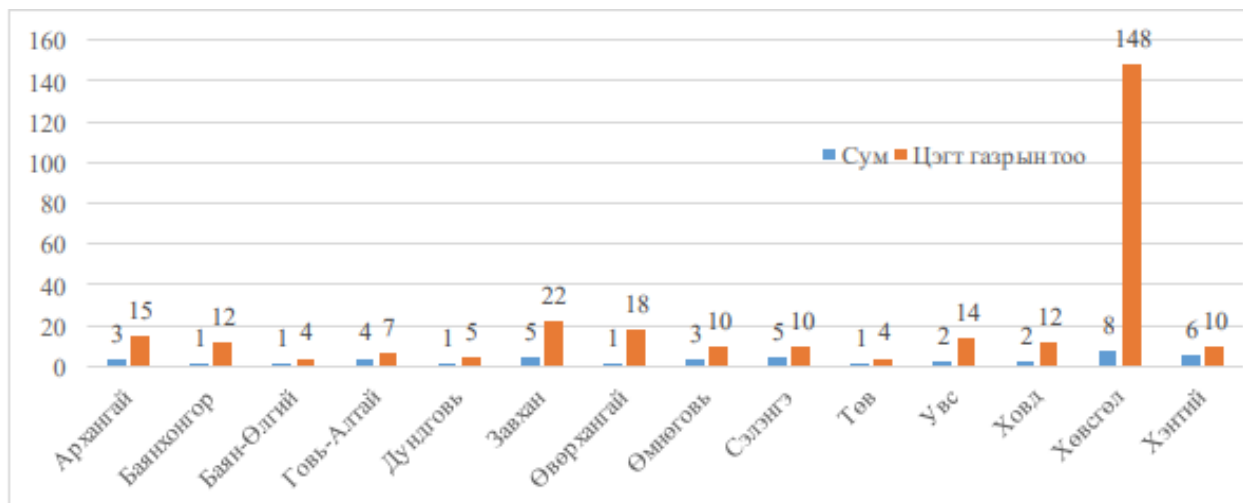
хувиар, сумын тоо 2.1 дахин, цэгт газрын тоо 53 хувиар, цуглуулсан хачгийн тоо 14 дахин өссөн үзүүлэлттэй байна

Хүснэгт 7 Хачгаар дамжих өвчний тандалт шинжилгээнд хамрагдсан байдал

Үзүүлэлт	2017	2018	2019	2020	2021	2022	5 жилийн дундаж харьцуулахад	Өмнөх онтой
Аймгийн тоо	12	15	14	13	11	14	7.69%↑	27.27%↑
Сумын тоо	33	46	46	41	20	43	15.59%↑	2.15 дахин ↑
Цэгт газрын тоо	161	213	209	206	195	299	51.77%↑	53.3%↑
Хачгийн тоо	8510	13460	5277	6658	1830	8072	12.94%↑	14 дахин↑

Шинжилгээнд ирүүлсэн хачгийн 55.15%-д хачигт риккетсиоз, 18.54%-д ку чичрэг, 7.04%-д бартонелл; 8.59%-д хачигт риккетсиоз бартонеллын, 58.87%-д ку чичрэг хачигт риккетсиозын хавсарсан халдварын үүсгэгчийн ДНХ тодорхойлогджээ. Шинжилгээнд ирүүлсэн *D.nuttalli* зүйлийн хачгийн 68.19%-ийг эм хүйсийн хачиг эзэлж байсан бөгөөд 96.5% нь бие гүйцсэн, 85.37% нь цус сороогүй өлөн хачиг байна. *I.persulcatus* зүйлийн хачиг бүгд бие гүйцсэн, 54.49% эм, 87.54% нь цус сороогүй хачиг байв. *H.asiaticum* зүйлийн хачгийн 68.78% эм, бүгд бие гүйцсэн, 79% нь цус сороогүй хачиг байна. Ховд аймгийн ЗӨСТ орон нутагтаа молекулу биологийн шинжилгээ хийж үр дүнд хүрсэн.

Зураг 28 Хачгаар дамжих халдварын тандалт судалгаанд хамрагдсан газрууд, 2022 он

1.5.3 Шавжаар дамждаг халдварт өвчин халдварт өвчний хяналтад хамрагдсан хүн амын хувь, өвчний төрлөөр

Дэлхий дээр 3500 орчим зүйлийн шумуул тэмдэглэгдсэнээс Монгол оронд 4 төрлийн 37 зүйлийн шумуул тэмдэглэгдээд байна. Хумхаагийн нутагшмал 106 улсад 2020 онд 243 сая хүн хумхаагаар өвчилснөөс 627 000 хүмүүс нас барсан. Өвчлөгсдийн 70%-ийг 5-аас доош насны хүүхдүүд эзэлж байна (WHO, 2021). 2022 онд дэлхий дахинд Денге чичрэгийн 2 803567 тохиолдол бүртгэгдсэнээс өмнөх оноос нас баралт 107-оор өссөн үзүүлэлттэй байна

(РНАО, 2022). Төвийн захирлын 2020 оны А/79 тоот тушаалыг үндэслэн 2022 онд 10 аймгийн ЗӨСТөв шумуулын тандалтыг төлөвлөн гүйцэтгэлээ. Үүнээс 4 ЗӨСТөвүүд тандалтын шумуулыг ЗӨСҮТөвд ирүүлэн нийт 1937 шумуулд зүйл тодорхойлох, морфологи, физиологи, молекул биологийн шинжилгээ хийгдсэнээс эерэг материал гараагүй болно.

Хүснэгт 8 Шумуулын тандалт, сүүлийн 5 жилээр

Он	Аймаг	Сум, дүүрэг	Цуглуулсан шумуул	Төвд ирүүлсэн шумуул	Лаборатори шинжилгээ хийгдсэн	Харуу
2018	8	16 сум, дүүрэг	3541	3297	3297	Бүгд сөрөг
2019	5	11 сум, дүүрэг	2945	2945	0	-
2020	8	13 сум, дүүрэг	1110	600	484	Бүгд сөрөг
2021	9	16 сум, дүүрэг	572	572	0	-
2022	5	8 сум	3500	1937	1601	Бүгд сөрөг

Үндэсний хэмжээнд 2022 онд нийт 9 ЗӨСТ төлөвлөн 10 ЗӨСТ шумуулын тандалт гүйцэтгэсэнээс 4 ЗӨСТ түүвэрлэсэн шумуулыг төвд ирүүлэн лабораторийн шинжилгээ хийгдсэн бүгд сөрөг гарсан. 2022 онд цуглуулсан шумуулын тоо 5 жилийн дунджаас 1,4 дахин өссөн, 5 жилийн дунджаас 1.06 дахин буурсан үзүүлэлттэй байна. Коронавируст цар тахлын улмаас 2021, 2022 онуудад шумуулын тандалтыг төлөвлөсөн ч гүйцэтгэх төсөв, ажиллах хүч дутагдалтай байсан тул шинжилгээ хийсэн болон төлөвлөсөн аймаг сумын тоо буурсан байна.

Зураг 29 Шумуулын тандалтын 5 жилийн дунджийг 2022 онтой харьцуулсан байдал

Эх үүсвэр: ЗӨСҮТ

1.6 Хатуу хог хаягдал

Өнөөдрийн байдлаар улсын хэмжээнд 137 сум хог хаягдлыг тархахаас хамгаалсан хашаагүй, 291 сум хог хаягдал шатаах зуухгүй, 113 сум хог хаягдлыг түрж нягтруулах техник хэрэгсэлгүй, 261 сум хог бутлах тоног төхөөрөмжгүй, 76 сум хог тээвэрлэх автомашингүй байгаа. Нийслэлийн гэр хорооллын 200 мянга гаруй өрхийн 144 мянган

нүхэн жорлонгийн ялгадас, угаадас хөрс рүү шууд нэвчих, үерийн усаар зөөгдөх, агаарт дэгдэх замаар хотын хүн амын эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд эрсдэл үүсгэж байна.

1.7 Аюултай, хортой бодис

1.7.1 Цусан дахь хар тугалганы түвшин 10 мг/д-ээс их хүүхдийн хувь

Судалгааны үр дүнгээс Улаанбаатар хотод амьдардаг 2-15 насны хүүхдүүдийн цусан дахь хар тугалганы хэмжээ 4.5-8.5 мкг/дл тодорхойлогдсон нь Америкийн нэгдсэн улс (АНУ)-ын лавлагаа хэмжээнээс 1.3-2.4 дахин өндөр байна. Манай улсад хүний цусан дахь хар тугалганы лавлагаа хэмжээг тогтоосон стандарт байдаггүй. 2023 оны судалгааны дүнгээр ерөнхий боловсрол сургууль (ЕБС)-ийн анги, танхимд хичээллэж буй 9 732 хүүхдээс 6 983 нь зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ (ЗДХ)-ээс хэтэрсэн, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллага (СӨББ)-ийн 646 хүүхдээс 336 хүүхэд ЗДХ-ээс хэтэрсэн хар тугалганы агууламж бүхий анги танхимд хичээллэж байна.

Эх сурвалж: ЕБС, цэцэрлэгийн хүүхдүүд барилгын будагт агуулагдах тугалга, хорт металлд өртөх эрсдэлийг тодорхойлох судалгааны тайлан, 2023

Хар тугалганы хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөлөл

Хар тулга нь газрын царцдаст бага хэмжээгээр агуулагддаг. Дэлхийн олон оронд хар тугалганы үйлдвэрлэл, хар тугалга агуулсан бүтээгдэхүүнийг хориглосон хэдий ч зай, сум, будаг, хайлш зэрэг олон бүтээгдэхүүний орц найрлагад ашигласан байна. ДЭМБ-аас хар тугалгыг хүн амын эрүүл мэндэд хор хөнөөл бүхий 10 бодисын нэгээр нэрлэсэн. Хүний эрүүл мэндэд дараах байдлаар сөрөг нөлөө үзүүлнэ. Үүнд:

АНУ-ын Айова мужийн их сургуулиас хар тугалга агуулсан будаг нь хар тугалгад өртөх анхдагч эрсдэлийг үүсгэдэг болохыг судалгаагаар тогтоожээ. Хар тугалга агуулсан будгаар будсан хана, эд зүйлс нь элэгдэж, хуучирснаар будаг нь ховхрох, хуурах, хагаралт үүсэх явцад нарийн ширхэгт тоосонцорт агуулагдах хар тугалга нь амьсгалын замаар хүний биед нэвтэрч, бие махбодыг хордуулдаг. Иймд барилгын засал чимэглэлийн ажилчид бага насны хүүхдүүд хар тугалга агуулсан будагт өртөх эрсдэл өндөр байдаг.

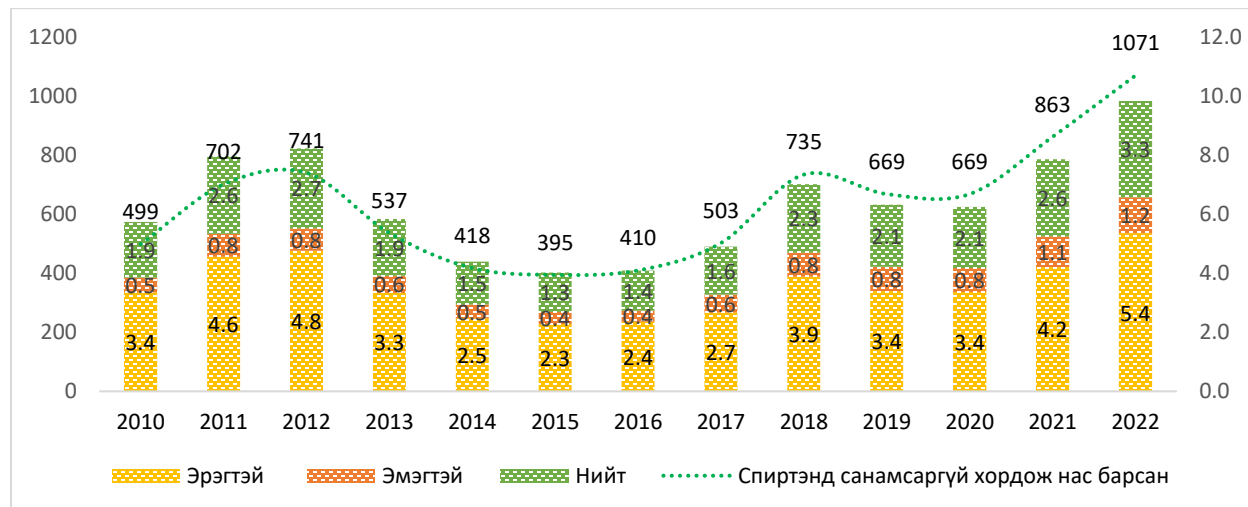
1.7.2 Хордлогын улмаас нас баралтын түвшин

Хүн амын нас баралтын шалтгаанд архи, спиртийн хордлогын шалтгаант нас баралт тэргүүлэх 5 шалтгааны нэг болж байгаа ба эрэгтэйчүүдийн нас баралтын 2 дахь гол шалтгаан болж байгаа ба нийт нас барсан хүний 80 хувь нь эрэгтэйчүүд байна.

Сүүлийн 10 жилийн дунджаар жилд 630 хүн архи, спиртийн хордлогын улмаас нас барсан байна. Дээрх өвчлөлийн байдлаас харахад 2022 оны байдлаар архи, спиртийн хордлогын нас баралтын 1071 тохиолдол бүртгэгдсэн нь спиртийн хордлогын улмаас нас барах магадлал нэмэгдэж байгааг харуулж байна.

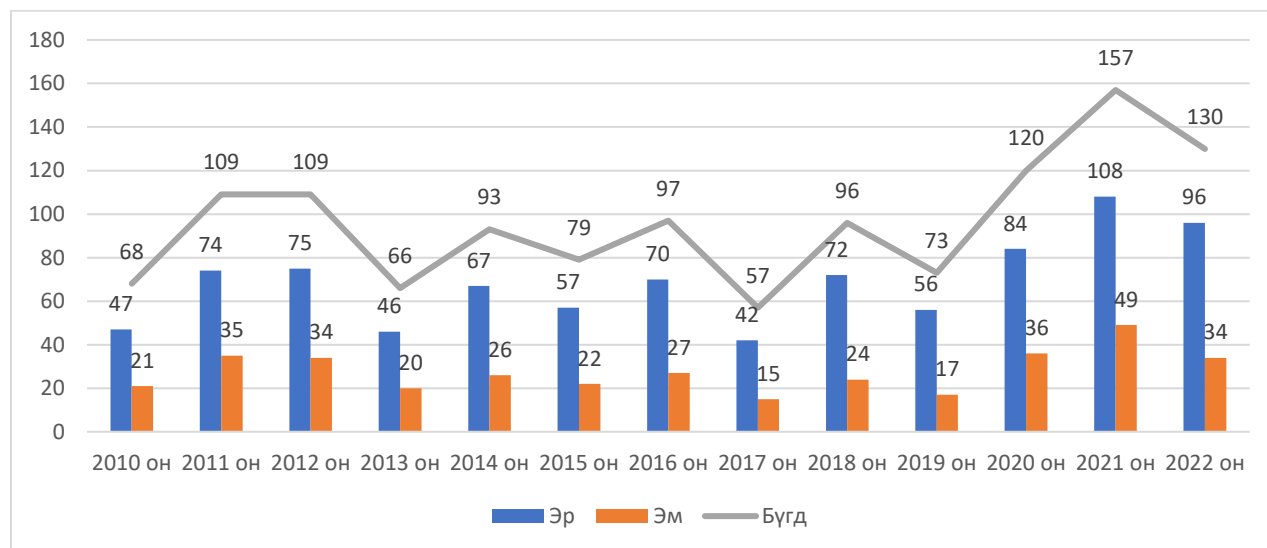
Спиртэд хордох, хий, ууранд санамсаргүй хордох, өртөх, эмийн бодисын хордлогын шалтгаант нас баралтад эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс харьцангуй их буюу 70-80%-ийг эзэлж байна.

Зураг 30 Архи, спиртэд санамсаргүй хордож нас барсан тохиолдол, хүйсээр, 2010-2022 он

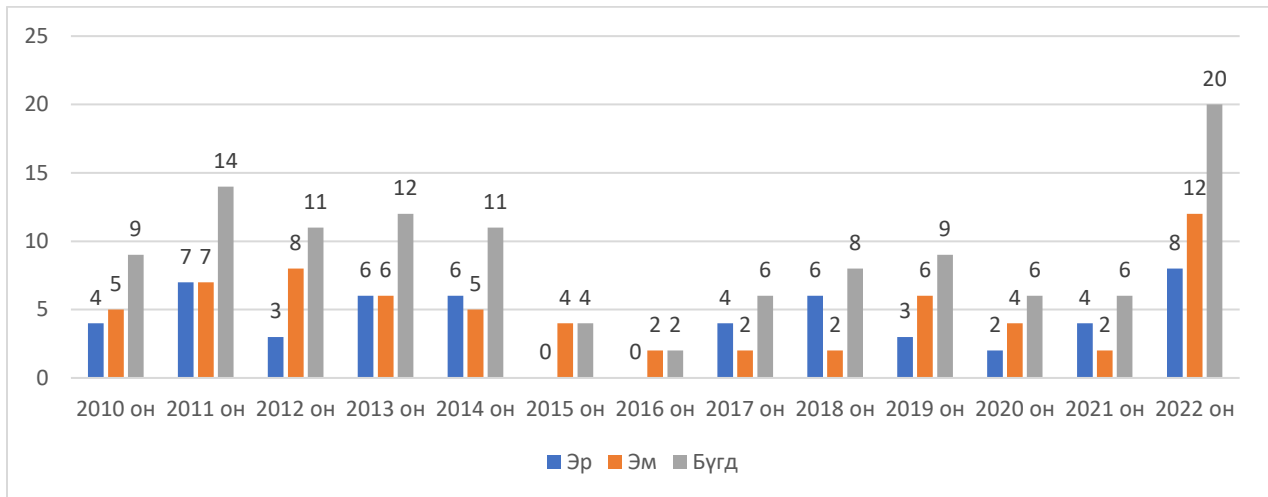
Эрүүл мэндийн статистикийн мэдээгээр 2022 онд хий, уур, хорт бодист өртөж нас барсан нийт 130 тохиолдлын 73.8 хувь нь эрэгтэйчүүд, 26.2 хувь нь эмэгтэйчүүд байгаа ба 5 хүртэлх насны хүүхэд 4.6 хувийг, 5-14 насны хүүхэд 3.0 хувийг, 15-19 насныхан 8.0 хувийг, эзэлж байгаа ба 20-50 насныхан 60 хувийг эзэлж байна.

Зураг 31 Хий, ууранд хордож нас барсан хүний тоо, хүйсээр, 2010-2022 он

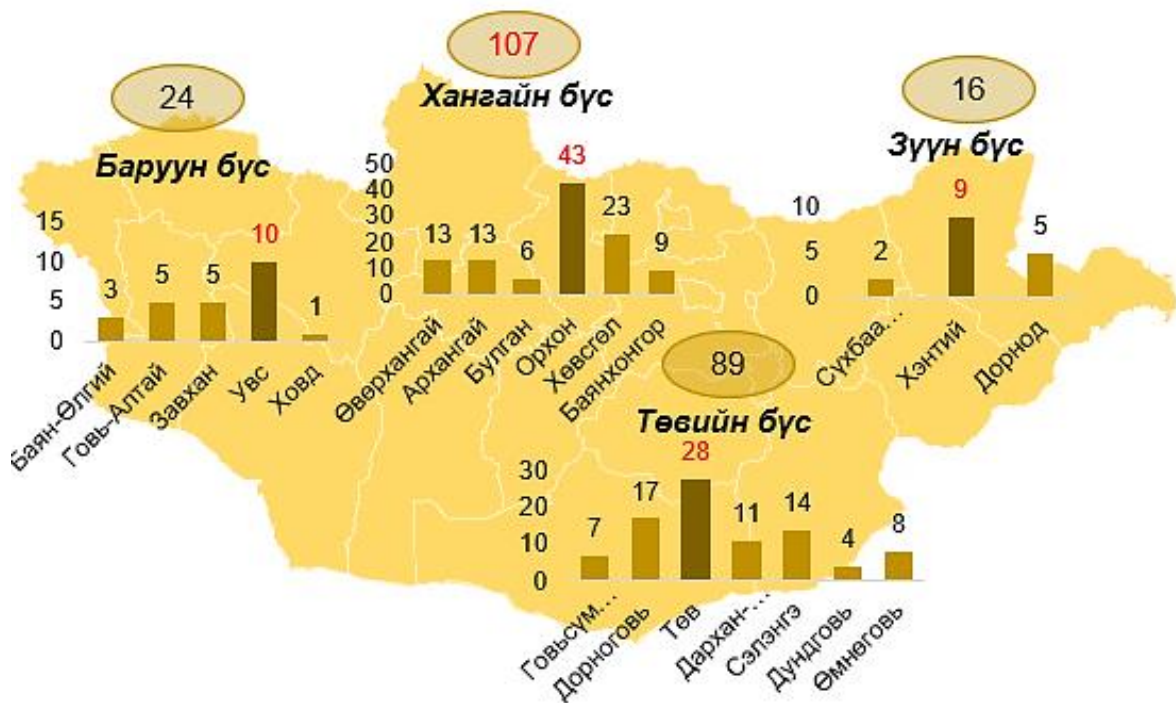

2022 онд эмийн бодист хордож нас барсан тохиолдлын дийлэнх буюу 60.0 хувь нь 20-40 насныхан эзэлж байна.

Зураг 32 Эмийн бодист хордож нас барсан хүний тоо, хүйсээр, 2010-2022 он

Санамсаргүй хордох шалтгаант нас баралт, харьяаллаар

1.7.3 Бохирдсон газрын хамрах хүрээ

Орчны бохирдлыг бууруулах үндэсний хороо, ЦУОШГ-тай хамтран одоогоор 1500 цэгт хөрсний үржил шим, бохирдол, цөлжилтийг хянах сорьц авч шинжлэх, хөрсний үржил шим, бохирдлын динамикийн мэдээллийн сан бүрдүүлэх талаар үйл ажиллагаа зохион байгуулан ажиллаж байна.

Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрийн дагуу Монгол улсын хэмжээнд нийт 496 цэгээс өнгөн хөрсний сорьцыг хоёр жил тутамд авч агрохимийн үзүүлэлтүүд болох хөрсний орчин, чийг, ялзмаг, аммонийн азот, нитратын азот, сульфат, фосфор гэсэн үзүүлэлтээр хөрсний ерөнхий шинж чанарыг тодорхойлдог.

Хяналт шинжилгээний 2019, 2020 оны дүнгээр хүнд металлын агууламжийг “Хөрсний чанар, хөрс бохирдуулагч бодис, элементүүдийн зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ” MNS 5850:2008 стандарттай харьцуулсан тайлангаар арьс ширний үйлдвэрийн орчимд хүнд металлын бохирдол ихтэй гарсан.

Хүнд металл нь үйлдвэр болон ахуйн хог хаягдал, цахилгаан станцын утаа, үнс нурам, тээврийн хэрэгслээс ялгарах утаатай хамт агаарт цацагдаж улмаар газрын хөрсөнд тархаж, салхи хүний хөлөөр орчинд тархаж хүний эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлдөг.

Нянгийн бохирдлын гол эх үүсвэр нь гэр хорооллын нүхэн жорлон, ил задгай хаясан хатуу ба шингэн хог хаягдал юм. Энэ чиглэлд ШУА-ийн эрдэмтдийн хийсэн судалгааны үр дүнгээс харахад Улаанбаатар хотын суурьшлын бүсийн 88 хувь нь нянгийн бохирдлоор бохирдсоны 11 орчим хувь нь **маш их** бохирдолтой гарсан нь гэр хорооллын бүс байгаа юм.

Гэр хорооллын нүхэн жорлонгийн ойр орчмын 10 м радиус дотор гэдэсний бүлгийн эмгэг үүсгэгч e-coli, савханцар бактери түгээмэл тархалттай бөгөөд энэ нь хөрсний 6м гүнээс илэрч байгаа нь голын сав дагууд гүний усыг бохирдуулах, үерийн усаар зөөвөрлөгдөж ундны усны эх үүсвэрт ч орох эрсдэлтэйг харуулж байна.

Эх үүсвэр: <http://agaar.mn/>

1.8 Хүнсний аюулгүй байдал

1.8.1 Хоол хүнсээр дамжих өвчний тархалтын хувь

Сүүлийн 10 жилийн дунджаар хоолны хордлогот халдварын 359 тохиолдол бүртгэгдэж, 10 000 хүн амд харьцуулахад 1.6 байна. Хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлт 2015 онд 8 удаагийн дэгдэлт бүртгэгдэж байсан бол 2019 оны оны байдлаар 19 удаагийн дэгдэлт бүртгэгдсэн нь сүүлийн 10 жилийн хугацаанд хамгийн өндөр тохиолдол байсан.

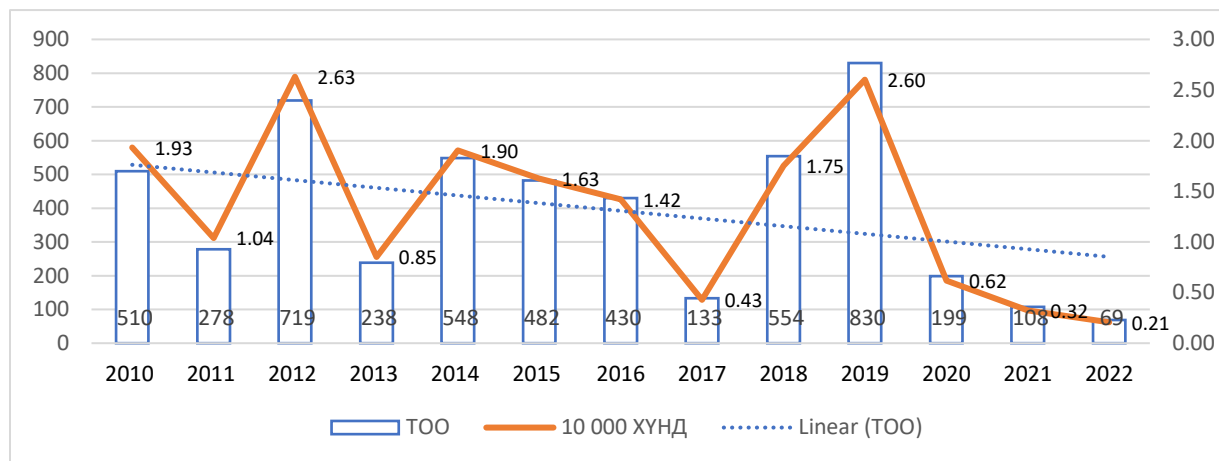
2019 онд улсын хэмжээнд бактерийн гаралтай бусад хоолны хордлогот халдварын нийт 830 тохиолдол буюу 10 000 хүн амд 2.6 бүртгэгдсэн нь нийт гэдэсний халдварт өвчний дотор 3.8 хувь эзэлж байна. Үүнээс Улаанбаатар хотод 681 (82 хувь) тохиолдол буюу 10 000 хүн амд 4.6 бүртгэгдсэн байна.

2019 онд Улаанбаатар хотод бүртгэгдсэн бактерийн гаралтай бусад хоолны хордлогот халдварын өвчлөлийг өмнөх онтой харьцуулахад 276 тохиолдлоор өссөн үзүүлэлтэй байна. Сүүлийн 10 жилийн байдлаар бүртгэгдсэн бактерийн гаралтай бусад хоолны хордлогот

халдварыг авч харьцуулахад 2012, 2019 онуудад хамгийн их тохиолдол бүргэгдэж байсан бол 2017, 2020-2022 онуудад буурсан байна.

Зураг 33 Хоолны хордлогот халдвар, 2013-2022 он

Хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, импорт, хадгалалт, борлуулалт, тээвэрлэлт, боловсруулалт зэрэг үе шатны аль нэгд л стандартын шаардлага, чанар, аюулгүй байдал алдагдахад хоол хүнснээс шалтгаалсан өвчлөл, хоолны хордлогот халдварын дэгдэлтүүд гарах үндсэн нөхцөл болж байдаг.

Хүснэгт 9 Хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлтийн мэдээлэл

№	Үзүүлэлт	Он				
		2015	2016	2017	2018	2019
1	Хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлтийн тоо	8	12	5	20	19
2	Өвчилсөн хүний тоо	482	430	133	554	830
3	Эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлсэн	80	96	26	263	160

Улсын хэмжээнд 2015-2019 онд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдварыг харьцуулахад сүүлийн жилүүдэд буюу 2018, 2019 онд гарсан дэгдэлтийн тоо өмнөх онуудаас өндөр, өвчилсөн хүний тоо 2014, 2019 онуудад хамгийн их, 2017, 2020-2022 онд хамгийн бага буюу 69-199 хүн өвчилсөн байна.

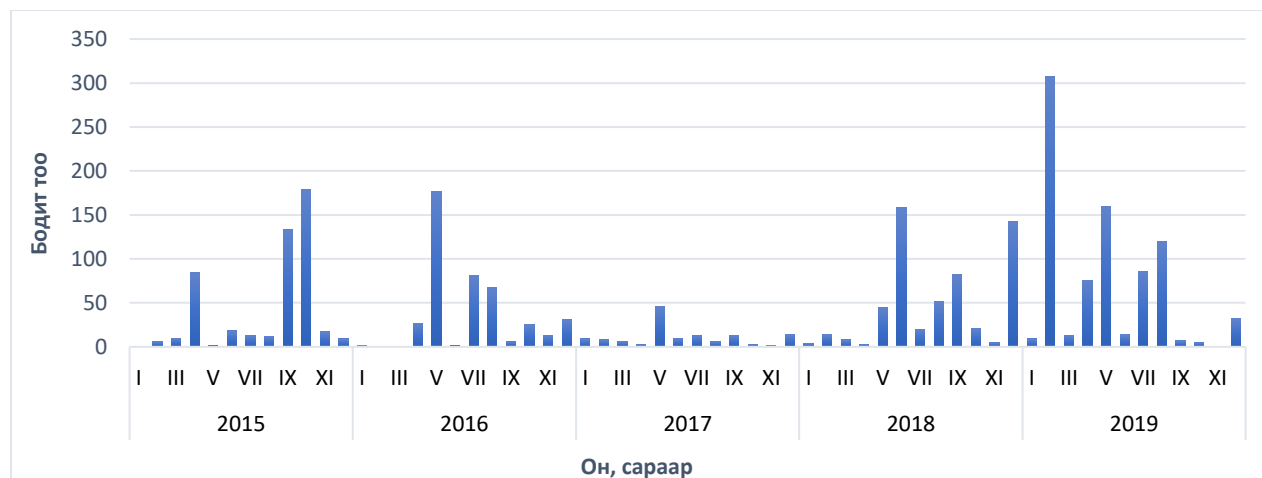
Хоол үйлдвэрлэлийн салбарт ажиллагсдыг 2017 оны Эрүүл мэндийн сайдын 145 дугаар тушаалаар эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулж байгаа хэдий ч тогооч, бэлтгэгч, зөөгч нар нян тээгч байх байдал гарсаар байна.

Иймд “Хоол хүнсээр дамжих өвчний үеийн хариу арга хэмжээ авах” журмыг шинэчлэн боловсруулж, Эрүүл мэндийн сайдын 2017 оны А/328 дугаар тушаалаар батлан, хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

2020-2022 онуудад хоолны хордлогот халдварын дэгдэлт бүртгэгдээгүй байна. Энэ нь оны эхээр Коронавируст (COVID-19) халдвар дэлхий дахинаа дэгдсэнтэй холбоотойгоор манай улс сургууль, цэцэрлэгийн үйл ажиллагааг зогсоож, нийтийн хоол үйлчилгээг түр хааж, хяналт, шалгалтыг сайжруулж, хүн амын дунд гараа угааж, амны хаалт зүүж, ахуйн ариун цэврийг сахих зөвлөмж ард иргэддээ байнга өгсний үр дүнд гарч байна.

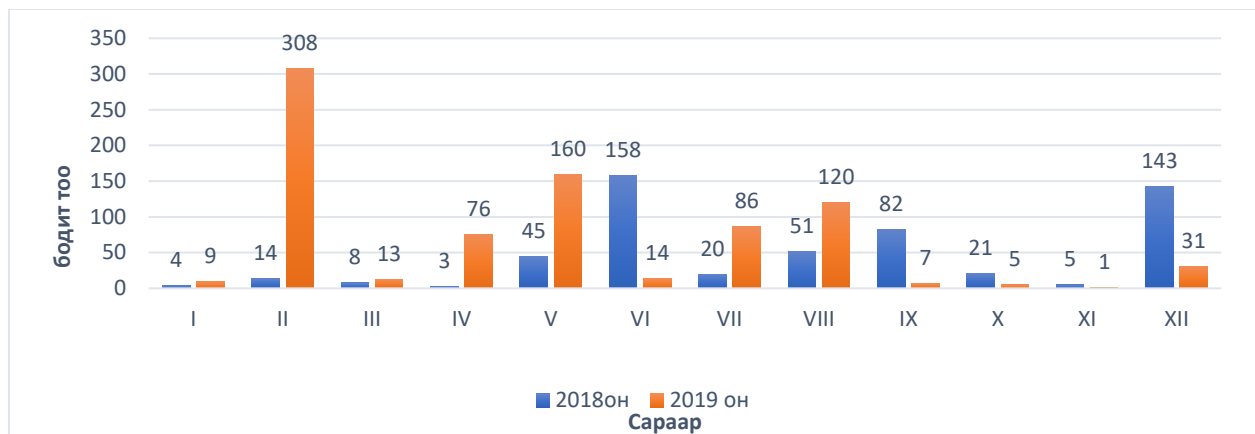
Сүүлийн 5 жилд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдварыг сараар авч үзвэл: 2015 оны 9,10 сар, 2016 оны 5 сар, 2018 оны 6, 12 сар, 2019 оны 2,5,8 саруудад олон хүнийг хамарсан томоохон дэгдэлтүүд бүртгэгдэж өвчлөл өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 34 Дэгдэлт өндөртэй онуудын хоолны хордлогот халдвар, сараар

2019 онд бүртгэгдсэн өвчлөлийг сараар авч үзвэл: 2,5,7,8 дугаар саруудад бүртгэгдсэн өвчлөл бусад саруудад бүртгэгдсэн өвчлөлтэй харьцуулахад огцом өссөн нь олон хүнийг хамарсан дэгдэлтүүд бүртгэгдсэнтэй холбоотой байна.

Зураг 35 2019 онд улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар, сараар

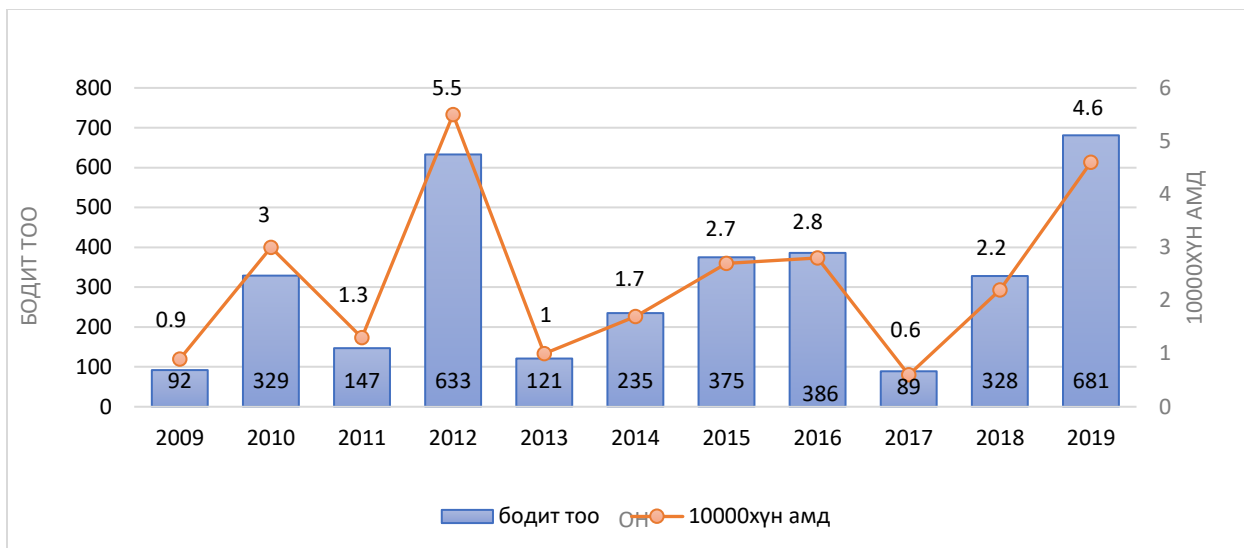
Нийт дэгдэлтийн 28.6% нь хүүхдийн байгууллагад, 28.6% нь нийтийн хоолны газарт, 14.3% нь түргэн хоолны газар болон айл өрхөд тус тус бүртгэгдсэн байна. Нийт өвчлөгсдийн 19.1% эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлсэн байна.

Дэгдэлт гарахад нөлөөлсөн байж болзошгүй хүчин зүйлсийг авч үзвэл:

- (66.6%) нь хүнсний бүтээгдэхүүнийг хадгалж буй хөлдөөгчийн хэмийг хэмжих термомерт байхгүй, ямар хэмд хадгалсан, хэзээ ирсэн талаарх тэмдэглэл байхгүй, хөлдөөгчийн угаалга цэвэрлэгээ туйлын хангалтгүй.
- (33.3%) нь гал тогооны ажилчид 45 хоногийн курсээр бэлтгэгдсэн хүмүүс байна.
- (33.3%) нь гал тогооны өрөөний урсгал дамжлага буруу, цэвэрлэгээ туйлын муу, ариутгалын бодисын хэрэглээ хангалтгүй.
- (16.6%) нь айл өрхийн гал тогоонд хийсэн хоол хүнснээс гаралтай хоолны хордлогот халдвар байна.
- (83.3%) нь тухайн байгууллагад дотоодын хяналт шалгалт туйлын хангалтгүй, хүнсний бүтээгдэхүүний хадгалалт, хоол үйлдвэрлэх явцад хяналт тавьдаггүй.
- (33.3%) нь гал тогооны ажилчид эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үзлэгт орсон тэмдэглэл нь хуурамч, зарим нь огт ороогүй байна.
- (50%) нь болсон түүхий хүнсний бүтээгдэхүүнийг хамт хадгалдаг байсан байна.

Нийслэл Улаанбаатар хотод сүүлийн 10 жилд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдварыг харьцуулахад 10.000 хүн амд ноогдох өвчлөл 2012, 2019 онуудад хамгийн өндөр байна.

Зураг 36 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар, 10 000 хүн ам тутамд

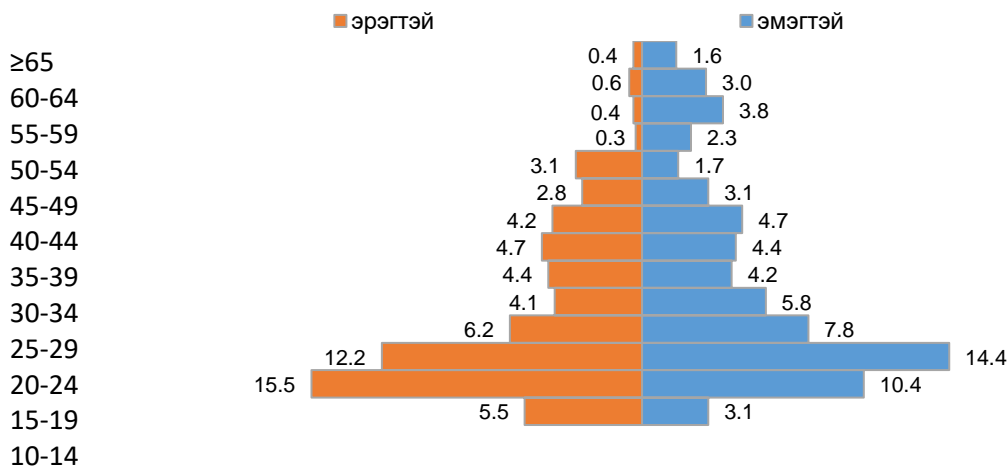
Дэгдэлт хамгийн өндөртэй 2019 онд улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдварын 82.1 хувь нь Улаанбаатар хотод бүртгэгджээ.

Нийслэлийн хэмжээнд 2019 онд хоолны хордлогот халдварын нийт 681 тохиолдол бүртгэгдэж, 10 000 хүн амд 4.6 байгаа нь өмнөх онтой харьцуулахад 353 тохиолдлоор буюу 10 000 хүн амд 2.3-оор өссөн, сүүлийн 5 жилийн дундажтай харьцуулахад 309 тохиолдлоор буюу 10 000 хүн амд 2.0-оор өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хоолны хордлогот халдварыг сараар авч үзвэл:оны эхний 2,5 дугаар саруудад түргэн хоолны газарт олон хүнийг хамарсан дэгдэлт бүртгэгдсэнээр өвчлөл огцом өссөн бол 10 сард ундны усны бохирдлоос хамааралтай гэдэсний халдварт өвчний дэгдэлт гарсан үзүүлэлттэй байна.

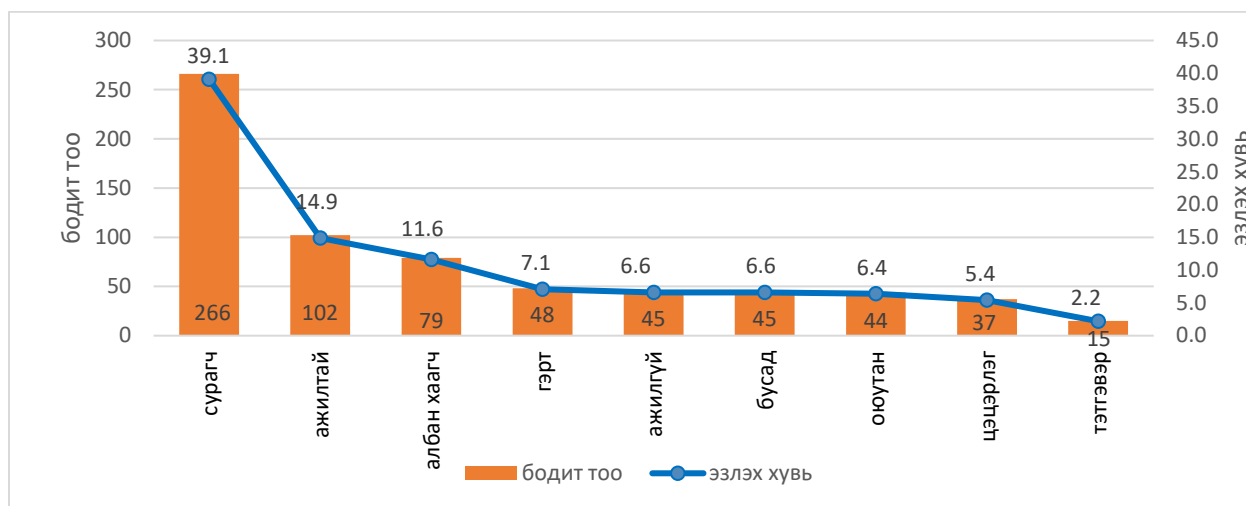
Өвчлөлийг насны байдлаар авч үзэхэд: бүх насны хүмүүсийн дунд өвчлөл бүртгэгдсэн ба 5-14 насны хүүхдүүдийн өвчлөл мөн 50-60 насны эмэгтэйчүүдийн дунд өвчлөл харьцангуй өндөр байна.

Зураг 37 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар нас, хүйсээр

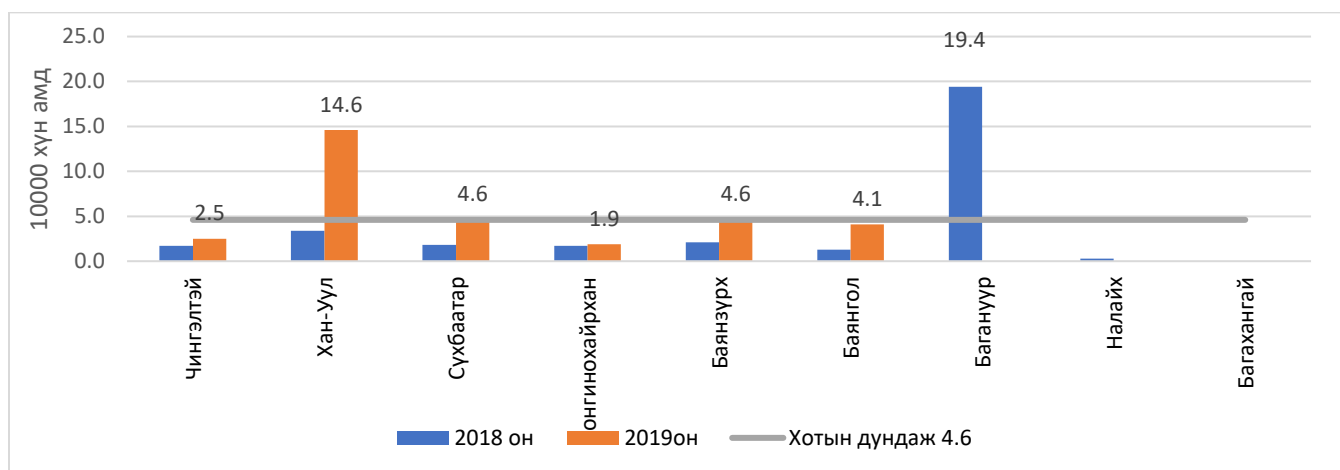
Хоолны хордлогот халдвараар өвчлөгсдийг нийгмийн байдлаар авч үзэхэд сурагч 266(39.1%), ажилтай 102(14.9%), албан хаагч 79(11.6%), гэртээ 48(7.1%), ажилгүй 45(6.6%), бусад 45(6.6%), оюутан 44(6.4%), цэцэрлэг 37(5.4%), тэтгэвэр 15(2.2%) тус тус эзэлж байна.

Зураг 38 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар нийгмийн байдлаар

Өвчлөлийг дүүргээр нь авч үзвэл: Хан-уул дүүргийн өвчлөл хотын дунджаас (10%)-оор өссөн үзүүлэлттэй, Баянзүрх, Сүхбаатар, Баянгол дүүргийн өвчлөл хотын дундажтай ижил түвшинд, Сонгинохайрхан, Чингэлтэй дүүргийн өвчлөл хотын дунджаас (2.7-2.1%) оор буурсан үзүүлэлтэй байна. Налайх, Багахангай, Багануур дүүрэгт энэ онд өвчлөл бүртгэгдээгүй байна

Зураг 39 Нийслэлд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар, дүүргээр

Нийслэлийн хэмжээнд 2019 онд хоолны хордлогот халдварын 10 дэгдэлт бүртгэгдсэнээс 4 нь хүүхдийн байгууллагад бүртгэгдэж, 196 хүүхэд өвдсөн байна. 2019 оны 2 дугаар сард “KFC-Зайсан” салбар, 10 дугаар сард Саншайн хотхонд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдвар нь хамгийн олон хүнийг хамарсан дэгдэлтүүд байлаа.

Эх уурхай дамжсан хүчин зүйл: Нийслэлийн хэмжээнд бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдварын эх уурхайг авч үзвэл: 377(55.3%) тохиолдлын эх уурхай нь өвчтөн болон нян тээгч гэж тогтоогдсон байна.

Оношилгоо: Нийслэлийн хэмжээнд хоолны хордлогот халдвараар өвчлөгсдийн 487(71.5%) нь эмнэлзүйгээр, 194(28.5%) нь лабораториор онош батлагджээ.

1.8.2 Хяналтаар илэрсэн хүнсний бүтээгдэхүүн дэх аюултай химийн бодисын эзлэх хувь

“Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай” хуулиар зохицуулагдана.

Лабораторийн шинжилгээ: ХӨСҮТ-ийн нян судлалын лабораторид нийслэл хотод бүртгэгдсэн хоолны хордлогот халдварын сэжигтэй тохиолдлоос нийт 2951 (давтан) сорьц цуглуулснаас 984(33.3%) нь амбулаториос, 1627(55.1%) нь халдвартын клиникээс, 340(11.5%) нь голомтын хавьтагсаас авсан сорьц байна.

Хоолны хордлогот халдвараар өвчлөгсдөөс авсан нийт сорьцын 270(9.1%)-д нь эмгэгтөрөгч нян эерэг гарсан бол 2681 (90.8%) нь эмгэгтөрөгч нян сөрөг гарсан байна. Нийт эерэг гарсан сорьцын 146 (54.1%) нь *Salmonella* бүлгийн эмгэгтөрөгч нян илэрсэн байна.

1.9 Цацраг идэвхт бодис

Цацраг идэвхт бодисын хордлогын түвшинг тооцоолохдоо 5 mS/yr-ээс дээш тун цацраг идэвхт бодист өртсөн хүн амын эзлэх хувь, Хэт ягаан туяаны гэрлийн индекс гэсэн 2 үзүүлэлтээр тооцдог. Манайд одоогоор энэ үзүүлэлтийг тооцон гаргасан мэдээлэл байхгүй байна.

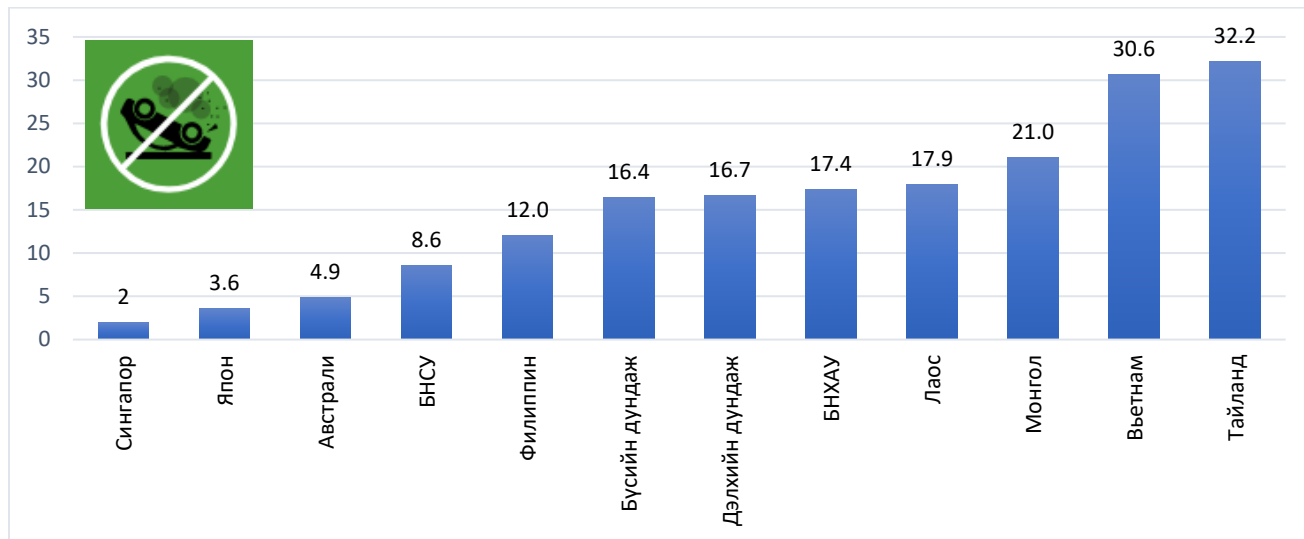
1.10 Мэргэжлээс шалтгаалаагүй эрүүл мэндийн эрсдэл

Мэргэжлээс шалтгаалаагүй эрүүл мэндийн эрсдэл үзүүлэлтэд зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, тав хүртэлх насны хүүхдийн бие махбодод гэмтэл учруулсан тохиолдол, тухайн жилд бүртгэгдсэн 5 хүртэлх насны хүүхдийн хордлогын тохиолдол гэсэн үзүүлэлтүүд багтаж байна.

1.10.1 Зам тээврийн ослын улмаас нас баралтын түвшин

Монгол улсын хүн амын дундах зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд 2019 оны ДЭМБ-ын статистикаар 21.0 байгаа нь дэлхийн дундаж (16.7)-аас 4.3, Номхон далайн баруун эргийн бүсийн дундаж (16.4)- аас 4.6-оор тус тус өндөр байна.

Зураг 40 ТХЗ 3.6.1 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын түвшин (100 000 хүнд ногдох зам тээврийн ослоор нас барсан хүний тоо)

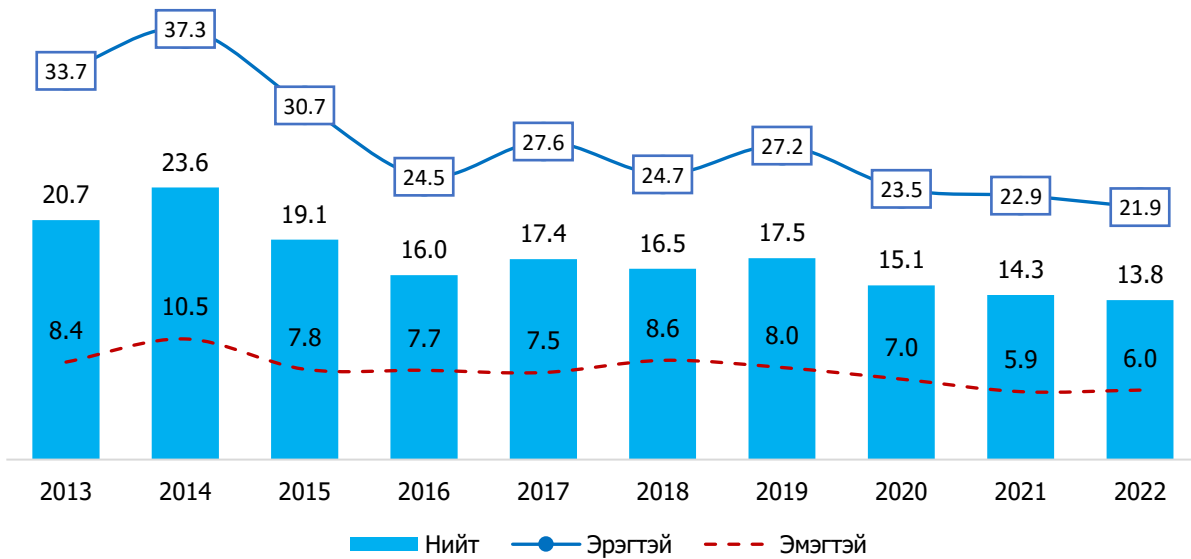

Эх үүсвэр: World Health Statistics 2022: Annex 2-2

Эрүүл мэндийн статистикаар 2022 онд 462 хүн зам тээврийн ослын нас баралтын тохиолдол бүртгэгдэж, 100 000 хүн амд ногдох баралтын түвшин 13.8 байгаа нь сүүлийн 10 жилийн дунджаас 3.6, өмнөх онтой харьцуулахад 0.4-оор тус тус буурсан үзүүлэлттэй байна. Ослын шалтгаанаар харуулбал, бусад тээврийн осол 52.6%, мотоциклтой зорчигч зам тээврийн осолд орсон 24.7%, явган зорчигч зам тээврийн осолд орсон 22.3%-ийг тус тус эзэлж байна.

Хүйсийн хувьд бусад тээврийн ослын улмаас нас барсан эрчүүд эмэгтэйчүүдээс 2.1 дахин их, явган зорчигч нас барсан тохиолдол 4.1 дахин их байгаа бол мотоциклтой зорчигч нас барсан тохиолдолд эрэгтэйчүүд 21 дахин илүү байна. 2022 онд зам тээврийн ослоор нас барсан тохиолдлыг насны ангиллаар харуулбал: 15 хүртэлх насны хүүхэд 15.8 хувь, 15-29 насныхан 15.2 хувийг эзэлж байгаа ба 30-39 насныхан 21.9 хувь, 40-49 насныхан 17.3 хувь, 50-59 насныхан 19.5 хувийг эзэлж байгаа нь насны ангилал дотроо өндөр үзүүлэлттэй байна.

Зураг 41 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд амд, хүйсээр, 2013-2022 он

Согтууруулах ундаа хэрэглэсэн үедээ зам тээврийн осолд өртөж нас барсан тохиолдлын тоо болон өсөлтийн хувь өмнөх онуудаас буурсан байна. Гэсэн хэдий ч 2022 онд бүртгэгдсэн зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын 31.2% нь согтууруулах ундаа хэрэглэсэн үедээ нас барсан байна.

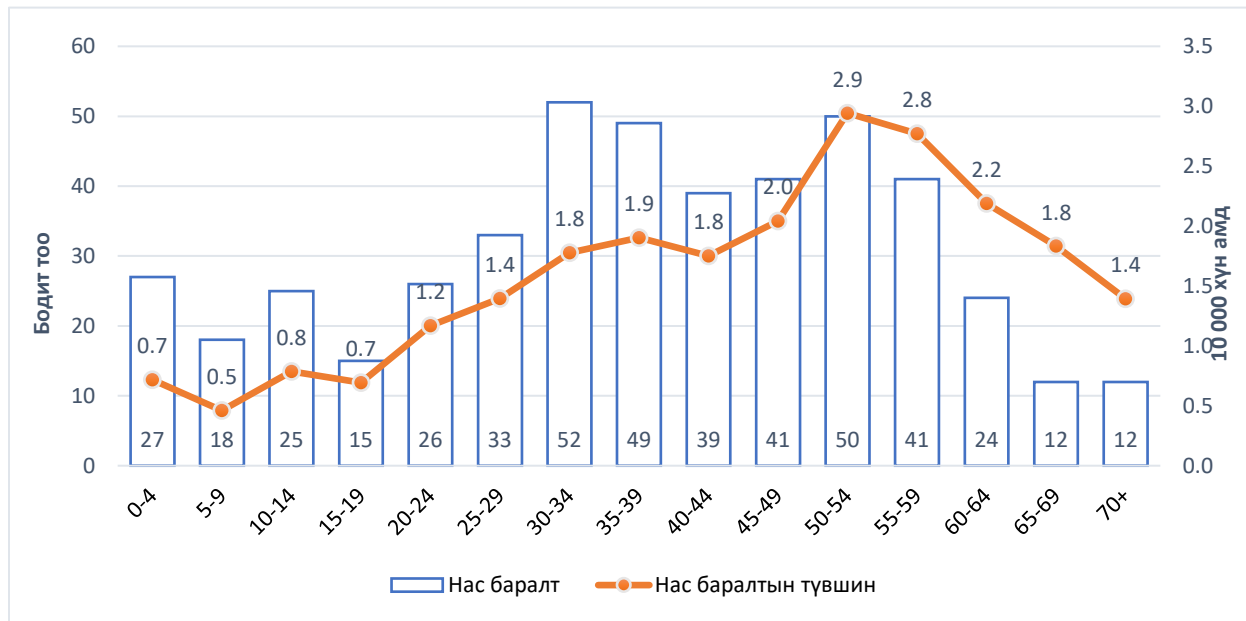
Зураг 42 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн байдал

Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтыг насны бүлгээр харвал 30-34 насанд хамгийн их тохиолдол бүртгэгдэж, 50-54 насанд 10 000 хүн амд ногдох нас баралт 2.9 тохиолдлоор хамгийн өндөр байна.

Зураг 43 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, насны бүлгээр, тухайн насны 10000 хүнд

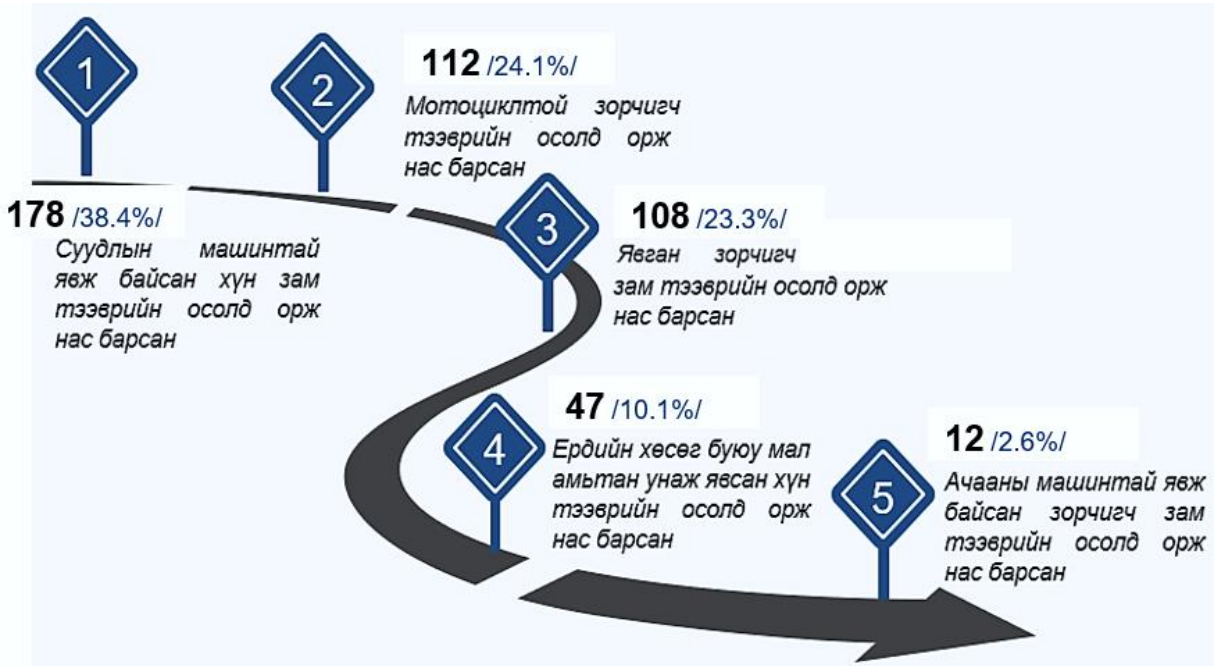

Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт 2021 онд 33.7%-р намрын улиралд хамгийн их бүртгэгдэж байсан бол 2022 онд 31.5%-р зуны улиралд хамгийн их тохиолдол бүртгэгджээ. Улирал бүрт суудлын машинтай явж байх үедээ осолд орж нас барах тохиолдол тэргүүлж байна. Харин өвөл 27.8%, хавар 23.7% нь явган явж байх үедээ осолд орж нас барсан тохиолдол, намар 30.4%, зун 23.3% нь мотоциклтой явж байх үедээ осолд орж нас барсан тохиолдол тэргүүлэх шалтгааны 2-рт орж байна.

Хүснэгт 10 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол, хэлбэрээр

Нас баралт бүртгэгдсэн улирлаар	Суудлын машинтай явж байх үед	Мотоциклтой явж байх үед	Явган явж байх үед	Ердийн хөсөг, мал амьтан унаж явах үед	Ачааны машинтай явж байх үед
Өвөл 72 /15.5%/	37.5%	22.2%	27.8%	6.9%	5.6%
Хавар 131 /28.2%/	42.7%	20.6%	23.7%	9.9%	2.3%
Зун 146 /31.5%/	35.6%	23.3%	19.2%	16.4%	2.7%
Намар 115 /24.8%/	37.4%	30.4%	25.2%	4.3%	0.9%

Зураг 44 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтын шалтгаан, 2022 он

Зам тээврийн ослын шалтгаант өвчлөл нийслэлд өндөр бүртгэгдэж байсан бол нас баралтын дийлэнх тохиолдол нь 343 /73.9%/ орон нутагт бүртгэгдэж байгаа нь анхаарал татахуйц байна. Мөн 1000 шинэ гэмтэлд ногдох үхлийн түвшин орон нутагт 53.6 тохиолдол байна.

Зураг 45 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, байршлаар 2022 он

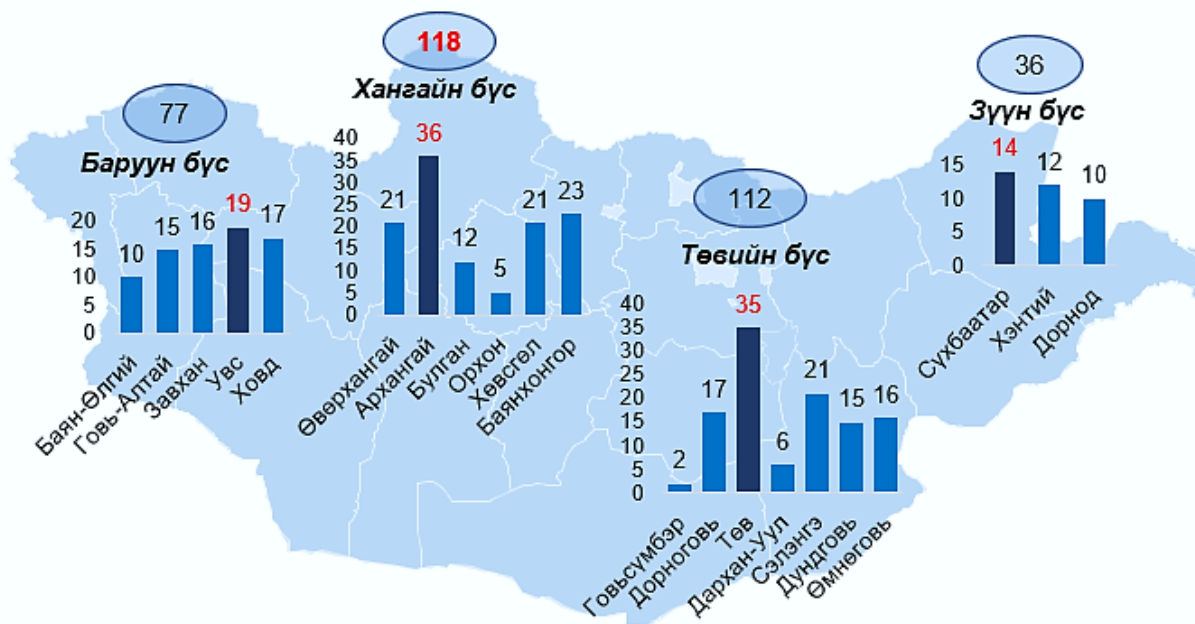
2022 онд зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралтыг тархины гэмтэл 301 /64.9%-р тэргүүлж байгаа бөгөөд энэхүү тэргүүлж буй 5 онош нь нийт тохиолдлыг 95.7%-ийг эзэлж байна.

Зураг 46 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, гэмтлийн байрилаар 2022 он

Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт тохиолдлын тоогоор Архангай /36/, Төв аймагт /35/ хамгийн их бүртгэгдсэн бол бүсээр Хангайн бүсэд өндөр байна. Харин Говьсүмбэр аймагт нас баралт бага бүртгэгджээ.

Зураг 47 Зам тээврийн ослын шалтгаант нас баралт, аймгаар 2022 он

1.10.2 Тав хүртэлх насны хүүхдийн бие махбодод гэмтэл учруулсан тохиолдол

Эрүүл мэндийн статистик мэдээллээр сүүлийн 10 жилийн дунджаар 5 хүртэлх насны хүүхдийн осол гэмтлийн тохиолдол 20 000 орчим бүртгэгдэж 10 000 хүүхэд тутмын 530 нь ямар нэгэн осол гэмтэлд өртсөн мэдээлэлтэй байна.

Эмт бодис, эм ба биологийн бэлдмэлийн хордлого /Т36-Т50/	Эр	84	95	60	63	90	72	35	33	25
	Эм	101	106	44	46	74	74	21	32	28
	Бүгд	185	201	104	109	164	146	56	65	53
Эмийн бус түүхий эдээс голдуу нөлөөт хордлого /Т51-Т65/	Эр	62	63	61	42	57	52	25	44	31
	Эм	27	40	40	34	35	50	30	24	24
	Бүгд	89	103	101	76	92	102	55	68	55

1.11 Мэргэжлээс шалтгаалах эрүүл мэндийн эрсдэл

Уг үзүүлэлтийг Үндэсний статистикийн хорооны даргын 2019 оны 12 сарын 24-ний өдрийн А/185 тоот тушаалаар баталсан “Үйлдвэрийн осол, хурц хордлогоос шалтгаалсан гэмтлийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал”-ийг батлан гаргасан байна.

Энэхүү аргачлалыг мөрдлөг болгосноор үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлогоос шалтгаалсан гэмтлийн талаарх мэдээллийг бий болгоход нэгдсэн ойлголт, арга зүйгээр хангах, статистикийн үзүүлэлтийг бий болгож, бодлого боловсруулагчдыг зохих мэдээллээр хангах зорилготой байна.

Үйлдвэрлэлийн ослоос шалтгаалсан үйлдвэрлэлийн гэмтлийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох мэдээллийн үндсэн эх үүсвэр нь Мэргэжлийн хяналтын төв байгууллагын захиргааны мэдээлэл байна. Мөн нэг эсвэл хэд хэдэн мэдээллийн эх үүсвэрийг ашиглан үйлдвэрлэлийн ослоос шалтгаалсан үйлдвэрлэлийн гэмтлийн статистикийг бүрдүүлж болох ч судалгаа болон захиргааны бусад мэдээллүүдийг давхардуулалгүйгээр бүрдүүлнэ. Үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлогоос шалтгаалсан үйлдвэрлэлийн гэмтлийг судлан бүртгэх харилцааг Засгийн газрын тогтоолын дагуу “Үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлогыг судлан бүртгэх дүрэм”-ийн дагуу бүртгэнэ гэж заасан байна.

Эх үүсвэр: 1212.mn

1.11.1. Эрүүл бус эсвэл аюултай хөдөлмөрийн нөхцөлд аюултай байдалд өртсөн ажилчдын хувь

Энэ үзүүлэлт тооцогдон гарах боломжгүй тул хүн амын өвчлөлийн бүртгэлийн мэдээллийн санд нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай.

1.11.2. Үйлдвэрлэлийн ослын тохиолдол

Үйлдвэрлэлийн осол гэж иргэн, ажиллагч хөдөлмөрлөх үүргээ биелүүлэх явцад үйлдвэрлэлийн болон түүнтэй адилтгах хүчин зүйлийн үйлчлэлд өртөхийг хэлнэ.

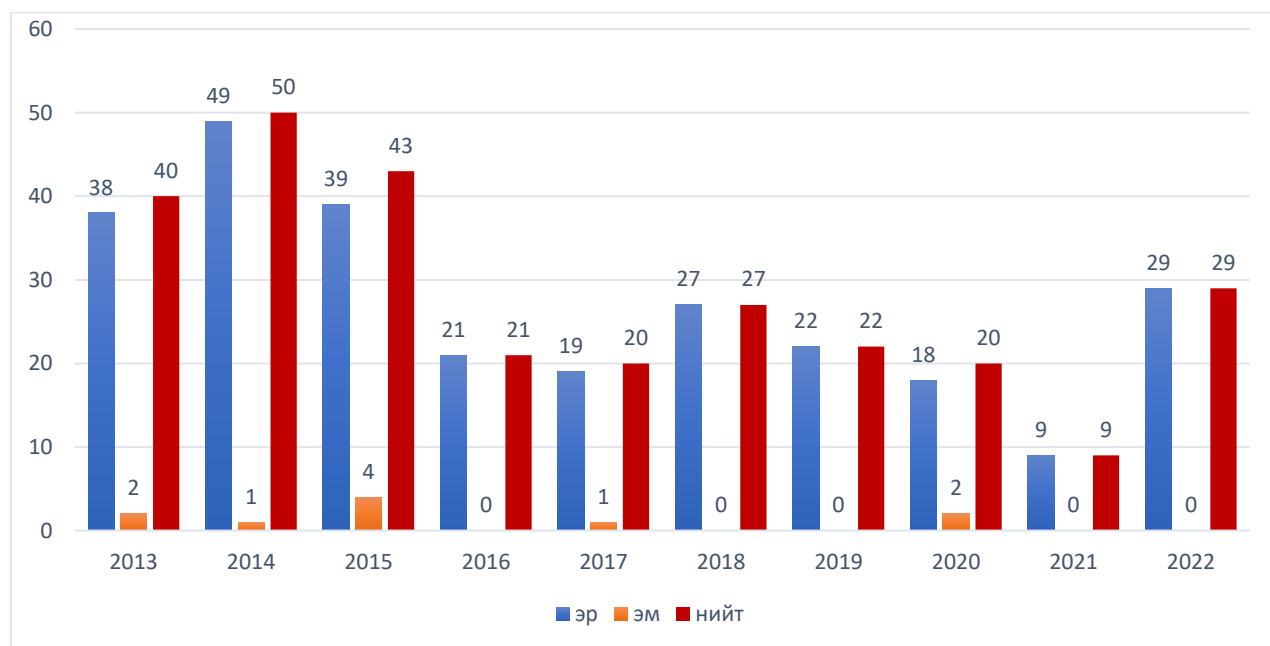
Үйлдвэрлэлийн гэмтэл гэж үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлогоос шалтгаалж иргэн, ажиллагч өвчлөх, нас барахыг хэлнэ. Энэ үзүүлэлт мөн тооцогдон гарах боломжгүй тул хүн амын өвчлөлийн бүртгэлийн мэдээллийн санд нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай.

1.11.3. Үйлдвэрлэлийн ослын шалтгаант нас баралт

Үхэлд хүргэсэн үйлдвэрлэлийн гэмтэл гэж үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлогоос шалтгаалан иргэн, ажиллагч осол гарсан өдрөөс хойш нэг жилийн дотор нас барахыг хэлнэ.

Эрүүл мэндийн статистикаар бүртгэгдсэн үйлдвэрлэлийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол сүүлийн 10 жилийн байдлаар нийт 281 тохиолдол бүртгэгдсэнээс эрэгтэйчүүд дийлэнх буюу 96.4 хувийг эзэлж байна.

Зураг 50 Үйлдвэрийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол, хүйсээр, 2013-2022 он

Хүснэгт 13 Үйлдвэрийн ослын шалтгаант нас баралтын тохиолдол, 2013-2022 он

Өвчний нэршил	хүйс	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Нэг түвшин дээр халтирч, тээглэж, бүдэрч унах /W01/	эр						1				
	эм										
	нийт						1				
	эр	14	21	8	5	4	7	3	6	3	8

Барилга байгууламжаас унах /W13/	эм			1					1		
	нийт	14	21	9	5	4	7	3	7	3	8
Бусад өндрөөс унах /W00, W02- W12, W14- W19/	эр	2	5	2	3		3	3	5	1	2
	эм					1					
	нийт	2	5	2	3	1	3	3	5	1	2
Амьгүй механик хүчинд өртөх /W20-W49/	эр	18	11	15	10	7	9	5	6	3	14
	эм	1	1	2					1		
	нийт	19	12	17	10	7	9	5	7	3	14
Усанд санамсаргүй унах ба живэх /W65-W74/	эр		1			1		4			
	эм										
	нийт		1			1		4			
Амьсгал боох бусад аюултай осол /W75-W84/	эр		4	4		2	1			1	3
	эм	1									
	нийт	1	4	4		2	1			1	3
Утаа тортог галд өртөх /X00-X09/	эр		1	1	1		2				
	эм										
	нийт		1	1	1		2				
Халуун ба улайссан бодист өртөх /X10-X19/	эр			1			2				1
	эм										
	нийт			1			2				1
Байгалийн хүчинд өртөх /X30-X39/	эр							5			
	эм										
	нийт							5			
Бусад осол гэмтэл, хордлого гадны шалтгаант үхэл /W85- W99, X20-X29, X50-X59, Y10- Y36, Y40-Y98/	эр	4	6	3	2	5	2	2	1	1	1
	эм			1							
	нийт	4	6	4	2	5	2	2	1	1	1
ДҮН	эр	38	49	39	21	19	27	22	18	9	29
	эм	2	1	4		1			2		
	нийт	40	50	43	21	20	27	22	20	9	29

2. ХҮҮХДИЙН ОРЧНЫ ЭРҮҮЛ МЭНДТЭЙ ХОЛБООТОЙ ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

НҮБ-ийн Хүүхдийн сангаас 2022 онд боловсруулж гаргасан Хүүхдийн орчны эрүүл мэндтэй холбоотой нийт 62 шалгуур үзүүлэлтээс мэдээллийн эх үүсвэртэй тооцогдон гарч буй 25 шалгуур үзүүлэлт байна. Судалгаагаар тооцогдох 25, мэдээллийн энх үүсвэр байхгүй гэж үзсэн 11 шалгуур үзүүлэлт байна.

Хүснэгт 14 Хүүхдийн орчны эрүүл мэндтэй холбоотой шалгуур үзүүлэлтүүд, НҮБ-ын Хүүхдийн сан 2022 он

№	Ангилал	Дэд ангилал	Үзүүлэлт	Мэдээллийн эх үүсвэртэй	Судалгааны эх үүсвэртэй	Мэдээллийн эх үүсвэр байхгүй
1	Эрүүл мэнд	Амьсгалын замын өвчин	18 хүртэлх насны хүүхдийн астма өвчний тархалт	1		
2		Амьсгалын замын цочмог өвчин	5 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын цочмог халдварын тохиолдол	1		
3		Суулгалт өвчин	5 хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчний тохиолдол	1		
4		Төрөлхийн гажиг	1 хүртэлх насны хүүхдийн төрөлхийн гажиг өвчний тохиолдол	1		
5		Бага жинтэй хүүхдийн эзлэх хувь /нийт төрөлтөд/	2500 граммаас бага жинтэй төрсөн хүүхдийн эзлэх хувь	1		
6		Дутуу төрөлт	Дутуу төрөлтийн тохиолдол эхийн тээлтийн хугацаа, 37 д/х-оос бага төрөлт	1		

7	Хавдар	18 хүртэл насны хүүхдийн цус багадалт өвчний тохиолдол	1		
8		15 хүртэлх насны хүүхдийн хавдрын өвчлөл, нас баралт	1		
9	Шавжаар дамждаг өвчин	5 хүртэлх насны хүүхдийн шавжаар дамждаг өвчний болон нас баралтын тохиолдол	1		
10	Нярайн эндэгдэл	1000 амьд төрөлтөд ногдох перинаталь эндэгдэл	1		
11	Хүүхдийн өсөлтийн хоцролт	5 хүртэлх насны өсөлтийн хоцролттой хүүхдийн хувь		1	
12	Илүүдэл жин	Илүүдэл жинтэй 5 хүртэлх насны хүүхдийн эзлэх хувь		1	
13	Бага жинтэй төрөлт	Бага жинтэй төрөлтийн тохиолдол	1		
14	Бие махбодын гэмтэл	18 хүртэлх насны хүүхдийн зам тээврийн ослын тохиолдол	1		
15		18 хүртэлх насны хүүхдийн осол, гэмтийн	1		

		шалтгаант нас баралтын түвшин			
16		18 хүртэлх насны хүүхдийн усанд живэх тохиолдол	1		
17	Сэтгэцийн эмгэг	18 хүртэлх насны хүүхдийн сэтгэл түгших өвчний тархалт	1		
18	Цус багадалт	5-9 сартай хүүхдийн дундах цус багадалтын тархалт		1	
19		6-59 сартай хүүхдийн дундах цус багадалтын тархалт		1	
20		5-9 настай хүүхдийн дундах цус багадалтын тархалт		1	
21	Хорт бодис	Дотоод орчны бохирдол	Гэрээ халаах эсвэл хоол хийхдээ ихэвчлэн нүүрс, мод, аргалыг гол эх үүсвэр болгон ашигладаг өрхөд амьдардаг 5 хүртэлх насны хүүхдийн хувь	1	
22		Цэвэр түлш ашигладаг хүн амын эзлэх хувь	1		
23		Гадаад орчны агаарын бохирдол	PM2.5-ийн жилийн дундаж	1	

		агууламж ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)			
24		ДЭМБ-ын стандартаас давсан түвшинд амьдардаг хүн амын хувь	1		
25		Хотуудын нарийн ширхэгтэй тоосонцрын жилийн дундаж түвшин (PM2.5 б, PM10) (хүн амын жингээр тооцсон)	1		
26		Хүн амын жингээр тооцсон жилийн дундаж озоны хэмжээ	1		
27	Аж үйлдвэрийн хог, хаягдал, хийн ялгаруулалт	Үйлдвэрийн хаягдал хийн ялгаралтын хэмжээ (тн)			1
28	Тамхи татах орчин	Насанд хүрсэн тогтмол тамхи татдаг хүнтэй өрхөд амьдардаг 18 хүртэлх насны хүүхдийн тоо			1
29	Хөрсний бохирдол	Хүнд металлын стандартыг зөрчсөн хөрсний хувь (мөнгөн ус, кадми, хар тугалга, хром, зэс, никель, цайр, хүнцэл)			1
30	Цаг агаарын гамшигт үзэгдэл	Гамшигт өртсөн 18 хүртэлх насны хүүхдийн тоо		1	

31	Бохирдсон усанд өртөх	Усны чанарын индекс нь стандартын түвшингээс доогуур байгаа нуур, голын эзлэх хувь		1	
32		Стандартын чанар хангахгүй ундны усны хангамжийн хувь		1	
33	Аюулгүй бүтээгдэхүүн	Стандартын шаардлага хангаагүй хүүхдийн бүтээгдэхүүний хувь			1
34	Хар тугалгад өртөх	18 хүртэлх насны хүүхдийн цусандахь хар тугалганы дундаж хэмжээ		1	
35		Цусан дахь хар тугалганы түвшин ихэссэн (> 10 мкг/дл) 5 хүртэлх насны хүүхдийн тоо буюу хувь			1
36	Шавжаар дамждаг өвчин	Шавжаар дамждаг өвчний бүс нутагт амьдардаг 18 хүртэлх насны хүүхдийн тоо	1		
37	Эрүүл ахуй	Гар угаах зориулалтын газартай хүн амын хувь		1	
38		Гар угаах зориулалтын газартай		1	

			сургуулийн хувь			
39		Ариун цэврийн байгууламж	Сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай сургуулийн эзлэх хувь		1	
40			Сайжруулсан ариун цэврийн байгууламж ашигладаг хүн амын эзлэх хувь		1	
41		Хүнсний аюулгүй байдал	Хүнсний аюулгүй байдлын стандартад нийцээгүй нярай, бага насны хүүхдийн хүнсний бүтээгдэхүүний хувь			1
42			Хүнсний аюулгүй байдлын стандартад нийцээгүй хүнсний бүтээгдэхүүний хувь			1
43		Барилгын аюулгүй байдал	Барилгын хугацаа дууссан сургуулийн хувь		1	
44	Нийгэм, хүн ам зүй	Ядуурал	Ядуурлын шугамаас доогуур орлоготой өрхөд амьдардаг 15 хүртэлх насны хүүхдийн эзлэх хувь		1	

45		Тухайн улсын өрхийн дундаж орлогоос 50 хувиар бага өрхийн эзлэх хувь		1	
46	Хүүхэд төрүүлэх насны эмэгтэйчүүдийн хоол тэжээлийн дутал	БЖИ нь 18.5-аас бага 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь		1	
47	Хүүхдийн боловсрол	12-14 насны бага сургууль төгссөн хүүхдийн эзлэх хувь		1	
48		ЕБС төгссөн хүүхдийн хувь		1	
49		Дээд боловсрол эзэмшсэн хүүхдийн хувь		1	
50	Нөхөн үржихүйн насны эмэгтэйчүүдийн боловсрол	Дээд боловсрол эзэмшсэн 18-49 насны эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь		1	
51	Шилжин суурьшсан/хаягдсан хүүхэд	18 хүртэлх насны шилжин суурьшсан, хаягдсан хүүхдийн эзлэх хувь	1		
52	Эх, хүүхдийн эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийн хүртээмж	Эмнэлгийн мэргэжилтний эх барьсан төрөлтийн хувь	1		
53	Хүүхэд төрүүлэх насны эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал	15-49 насны ажил эрхэлж буй эмэгтэйчүүдийн хувь		1	
54	Хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлт	5-17 насны хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдийн тоо,		1	

			хүйс, насны бүлгээр			
55	Үйл ажиллагаа	Цэвэр эрчим хүчний хэрэглээ	Эрчим хүчний хэрэглээндээ шингэрүүлсэн түлш, хийн эсвэл цахилгаан зуух хэрэглэдэг өрхийн эзлэх хувь		1	
56		Засгийн газрын орчны эрүүл мэндийн төлөвлөгөө	Засгийн газрын орчны эрүүл мэндийн төлөвлөгөөний уур амьсгалын өөрчлөлт, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хэрэгжилтийн хувь			1
57		Аж үйлдвэрийн бохирдол	Аж үйлдвэрийн бохирдол			1
58		Орчны эрүүл мэндэд Засгийн газраас зарцуулдаг зардал	Орчны эрүүл мэндэд Засгийн газраас зарцуулдаг жилийн төсөв			
59		Эрүүл хот/ тосгон	Эрүүл хот/ тосгоны эзлэх хувь			1
60		Хүүхдийн вакцинжуулалт	Товлолт вакцинд хамрагдсан 12- 23 сартай хүүхдийн хувь	1		
61		Шингэн сэлбэх уусмал	Суулгалт өвчтэй 5 хүртэлх насны хүүхдэд амаар шингэн сэлбэх уусмал өгсөн хүүхдийн тоо		1	
62		Уур амьсгалын өөрчлөлтийн эрсдэлийн үнэлгээ	Уур амьсгалын эрсдэлийн үнэлгээнд			1

			хүүхдийн хэрэгцээг хангах арга хэмжээг багтаасан орон нутгийн засаг захиргааны хувь			
		Нийт		25	25	11

Дээрх 61 шалгуур үзүүлэлтээс эрүүл мэндийн статистикаар тооцогдон гарч буй үзүүлэлтийг хүснэгт 15-т харуулав.

Хүснэгт 15 Хүүхдийн орчны эрүүл мэндтэй холбоотой үзүүлэлтийн тооцоолол

Үзүүлэлт	2018		2019		2020		2021		2022	
	Бодит тоо	10000 хүн амд	Бодит тоо	10000 хүн амд	Бодит тоо	10000 хүн амд	Бодит тоо	10000 хүн амд	Бодит тоо	10000 хүн амд
18 хүртэлх насны хүүхдийн астма өвчний тархалт	265	2.26	362	3.03	300	2.44	337	2.68	423	3.30
5 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын цочмог халдварын тохиолдол	272469	7000.33	300305	7829.48	124104	3247.88	67936	1804.54	244188	6621.15
5 хүртэлх насны хүүхдийн суулгалт өвчний тохиолдол	30547	784.82	35346	921.53	18711	489.68	15710	417.30	17453	473.24
1 хүртэлх насны хүүхдийн төрөлхийн гажиг	3868	506.14	4243	561.82	3553	462.45	3788	520.72	5934	891.34

өвчний тохиолдол										
Дутуу төрөлтийн тохиолдол /2500 гр- аас багыг нь бодсон/	3684	4.4	3668	4.4	3660	4.5	3230	4.2	3263	4.6
18 хүртэл насны хүүхдийн цус багадалт өвчний тохиолдол	1882	16.05	1953	16.35	1805	14.69	1923	15.28	3204	24.98
15 хүртэлх насны хүүхдийн хавдрын өвчлөл, нас баралт	51	0.49	50	0.47	50	0.45	49	0.43	43	0.37
1000 амьд төрөлтөд ногдох перинаталь эндэгдэл	11.6		11.0		11.1		11.8		10.8	
Бага жинтэй төрөлтийн тохиолдол	3684		3668		3660		3230		3263	
18 хүртэлх насны хүүхдийн зам тээврийн ослын тохиолдол	-	-	-	-	5456	44.41	4391	34.90	6699	52.24
18 хүртэлх насны хүүхдийн осол, гэмтийн шалтгаант нас баралтын түвшин	0		0		0		0		0	

18 хүртэлх насны хүүхдийн усанд живэх тохиолдол					58	0.47	59	0.47	42	0.33
15 хүртэлх насны хүүхдийн дундах цус багадалтын тархалт	1064	27.34	1248	32.54	758	19.84	734	19.50	1203	32.62
	203	5.70	239	6.51	236	6.16	288	7.37	615	15.72
	1267	17.00	1487	19.81	994	12.99	1022	13.32	1818	23.92

Хүүхдийн өвчлөл

2012-2022 оны байдлаар хүн амын нийт өвчлөлд хүүхдийн өвчлөл дунджаар 29.1%-ийг эзэлж байна. 0-19 насныхны өвчлөлийг өвчний олон улсын ангиллын дагуу сүүлийн 10 жилийн дунджаар тухайн насны 1000 хүн амд тооцож үзэхэд 1 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлийн нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт перинаталь эмгэг, дөрөвдүгээрт арьсны өвчин, тавдугаарт мэдрэлийн тогтолцооны өвчин эзэлж байна. 1-4 насанд нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, тавдугаарт халдварт өвчин, 5-9 насанд нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, тавдугаарт чихний өвчин, 10-14 насанд нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт шээс бэлгийн тогтолцооны өвчин, тавдугаарт мэдрэлийн тогтолцооны өвчин, 15-19 насанд нэгдүгээр шалтгаанд хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт амьсгалын тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, тавдугаарт шээс бэлгийн тогтолцооны өвчин тус тус тэргүүлэх 5 шалтгаан болж байна.

1 хүртэлх насны хүүхдийн амьсгалын тогтолцооны өвчлөл 0-19 насны хүүхдийн өвчлөлд хамгийн их тохиолдож байгаа ба байршлаар нь 2011-2020 оны байдлаар харьцуулахад Дорноговь, Говьсүмбэр, Өмнөговь, Архангай, Булган, Сүхбаатар, Увс, Хэнтий, Баянхонгор, Дархан-уул, Төв аймгуудад улс болон аймгийн дунджаас дээгүүр байна.

Хүүхдийн хоол боловсруулах тогтолцооны өвчнийг 1 хүртэлх, 1-4 нас, 5-9 нас, 10-14 нас, 15-19 насны бүлгүүдээр 1000 хүүхдэд ногдохоор байршлаар нь харьцуулж харахад бүх насны бүлгүүдэд Дорнод, Архангай, Өмнөговь, Завхан, Говь-алтай, Дорноговь, Баянхонгор, Дархан-уул, Өвөрхангай, Төв аймгууд улс, аймгийн дунджаас өндөр байна.

Хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны хүүхдийн өвчлөлийн шалтгааныг насны бүлгээр, 10000 хүн амд харьцуулж харахад 1 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлд нэгдүгээрт халдварт бус гэдэсний өвчин, хоёрдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, гуравдугаарт шүд амны хөндийн

эрхтний өвчин, 1-4 насанд нэгдүгээрт халдварт бус гэдэсний өвчин, хоёрдугаарт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, гуравдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, 5-9 насанд нэгдүгээрт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, хоёрдугаарт халдварт бус гэдэсний өвчин, гуравдугаарт мухар олгойн өвчин, 10-14 насанд нэгдүгээрт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, хоёрдугаарт мухар олгойн өвчин, гуравдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, 15-19 насанд нэгдүгээрт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, хоёрдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, гуравдугаарт мухар олгойн өвчин тус тус эзэлж байна. 1 хүртэлх насны хүүхдийн арьс халимын өвчлөлийг сүүлийн 10 жилийн дунджаар, 10000 хүн амд харьцуулан тооцож харахад Дорноговь, Сүхбаатар, Өмнөговь, Дархан-уул, Улаанбаатар хот, Баянхонгор, Өвөрхангай, Говь-алтай, Архангай аймагт улс, аймгийн дундаж(1121;927)--аас дээгүүр байна.

Гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант бусад тодорхой эмгэг 1-4, 5-9, 15-19 насны хүүхдийн өвчлөлийн гуравдугаар шалтгаан болж байна.

Гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант бусад тодорхой эмгэг дотор биеийн өвөрмөц, өвөрмөц бус ба олон бүс хэсгийн бусад бэртлүүд, түлэгдэл, оглорол, гавал доторх бэртэл, биеийн өвөрмөц ба олон бүс хэсэг сунах, тулах мултрах гэмтлүүд зонхилон тохиолдож байна. Өвчлөл сүүлийн 5 жилийн хөдлөл зүйг харахад 2018 оноос нэмэгдэж, жил бүрийн I, IV улиралд буураад, II, III улиралд ихэсдэг хандлага харагдаж байна. Насны бүлгээр нь авч үзвэл 0-4 насныхан 2020 оны II, III улиралд, 5-9 насныхан 2019 оны II, III улиралд, 10-14 насныхан 2019 оны II, 2020 оны III улиралд, 15-19 насныхан 2019 оны II-IV, 2020 оны III улиралд өвчлөл илүү байна.

Нөхөн үржихүйн тогтолцооны өвчлөл Агаарын бохирдол нь ургийн өсөлт, хөгжил саарах, жин багатай, дутуу тээлтэй хүүхэд төрөх, зулбах зэрэгт нөлөөлдөг болох нь судалгаагаар нотлогдсон.Төрөлхийн хөгжлийн гажиг нь удамшлын, жирэмсэн үе болон төрөхөөс өмнөх эхийн эрүүл мэндийн байдлаас шалтгаалан үүсдэг байна. Агаарын бохирдолтой холбогдох нөхөн үржихүйн тогтолцооны өвчлөл болох 1000 амьд төрөлтөд ногдох дутуу төрөлтийг сүүлийн 5 жилийн байдлаар харвал, 2018 онд 81 болж хамгийн их байгаа бол, 2019 онд 72 болж, өмнөх оноос 9-өөр буурчээ. 1000 амьд төрөлтөд ногдох төрөлхийн гажигтай хүүхэд 2019 онд 8 болж, өмнөх оноос 2-оор нэмэгджээ. Амьгүй төрөлтийн түвшин 2019 онд 6 болж, өмнөх онтой адил түвшинд байна.

Төрөлхийн гажигтай төрөлтийн түвшин (1000 амьд төрөлтөд ногдох) болон амьгүй төрөлтийн түвшинг сүүлийн 5 жилийн байдлаар, сараар, агаарын бохирдлын үзүүлэлтэй харьцуулж харахад бохирдол ихтэй сарын дараагийн саруудад төрөлхийн гажиг болон амьгүй төрөлтийн түвшин нэмэгдсэн байгааг харж болно. Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг сүүлийн 5 жилийн байдлаар сараар харвал 12, 1 дүгээр сард хамгийн өндөр байгаа бол 1000 амьд төрөлтөд ногдох төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд сарын хувьд харилцан адилгүй 2018 оны 12 дугаар сард хамгийн их 14, 2015 оны 10 дугаар сар, 2019 оны 1 дүгээр сард 12 байна.

Амьгүй төрөлтийн түвшинг сүүлийн 5 жилийн байдлаар, сараар харвал 2015 оны 9-11 дүгээр сард хамгийн өндөр буюу 10-12 байна. Энэ үзүүлэлт 2019 оны 2 дугаар сард хамгийн их 9 байгаа нь өмнөх оны мөн үеэс 5-аар их байна.

Улаанбаатар хотын 1000 амьд төрөлтөд ногдох дутуу төрөлтийг сүүлийн 5 жилийн байдлаар сараар харвал харилцан адилгүй байна. 2015 оны 3 дугаар сард 98 болж хамгийн их байсан бол 2019 оны 5, 7 дугаар сард 82-83 болж хамгийн их байна.

Улаанбаатар хотын 1000 амьд төрөлтөд ногдох дутуу төрөлтийн түвшинг, сүүлийн 5 жилийн байдлаар, эхний 3 сараар харвал 2018 онд 87 болж, хамгийн өндөр байсан бол 2020 оны эхний 3 сарын дунджаар 76 болж, өмнөх оны мөн үеэс 11-ээр нэмэгдсэн байна. Сүүлийн жилүүдэд өсөлтгүй жирэмсний тохиолдлын талаар ихээхэн ярих болсон. Өсөлтгүй жирэмслэлт гэдэг нь ямар нэг шалтгааны улмаас ураг амьгүй болж, ургийн хөгжил зогсохыг ойлгоно. Өсөлтгүй жирэмслэлтийн гол шалтгаан нь эхийн эрүүл мэндийн байдал мөн амьдарч байгаа орчин, амьсгалж буй агаар, хоол, хүнс зэрэг олон зүйлээс шалтгаалдаг байна.

Энэхүү үнэлгээний зорилго нь 0-4, 5-9, 10-14, 15-19 насны хүүхдийн эрүүл мэндэд нийгэм, эдийн засаг, орчны бохирдлоос шалтгаалсан өвчлөлийн өөрчлөлт, хандлагыг судлахад чиглэгдсэн болно. 2011-2020 оны байдлаар хүн амын нийт өвчлөлд хүүхдийн өвчлөл дунджаар 29.1%-ийг эзэлж байна.

Хүснэгт 16 Хүүхдийн өвчлөл дүнд эзлэх хувиар, насны бүлгээр, 2011-2020 оны байдлаар

Нас	2011 он	2012 он	2013 он	2014 он	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он
1 хүртэлх	4.8	4.7	5.1	5.1	5.8	6.3	5.8	6.5	6.0	5.1
1-4	8.9	8.9	9.4	9.4	10.2	11.2	10.9	11.5	10.3	7.4
5-9	3.9	4.7	4.3	4.3	5.1	5.3	6.1	6.7	6.9	5.7
10-14	4.2	4.5	3.8	3.8	3.6	3.3	3.6	3.9	4.3	4.2
15-19	5.6	5.3	4.9	4.9	4.8	4.3	4.0	3.9	3.9	4.0

Нийт өвчлөл 1 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд сүүлийн 10 жилийн дунджаар 21154 болж, 5 жилийн дунджаас 7280-аар буурч, 2019 оноос 7524-өөр багассан байна. 2020 онд 22343 болж 10 жилийн дунджаас 1189-өөр нэмэгдсэн байна.

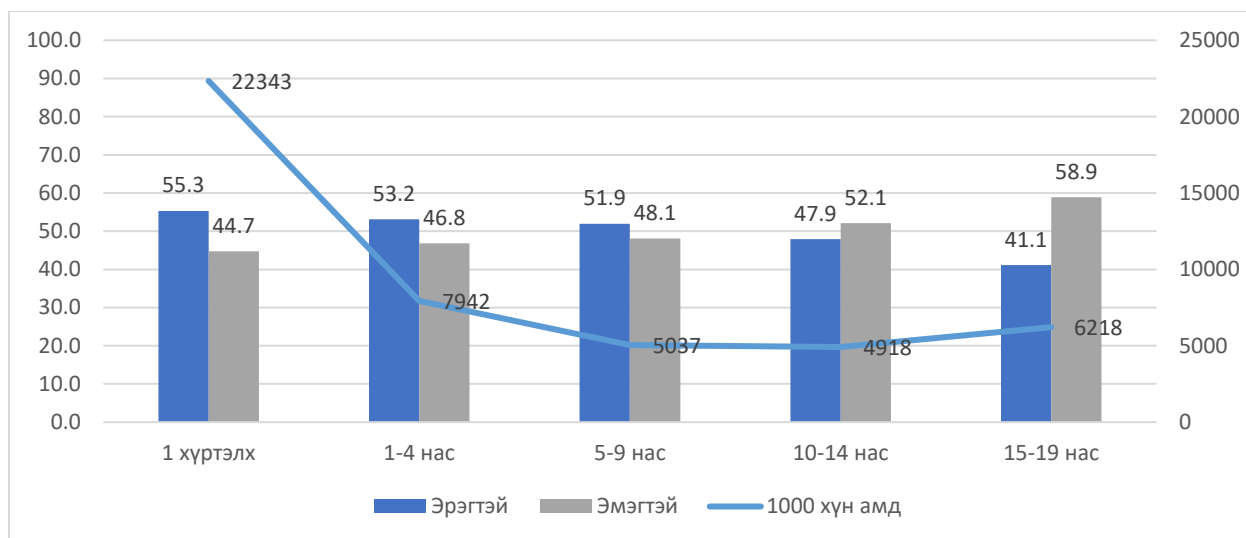
0-19 насныхны өвчлөлийг өвчний олон улсын ангиллын дагуу сүүлийн 10 жилийн дунджаар тухайн насны 1000 хүн амд тооцож үзэхэд 1 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлийн нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт перинаталь эмгэг, дөрөвдүгээрт арьсны өвчин, тавдугаарт мэдрэлийн тогтолцооны өвчин эзэлж байна. 1-4 насанд нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, тавдугаарт халдварт өвчин, 5-9 насанд нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, тавдугаарт чихний өвчин, 10-14 насанд нэгдүгээр шалтгаанд амьсгалын тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт шээс бэлгийн тогтолцооны өвчин, тавдугаарт мэдрэлийн тогтолцооны өвчин, 15-19 насанд нэгдүгээр шалтгаанд хоол боловсруулах тогтолцооны өвчин, хоёрдугаарт амьсгалын тогтолцооны өвчин, гуравдугаарт арьсны өвчин, дөрөвдүгээрт гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, тавдугаарт шээс бэлгийн тогтолцооны өвчин тус тус тэргүүлэх 5 шалтгаан болж байна.

Хүснэгт 17 Хүүхдийн өвчлөл, 1000 хүн амд ногдохоор, 2011-2020 оны дунджаар

Өвчний нэршил	1 хүртэлх	1-4	5-9	10-14	15-19
Халдварт өвчин	567	414	203	138	238
Хавдар	45	24	20	21	29
Цус төлжүүлэх эрхтний өвчин	131	44	37	28	24
Дотоод шүүрэл, бодисын солилцоо	311	64	23	31	34
Сэтгэцийн эмгэг	4	11	27	34	56
Мэдрэлийн эмгэг	1088	128	123	189	300
Нүдний өвчин	459	226	182	179	182
Чихний өвчин	934	310	204	162	124
Зүрх судасны өвчин	20	10	15	43	134
Амьсгалын тогтолцооны өвчин	11655	5309	1615	1165	796
Хоол боловсруулах тогтолцооны эмгэг	2394	1169	1308	1024	986
Арьсны өвчин	1128	754	477	493	594
Яс, булчингийн тогтолцооны эмгэг	23	27	34	67	104
Шээс бэлгийн тогтолцооны өвчин	99	167	188	249	518
Жирэмсэн, төрөх, төрсний дараах үе	0	0	0	2	286
Перинаталь эмгэг	1549	0	0	0	0
Төрөлхийн гажиг	317	80	55	34	29
Шинж тэмдэг	83	42	46	36	14
Гэмтэл, хордлого, гадны шатгаан	339	564	395	493	551
Нийт	21154	9359	4969	4403	5010

Нэгдүгээрт	
Хоёрдугаарт	
Гуравдугаарт	
Дөрөвдүгээрт	
Тавдугаарт	

Зураг 51 Хүүхдийн өвчлөл, 10000 хүн амд, дүнд эзлэх хувь хүйсээр, 2020 он

2.2 Хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны эмгэг

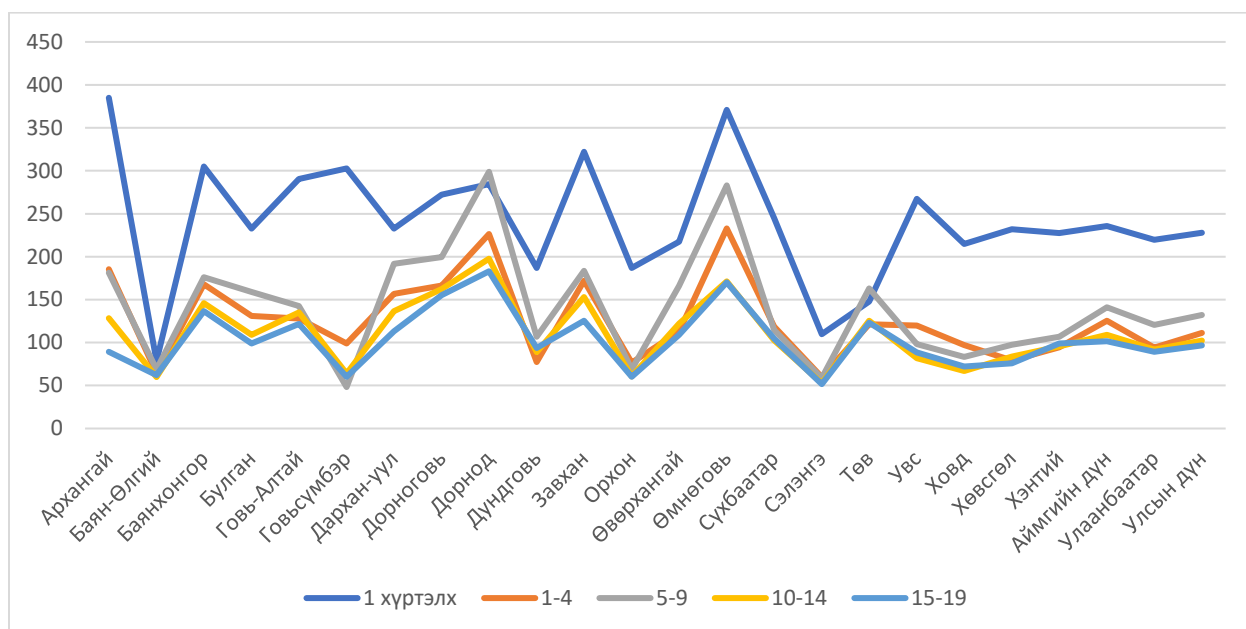
Хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны эмгэг 0-19 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлийн тэргүүлэх хоёрдугаар шалтгаан болж байна. 10000 хүүхдэд тохиолдох хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны эмгэг 1198 байгаа ба 2011-2020 оны байдлаар хоол боловсруулах нийт өвчлөлд 0-19 насны хүүхдийн өвчлөл дунджаар 31.6%-ийг эзэлж байна.

Хүснэгт 18 Бүртгэгдсэн өвчлөл дүнд эзлэх хувиар, 2011-2020 оны байдлаар

Нас	2011 он	2012 он	2013 он	2014 он	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он
1 хүртэлх	3.9	3.4	3.9	3.9	4.4	4.1	3.6	4.2	4.1	3.0
1-4	7.0	7.4	6.6	6.9	7.8	8.1	8.4	9.1	8.1	6.5
5-9	5.7	8.0	6.1	7.4	8.4	8.8	10.5	12.0	11.3	10.6
10-14	5.9	7.0	5.1	5.1	5.2	4.9	5.1	5.9	6.3	6.9
15-19	6.4	6.1	5.6	5.3	5.4	5.5	5.1	5.1	5.1	6.1

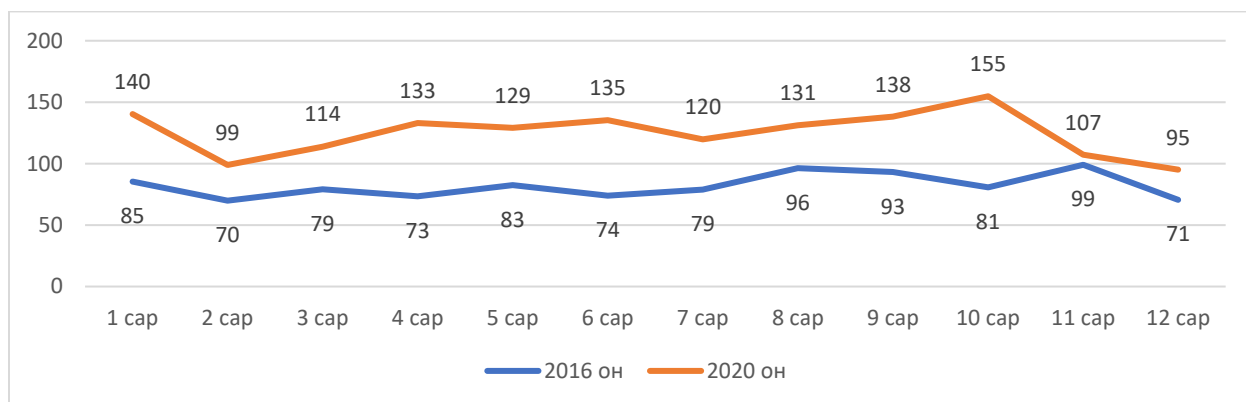
Хүүхдийн хоол боловсруулах тогтолцооны өвчнийг 1 хүртэлх, 1-4 нас, 5-9 нас, 10-14 нас, 15-19 насны бүлгүүдээр 1000 хүүхдэд ногдохоор байршлаар нь харьцуулж харахад бүх насны бүлгүүдэд Дорнод, Архангай, Өмнөговь, Завхан, Говь-алтай, Дорноговь, Баянхонгор, Дархан-уул, Өвөрхангай, Төв аймгууд улс, аймгийн дунджаас өндөр байна.

Зураг 52 Хоол боловсруулах эрхтний өвчин, 10000 хүн амд, сүүлийн 10 жилийн дунджаар, насны бүлгээр

Хүүхдийн хоол боловсруулах тогтолцооны өвчнийг 0-19 насны 10000 хүн амд 2016 он болон 2020 оны байдлаар сараар харьцуулан харахад 2020 оны бүх саруудад 8.2-74.1-ээр өндөр байна.

Зураг 53 Хоол боловсруулах эрхтний өвчин, 0-19 нас, 10000 хүн амд, 2016, 2020 оны сар сараар

Хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны хүүхдийн өвчлөлийн шалтгааныг насны бүлгээр, 10000 хүн амд харьцуулж харахад 1 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлд нэгдүгээрт халдварт бус гэдэсний өвчин, хоёрдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, гуравдугаарт шүд амны хөндийн эрхтний өвчин, 1-4 насанд нэгдүгээрт халдварт бус гэдэсний өвчин, хоёрдугаарт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, гуравдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, 5-9 насанд нэгдүгээрт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, хоёрдугаарт халдварт бус гэдэсний өвчин, гуравдугаарт мухар олгойн өвчин, 10-14 насанд нэгдүгээрт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, хоёрдугаарт мухар олгойн өвчин, гуравдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, 15-19 насанд

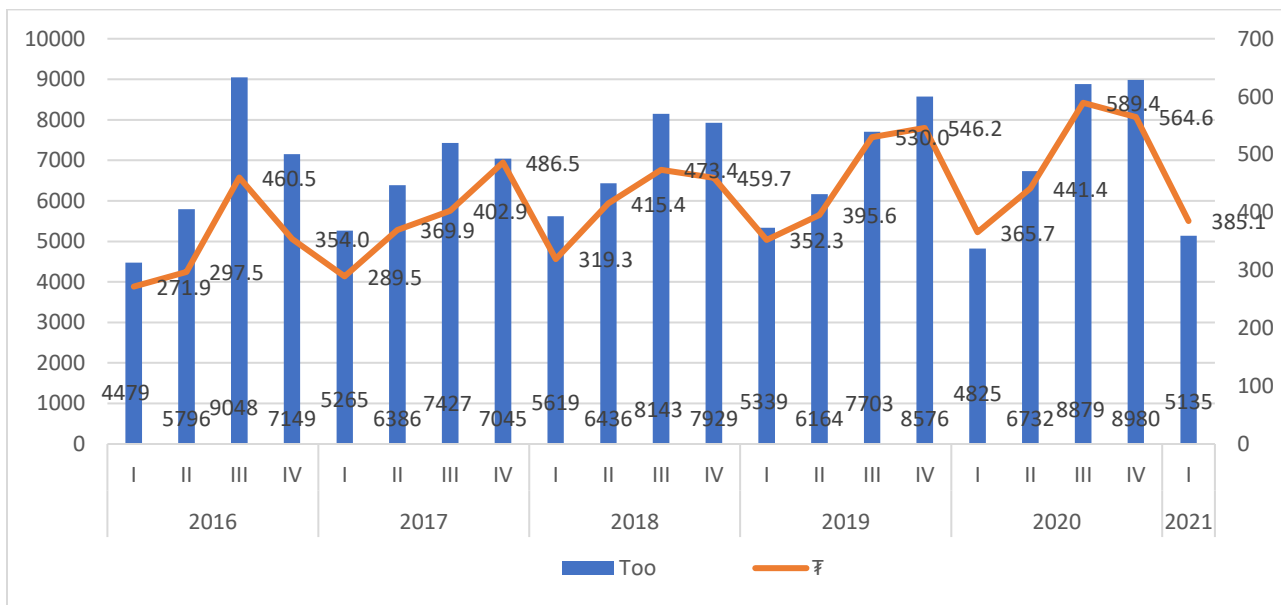
нэгдүгээрт шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин, хоёрдугаарт ходоод гэдэсний өвчин, гуравдугаарт мухар олгойн өвчин тус тус эзэлж байна.

Хүснэгт 19 0-19 насны хүүхдийн хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны өвчлөлийн тоо, 10000 хүн амд ногдохоор, 2011-2020 оны дунджаар

Өвчний нэршил	1 хүртэлх	1-4 нас	5-9 нас	10-14 нас	15-19 нас
Шүд ба амны хөндийн эрхтний өвчин	84	510	1044	687	579
Ходоод гэдэсний өвчин	121	35	56	98	154
Мухар олгойн өвчин	0	7	57	114	117
Ивэрхий	54	29	15	9	8
Халдварт бус гэдэсний өвчнүүд	1920	519	135	91	58
Элэгний өвчин	23	6	5	8	16
Цэсний өвчин	66	2	4	11	27
Нойр булчирхайн өвчин	0	0	1	3	8
Бусад	11	4	2	2	2

0-19 насны хүүхдийн хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны өвчнийг эмчлэхэд нэг хүүхдэд дунджаар 60000-70000 төгрөг зарцуулж байна.

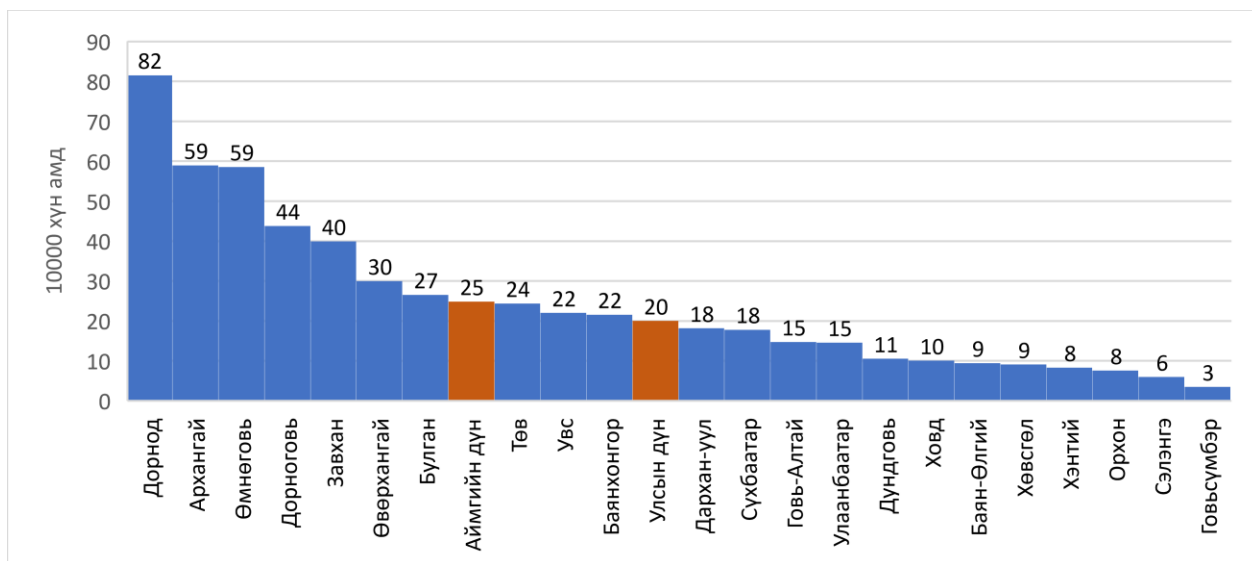
Зураг 54 0-19 насны хүүхдийн хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны өвчлөлийн тоо, эмчилгээний зардал сая.төг, 2016-2020 оны улирлаар

Хоол боловсруулах тогтолцооны 5 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлийн дотор халдварт бус суулгалт, шүд цоорох, кариес, шүд ба дайвар бүтцийн бусад эмгэг зэрэг өвчлөлүүд хамгийн их тохиолдож байна. Шүд цоорох өвчин 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд 2016-2020 оны эхний 3 сарын дунджаар, байршлаар нь харахад Архангай, Баянхонгор, Булган, Дорноговь, Дорнод, Завхан, Өвөрхангай, Өмнөговь, Төв, Увс аймгуудад улсын дунджаас өндөр байна.

Зураг 55 Шүд цоорох өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2020 оны 1-3 сарын дундаж

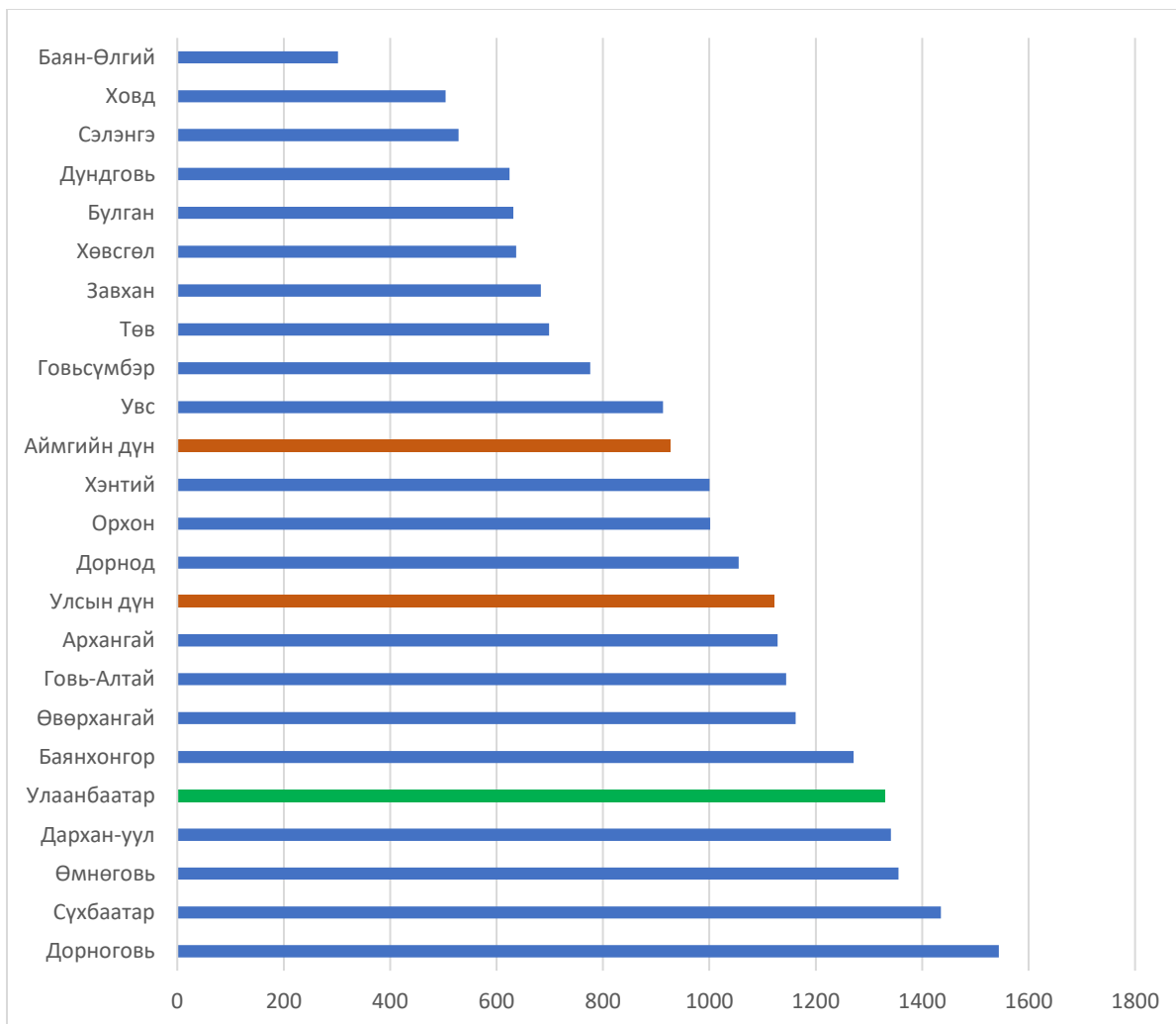

0-19 насны хүүхдийн өвчлөлийн гуравдугаар шалтгаан насны бүлгүүдэд харилцан адилгүй байгаа ба 1 хүртэлх насанд арьс, халимын өвчин, 1-4, 5-9, 15-19 насанд гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант эмгэг, 10-14 насанд шээс бэлгийн тогтолцооны эмгэг орж байгаа тул дарааллын дагуу дүн шинжилгээ хийлээ.

2.3 Арьс болон халимын өвчлөл

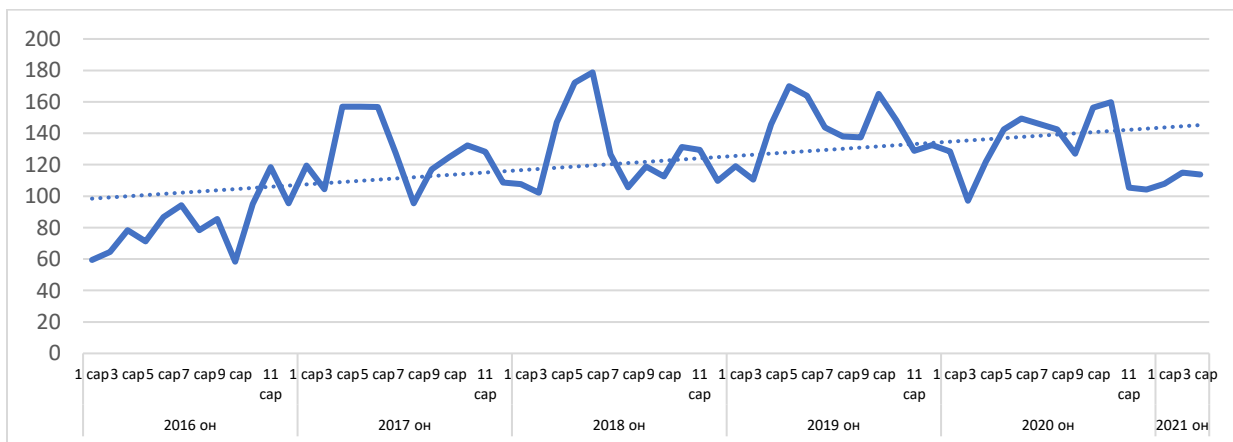
1 хүртэлх насны хүүхдийн арьс халимын өвчлөлийг сүүлийн 10 жилийн дундажаар, 10000 хүн амд харьцуулан тооцож харахад Дорноговь, Сүхбаатар, Өмнөговь, Дархан-уул, Улаанбаатар хот, Баянхонгор, Өвөрхангай, Говь-алтай, Архангай аймагт улс, аймгийн дундаж(1121;927)--аас дээгүүр байна.

Зураг 56 Арьс халимын өвчин, 1 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2013-2022 оны дундаж, аймгаар

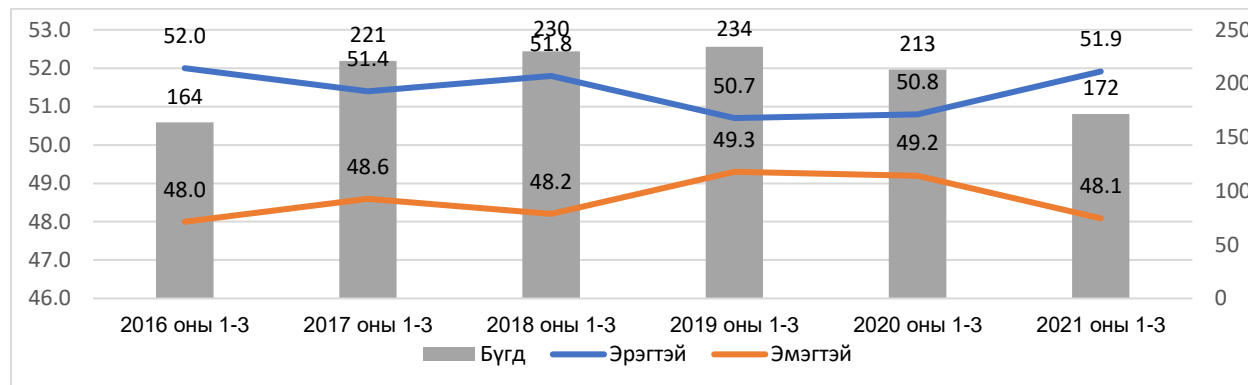
Арьсны өвчлөл 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд 2018 оны эхний 3 сард 234 хамгийн өндөр харин 2016 онд 164 буюу хамгийн бага байна. Хүйсийн хувьд 0-5 насны эрэгтэй хүүхдэд 50.8 хувь эмэгтэйд 49.2 хувь байна.

Зураг 57 Арьс халимын өвчин, 1 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 он, сараар

Арьс ба халимны өвчлөлийн дотор арьсны идээт өвчнүүд, түүхий, хулжмал арьстас, хавьтал харшлын дерматит, чонон хөрвөс гэсэн 5 өвчлөл зонхилон тохиолдож байна.

Зураг 58 Арьс ба халимын өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс хувиар

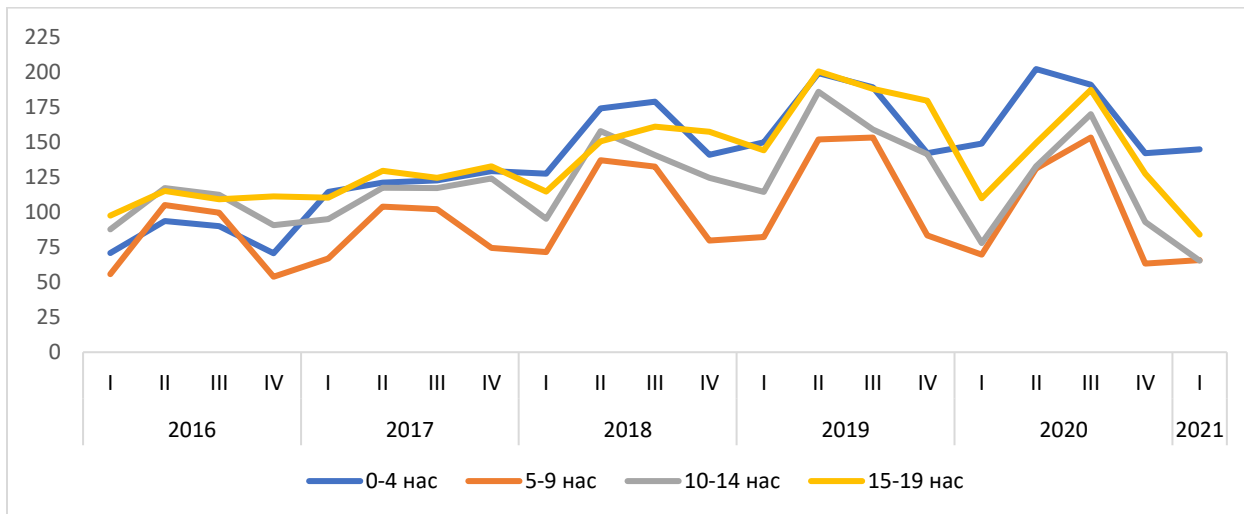
Улсын хэмжээнд арьсны өвчин 2016-2020 ны эхний 3 сарын байдлаар 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд 212 байна. Улсын дундаж үзүүлэлтээс Дорноговь, Сүхбаатар, Улаанбаатар хот, Дархан-уул, Дорнодод 11-138-аар илүү, бусад аймгуудад улсын дунджаас доогуур байна.

2.4 Гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант бусад тодорхой эмгэг

Гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант бусад тодорхой эмгэг 1-4, 5-9, 15-19 насны хүүхдийн өвчлөлийн гуравдугаар шалтгаан болж байна.

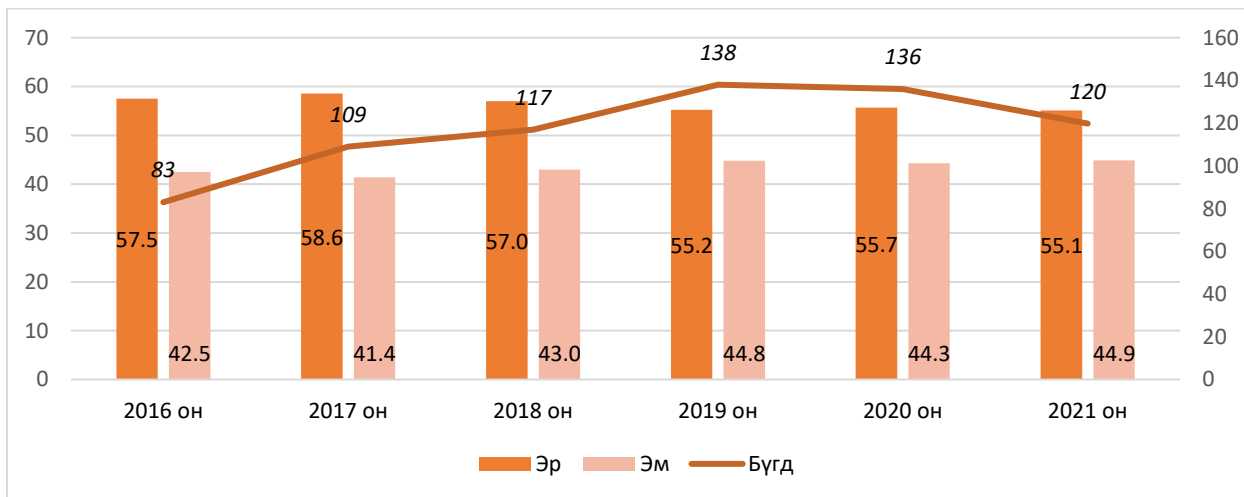
Гэмтэл, хордлого ба гадны шалтгаант бусад тодорхой эмгэг дотор биеийн өвөрмөц, өвөрмөц бус ба олон бүс хэсгийн бусад бэртлүүд, түлэгдэл, оглорол, гавал доторх бэртэл, биеийн өвөрмөц ба олон бүс хэсэг сунах, тулах мултрах гэмтлүүд зонхилон тохиолдож байна. Өвчлөл сүүлийн 5 жилийн хөдлөл зүйг харахад 2018 оноос нэмэгдэж, жил бүрийн I, IV улиралд буураад, II, III улиралд ихэсдэг хандлага харагдаж байна. Насны бүлгээр нь авч үзвэл 0-4 насныхан 2020 оны II, III улиралд, 5-9 насныхан 2019 оны II, III улиралд, 10-14 насныхан 2019 оны II, 2020 оны III улиралд, 15-19 насныхан 2019 оны II-IV, 2020 оны III улиралд өвчлөл илүү байна.

Зураг 59 Гэмтэл, хордлого ба гаднын шалтгаант бусад тодорхой эмгэг, насны бүлгээр, 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны улирлаар

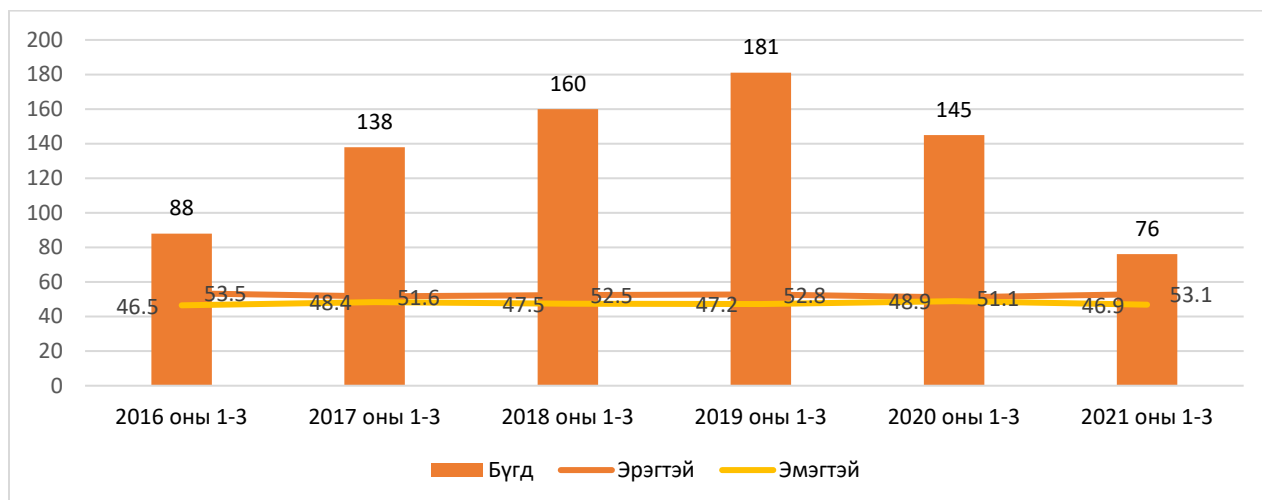
Бэртэл, хордлого ба бусад гадны шалтгааны үр дагавар нь давхардсан тоогоор 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд 2019 оны эхний 3 сард 138 буюу хамгийн өндөр харин 2016 онд 83 буюу хамгийн бага байна. Хүйсийн хувьд 2021 оны эхний 3 сарын байдлаар 0-5 насны эрэгтэй хүүхдэд 55.1 хувь эмэгтэйд 44.9 хувь байна.

Зураг 60 Бэртэл, хордлого ба бусад гадны шалтгааны үр дагавар, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс-хувиар

Чихний өвчлөл 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд 2019 оны эхний 3 сард 181 хамгийн өндөр харин 2021 онд 76 буюу хамгийн бага байна. Хүйсийн хувьд 0-5 насны эрэгтэй хүүхдэд 53.1 хувь эмэгтэйд 46.9 хувь байна. 5 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөлийн 4 дэх шалтгаан болж байгаа чихний өвчлөл дотор сүүлийн 6 жилийн эхний 3 сарын байдлаар дунд чих, хөхөнцрийн өвчин, гадна чихний өвчнүүд болон бусад өвчнүүд зонхилон тохиолдож байна.

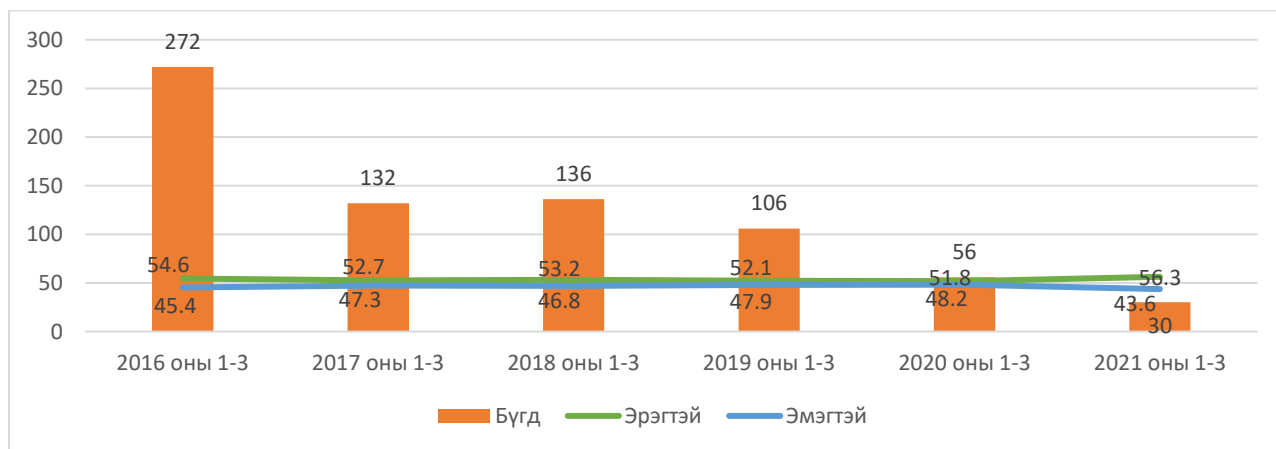
Зураг 61 Чих, хөхлөг сэртэнгийн өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс-хувиар

2.5 Халдварт ба шимэгчид зарим өвчин

Халдварт өвчин нь давхардсан тоогоор 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд 2016 оны эхний 3 сард 272 хамгийн өндөр харин 2021 онд 30 буюу хамгийн бага байна. Хүйсийн хувьд 0-5 насны эрэгтэй хүүхдэд 56.3 хувь эмэгтэйд 43.6 хувь байна.

Зураг 19. Халдварт өвчин, 0-5 хүртэлх насны 10000 хүүхдэд ногдохоор, 2016-2021 оны 1-3 сард, хүйс-хувиар

Халдварт ба шимэгчид зарим өвчнүүдээс цусан суулга, салхинцэцэг, сальмонеллын халдвар, гар хөл амны өвчлөлүүд илүүтэй тохиолдож байна.

2.6. Агаарын бохирдолтой холбоотой зарим өвчин, сараар

Хүснэгт 20 Агаарын бохирдолтой холбоотой зарим өвчлөлийн тоо, сараар, 2014-2022 он, Улсын дүн

Он	Сар	Амьд төрөлт	Төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд	Дутуу төрөлт	Амьгүй төрсөн хүүхэд	Өсөлтгүй жирэмслэлт	5 хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин
2014	I	6487	52	301	42	98	8313
	II	6485	44	336	42	91	7937
	III	6953	68	333	35	112	6604
	IV	6744	68	330	40	92	3843
	V	6931	39	341	53	97	3959
	VI	6817	55	272	50	95	3341
	VII	7170	40	322	40	98	1355
	VIII	6999	47	298	47	113	1018
	IX	7088	51	294	49	138	1491
	X	7090	70	284	43	141	4224
	XI	6449	28	274	40	126	7370
	XII	6502	43	343	47	123	13947
2015	I	6721	43	408	35	157	10222
	II	6077	38	402	36	194	4627
	III	6976	48	506	45	292	5293
	IV	6787	50	369	48	301	3230
	V	6932	51	444	36	285	2574
	VI	6759	34	386	61	223	2141
	VII	7106	36	456	39	240	1077
	VIII	6839	38	394	44	269	1020
	IX	6652	39	412	56	301	1501
	X	6513	70	401	61	257	2502
	XI	6775	45	424	48	242	4041
	XII	6738	48	389	48	279	5452
2016	I	6304	41	426	36	336	6152
	II	6155	45	478	41	305	11086
	III	6682	56	430	43	271	15523
	IV	6259	28	370	42	242	7317
	V	6816	49	427	40	271	4834
	VI	6651	61	426	47	246	2969
	VII	6949	32	395	51	223	1621
	VIII	6944	36	506	42	227	1418
	IX	6560	40	425	39	321	1963
	X	6575	48	393	39	305	3943

Он	Сар	Амьд төрөлт	Төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд	Дутуу төрөлт	Амьгүй төрсөн хүүхэд	Өсөлтгүй жирэмслэлт	5 хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин
	XI	6305	34	365	24	299	6603
	XII	5994	39	375	43	330	13433
2017	I	5502	24	382	28	395	15339
	II	4771	23	389	35	292	5698
	III	6369	32	430	46	381	4066
	IV	6148	46	387	27	371	4625
	V	6353	38	407	37	401	7109
	VI	6393	35	420	41	321	3710
	VII	6709	30	377	45	303	1590
	VIII	6319	40	415	34	388	2144
	IX	6176	37	414	45	376	2450
	X	6447	32	357	34	370	5186
	XI	6610	45	423	40	372	5941
	XII	6531	51	416	39	372	9443
2018	I	6271	44	470	36	361	10759
	II	5746	37	433	32	318	8317
	III	6654	51	463	29	444	11889
	IV	6639	34	470	32	373	8043
	V	6476	45	469	43	363	5287
	VI	6525	60	419	35	306	2968
	VII	6638	32	415	37	304	1566
	VIII	6729	44	428	49	358	1434
	IX	6284	29	397	29	343	2168
	X	6554	42	403	40	400	5204
	XI	6444	46	420	41	409	7281
	XII	6568	69	382	35	345	13456
2019	I	6001	49	364	32	400	8229
	II	5824	54	331	41	341	3532
	III	6527	43	376	34	410	3880
	IV	6723	73	361	33	366	3661
	V	6899	51	476	42	432	4104
	VI	6387	50	416	28	364	2505
	VII	6947	46	461	34	392	1310
	VIII	6620	55	413	37	370	1309
	IX	6597	61	422	29	383	1614

X	6745	43	404	38	406	2679
XI	6352	41	408	23	330	2920
XII	6601	54	451	34	396	5328

Он	Сар	Амьд төрөлт	Төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд	Дутуу төрөлт	Амьгүй төрсөн хүүхэд	Өсөлтгүй жирэмслэлт	5 хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин
2020	I	6260	55	455	28	400	7592
	II	5715	38	360	36	340	3762
	III	6688	70	389	37	382	1379
	IV	6452	61	384	39	363	887
	V	6478	48	437	32	379	754
	VI	6276	50	406	35	332	686
	VII	6815	47	449	34	327	644
	VIII	6586	41	446	34	367	721
	IX	6220	43	383	44	402	961
	X	6347	44	417	27	324	1400
	XI	6077	47	374	33	320	1136
	XII	6347	73	378	34	383	686
2021	I	5771	48	331	31	339	802
	II	5624	50	361	27	278	671
	III	6357	43	370	35	404	1111
	IV	6207	55	417	28	327	849
	V	6281	53	365	27	405	795
	VI	6361	58	399	44	309	1020
	VII	6435	40	446	40	301	997
	VIII	5783	34	409	32	311	1171
	IX	6077	33	415	39	302	1777
	X	5955	40	420	39	354	2551
	XI	5556	50	332	25	379	3115
	XII	5252	37	281	30	448	3051
2022	I	4352	47	289	27	423	4094
	II	3950	30	220	26	364	4095
	III	5483	42	336	31	472	11714
	IV	5444	25	307	27	473	7966
	V	5562	41	335	31	448	8680
	VI	5429	47	358	34	412	4468
	VII	5784	33	392	34	367	1686
	VIII	6045	36	416	28	436	1811
	IX	6035	44	367	31	361	2526
	X	6034	36	372	31	442	4597
	XI	5552	34	365	25	456	5039

	XII	5916	51	408	24	447	5214
--	-----	------	----	-----	----	-----	------

Хүснэгт 21 Агаарын бохирдолтой холбоотой зарим өвчлөлийн тоо, сараар, 2014-2022 он, Улаанбаатар хот

Он	Сар	Амьд төрөлт	Төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд	Дутуу төрөлт	Амьгүй төрсөн хүүхэд	Өсөлтгүй жирэмслэлт	5 хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин
2014	I	3147	28	164	26	65	3719
	II	3179	25	188	20	67	2713
	III	3506	39	183	15	82	1985
	IV	3329	30	178	21	61	1447
	V	3759	27	201	32	72	1762
	VI	3549	28	152	23	58	1543
	VII	3643	21	201	16	53	580
	VIII	3580	18	172	23	82	410
	IX	3530	28	148	22	94	668
	X	3702	48	156	22	88	1867
	XI	3367	17	164	19	84	3235
	XII	3495	21	214	22	78	5242
2015	I	3382	18	282	22	78	2331
	II	3126	18	285	18	124	1240
	III	3435	27	336	24	215	1772
	IV	3519	31	248	25	220	1212
	V	3736	30	274	24	218	955
	VI	3427	21	241	32	145	783
	VII	3614	24	316	21	169	332
	VIII	3510	22	252	22	182	359
	IX	3488	17	259	37	218	516
	X	3476	42	241	40	185	1100
	XI	3542	27	239	34	179	1472
	XII	3476	27	225	30	205	2064
2016	I	3221	19	260	22	244	2197
	II	3158	25	272	17	246	4251

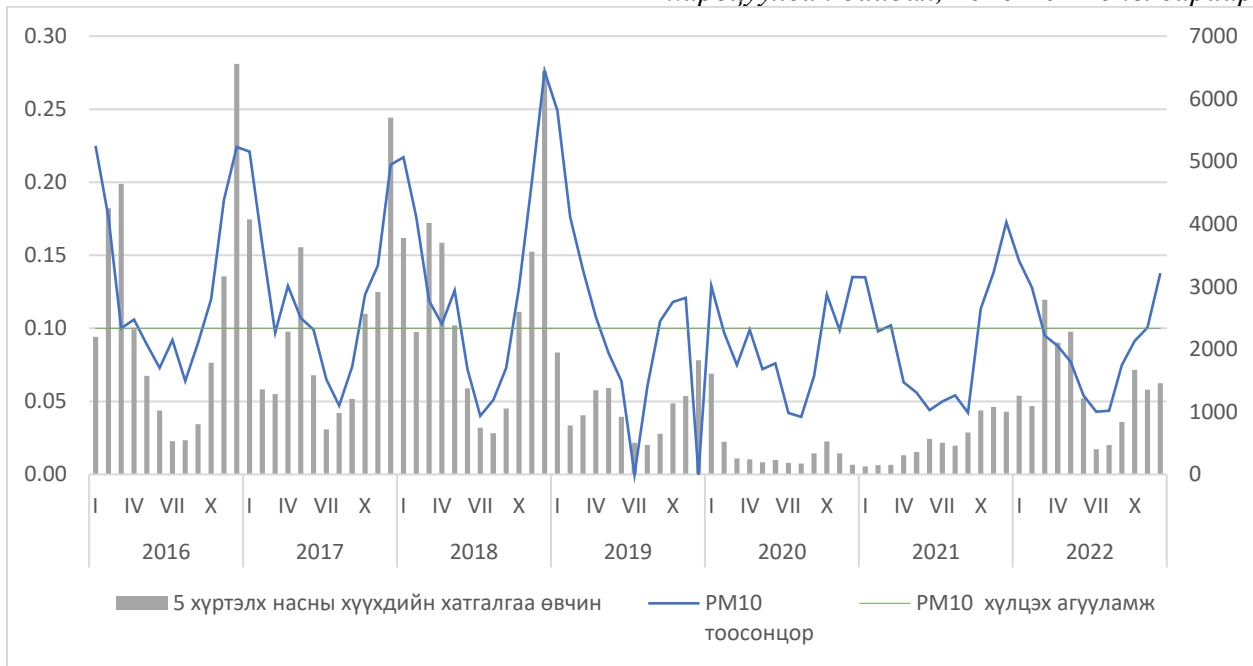
Он	Сар	Амьд төрөлт	Төрөлхий н гажигтай төрсөн хүүхэд	Дуугу төрөлт	Амьгү й төрсөн хүүхэд	Өсөлтгүй жирэмслэл т	5 хүртэлх насны хүүхдий н хатгалгаа өвчин
	III	3401	36	255	22	180	4639
	IV	3229	12	207	25	156	2318
	V	3546	33	221	24	181	1573
	VI	3450	38	250	27	171	1024
	VII	3696	18	225	30	160	531
	VIII	3556	15	318	19	150	547
	IX	3421	23	267	25	216	800
	X	3566	24	232	23	223	1783
	XI	3222	14	204	10	200	3164
	XII	3221	17	213	22	227	6559
2017	I	2823	19	228	11	278	4072
	II	2428	12	233	19	213	1359
	III	3247	16	256	27	271	1282
	IV	3183	28	217	20	264	2277
	V	3288	21	234	18	292	3631
	VI	3340	14	229	20	232	1585
	VII	3401	18	245	18	212	722
	VIII	3276	23	258	16	268	981
	IX	3187	18	229	32	261	1205
	X	3393	20	214	20	256	2566
	XI	3346	21	249	27	238	2913
	XII	3492	19	268	26	256	5697
2018	I	3161	20	284	20	262	3778
	II	2966	16	256	11	225	2273
	III	3492	21	295	19	326	4016
	IV	3531	19	305	19	244	3699
	V	3454	15	311	30	249	2384
	VI	3438	29	258	25	203	1377
	VII	3371	13	267	19	214	745
	VIII	3564	19	281	27	238	658
	IX	3336	14	253	14	245	1052
	X	3511	21	274	26	263	2597
	XI	3407	25	279	34	260	3558
	XII	3472	47	223	20	224	6439
2019	I	3109	31	214	18	274	1946

	II	3066	28	194	29	229	783
	III	3452	27	221	24	293	946
	IV	3500	34	231	17	223	1346
	V	3737	20	307	22	300	1379
	VI	3375	36	251	19	265	921
	VII	3586	18	297	12	252	505
	VIII	3441	25	244	25	253	468
	IX	3490	28	239	16	260	650
	X	3504	27	236	20	277	1136
	XI	3426	22	253	20	222	1253
	XII	3520	26	268	21	264	1824

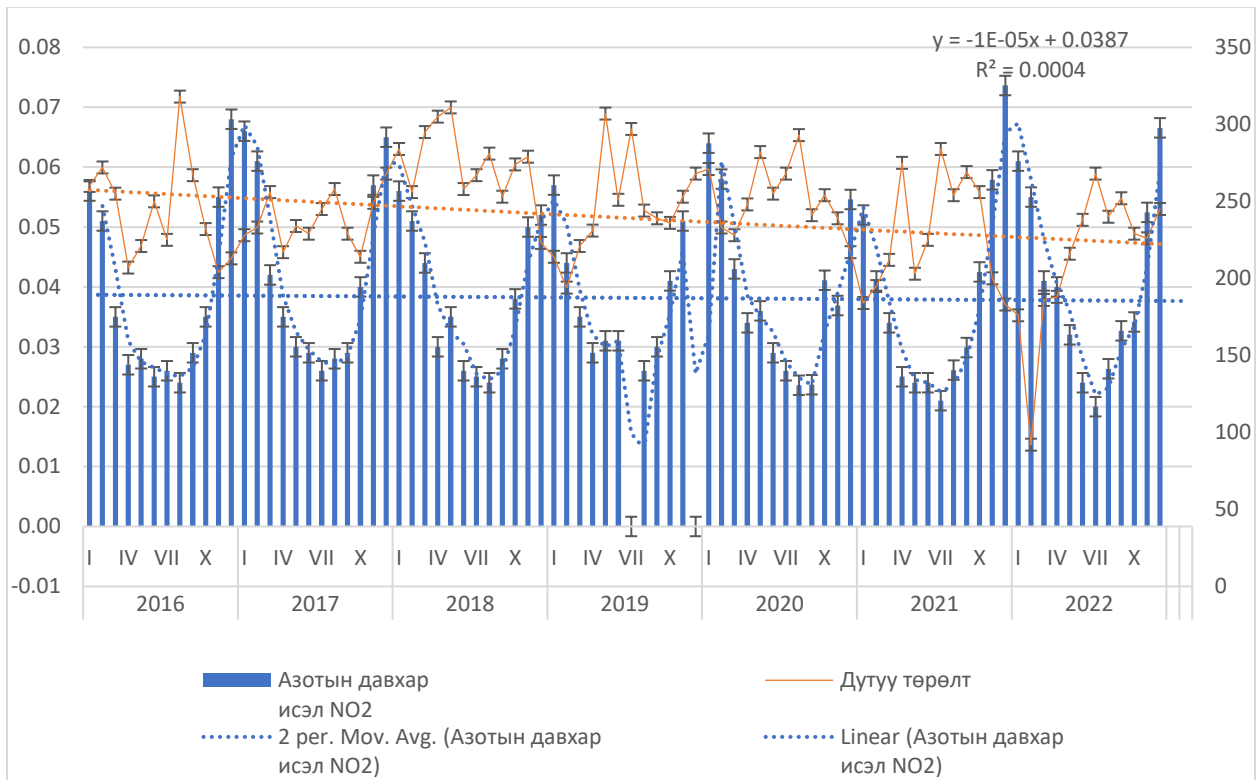
Он	Сар	Амьд төрөлт	Төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд	Дутуу төрөлт	Амьгүй төрсөн хүүхэд	Өсөлтгүй жирэмслэлт	5 хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин
2020	I	3265	32	271	19	265	1610
	II	2989	19	233	20	224	521
	III	3416	35	228	17	277	255
	IV	3367	32	248	21	246	238
	V	3442	18	282	17	247	192
	VI	3248	22	255	13	213	229
	VII	3559	31	268	14	246	185
	VIII	3422	19	293	20	245	176
	IX	3202	27	241	25	271	339
	X	3417	26	254	16	216	526
	XI	3227	28	239	21	210	338
	XII	3225	32	217	17	239	152
2021	I	3007	22	184	14	182	126
	II	2840	26	195	14	155	150
	III	3145	17	212	21	216	155
	IV	3178	25	275	13	199	306
	V	3115	23	203	14	232	356
	VI	3270	31	225	29	173	567
	VII	3224	22	284	20	176	508
	VIII	2972	19	254	15	195	459
	IX	3098	14	269	24	205	670
	X	3036	16	256	20	236	1023
	XI	2852	23	200	16	243	1078
	XII	2679	12	183	16	273	1000
2022	I	2212	26	176	15	258	1257
	II	1934	18	92	15	216	1094

	III	3127	20	186	18	266	2788
	IV	2926	12	188	20	286	2107
	V	3087	23	216	12	264	2281
	VI	2976	26	238	21	249	1215
	VII	3170	21	268	15	208	405
	VIII	3197	27	240	16	253	472
	IX	3265	22	252	20	153	836
	X	3202	18	229	18	243	1670
	XI	2914	16	226	18	286	1355
	XII	3187	24	245	14	248	1455

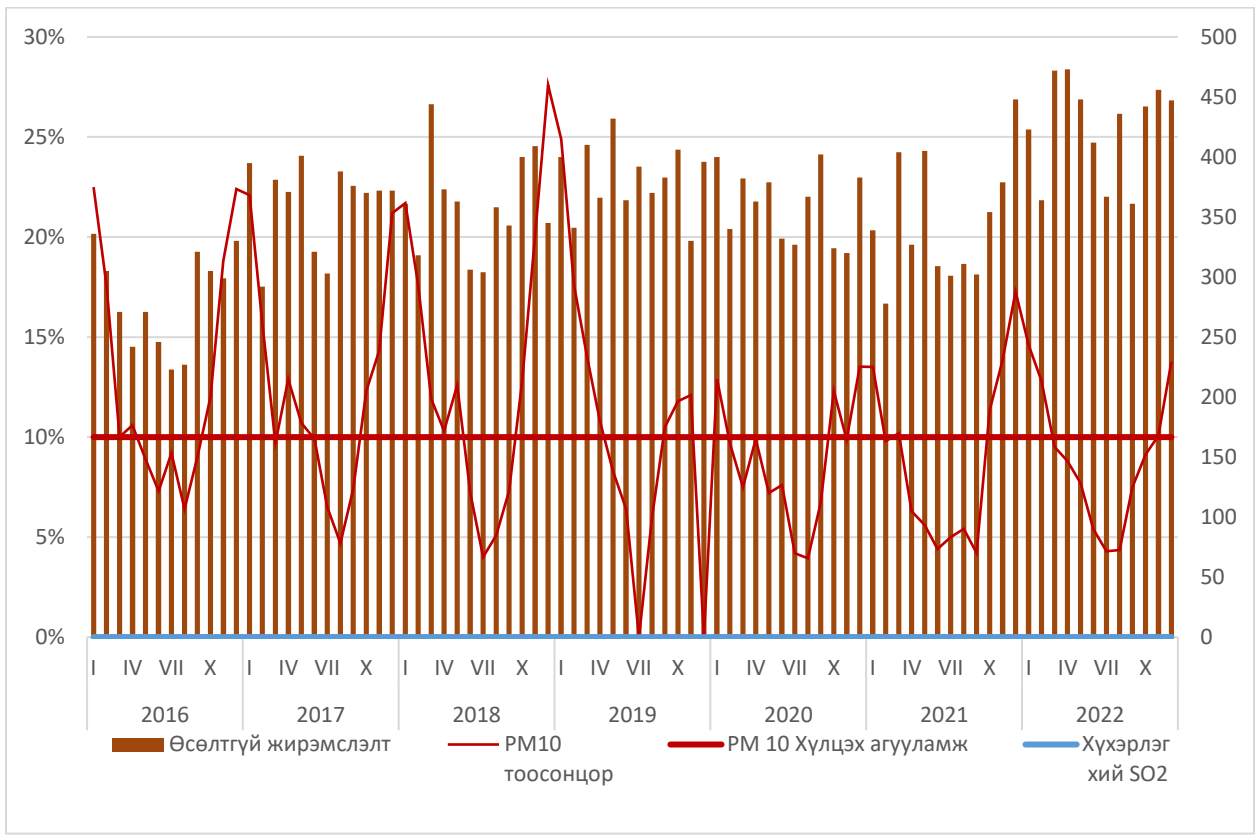
Зураг 62 Тав хүртэлх насны хүүхдийн хатгалгаа өвчин, PM10 тоосонцрын агууламжтай харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

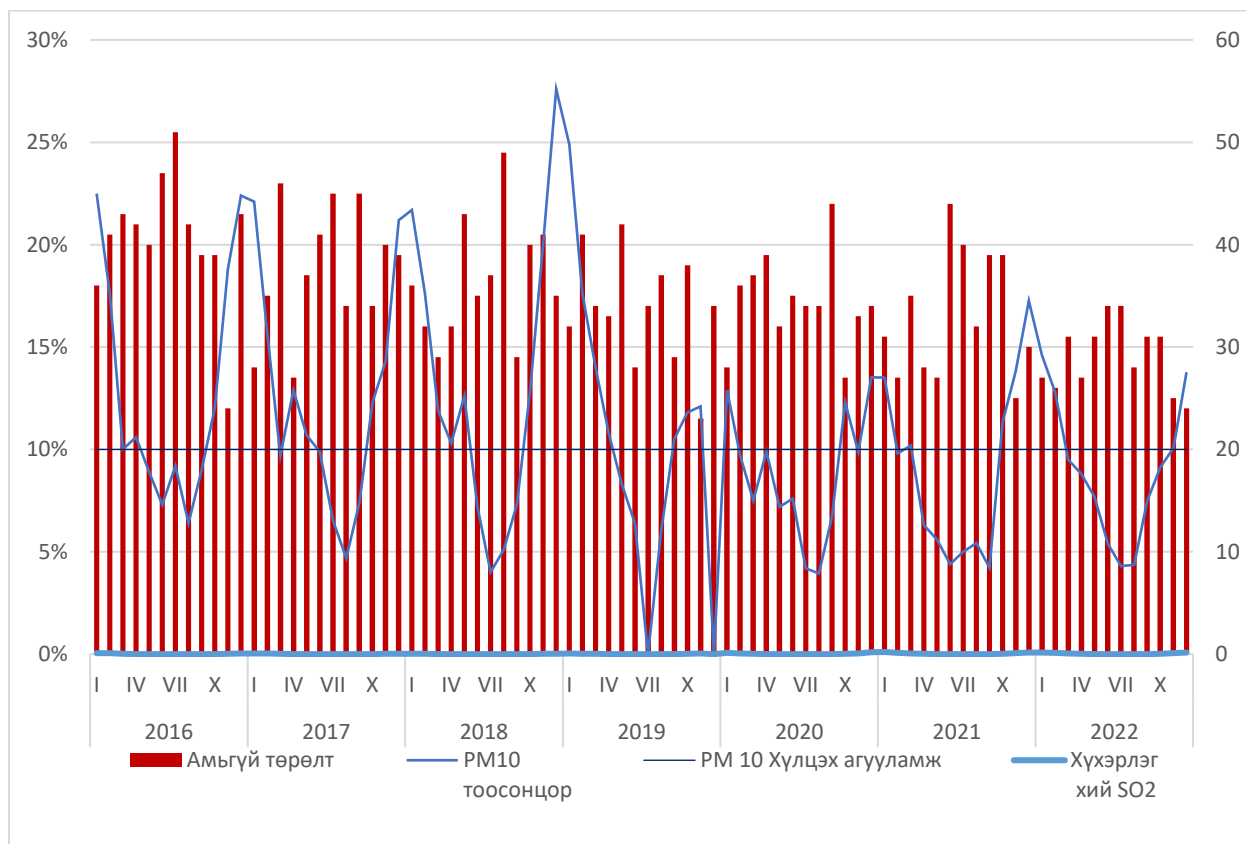
Зураг 63 Дутуу төрөлт, Азотын давхар ислийн агууламжтай харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

Зураг 64 Өсөлтгүй жирэмслэлт, агаар бохирдуулагч бодисын агууламжтай харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

Зураг 65 Амьгүй төрөлт, агаар бохирдуулагч бодисын агууламжтай харьцуулсан байдал, 2016-2022 оны сараар

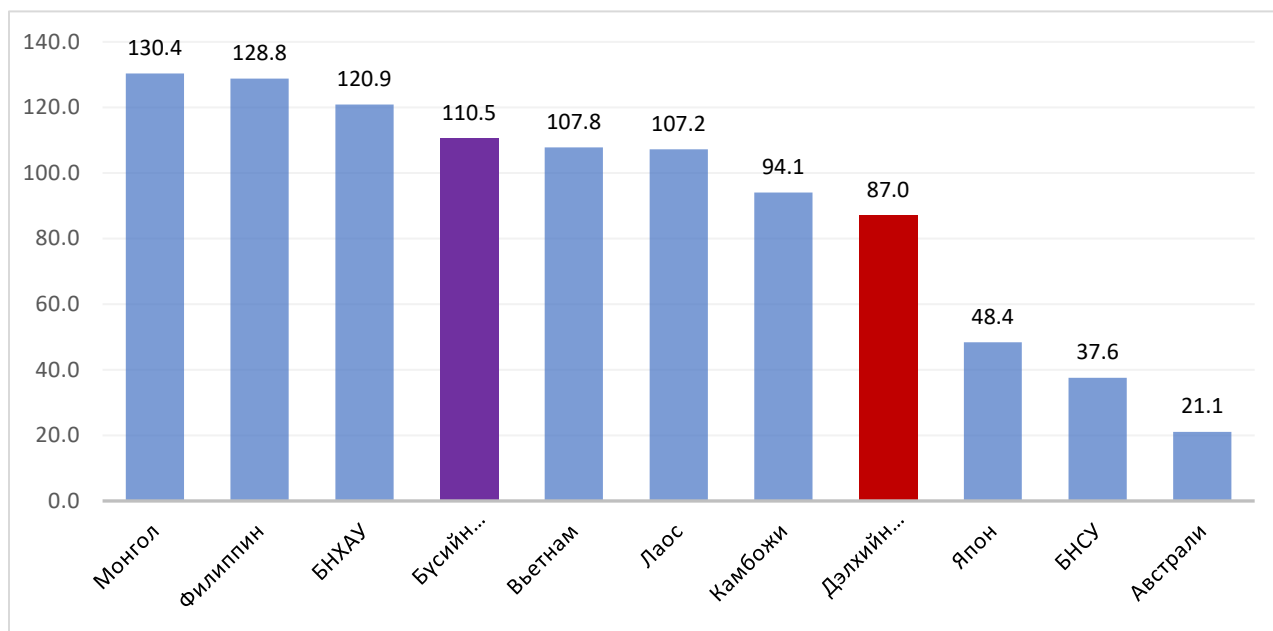
3. ОРЧНЫ ЭРҮҮЛ МЭНДТЭЙ ХОЛБООТОЙ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

Бүх түвшинд эрүүл амьдралыг хангаж, сайн сайхан аж байдлыг хөхүүлэн дэмжих зорилгын хүрээнд дэвшүүлсэн зорилтын 3.9-д 2030 он гэхэд аюултай химийн бодис, агаар, ус, хөрсний бохирдол, халдвараас болж нас барсан, өвдсөн хүмүүсийн тоог үлэмж хэмжээгээр бууруулах зорилт тавьсан.

3.1. Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин (тхз-ын 3.9.1)

Монгол улсын хүн амын дундах дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд 2019 оны ДЭМБ-ын статистик тооцооллоор 130.4 байгаа нь дэлхийн дундаж (87.0)-аас 43.4, Номхон далайн баруун эргийн бүсийн дундаж (110.5)- аас 19.9-оор тус тус өндөр байна. 2019 оны байдлаар дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин номхон далайн баруун бүсийн орнуудын дунд хамгийн өндөр тархалттай орон болж байна.

Зураг 66 ТХЗ 3.9.1 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин (100.000 хүнд ногдох)

Эх үүсвэр: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/ambient-and-household-air-pollution-attributable-death-rate-\(per-100-000-population\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/ambient-and-household-air-pollution-attributable-death-rate-(per-100-000-population))

Хүснэгт 22 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин, ДЭМБ-ын тооцооллоор

Хүйс	Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралт	Амьсгалын доод замын халдвар	Уушигны хавдар	Зүрхний ишеми	Тархинд цус харвалт	Уушгины архаг бөглөрөлт өвчин
100 000 нийт хүн амд тооцоолсноор						
Эр	152.4	7.76	8.22	81.67	79.76	5.01
Эм	108.9	5.24	2.02	54.82	43.02	3.83
Бүгд	130.4	6.48	5.08	68.1	46.3	4.41
Тухайн насны 100 000 хүнд тооцоолсноор						
Эр	283.9	9.85	14.91	158.9	89.81	10.41
Эм	163.4	5.73	3.23	87.71	60.65	6.02
Бүгд	214.7	7.53	8.23	118.1	72.91	7.82

2022 оны эрүүл мэндийн статистикаар Монгол улсын хүн амын дундах дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд 2019 оны 100 000 хүн амд 16.3 байгаа нь сүүлийн 10 жилийн дунджаас 1.1-оор, өмнөх оноос 1.6-оор тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 23 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалах нас баралтын түвшин, Эрүүл мэндийн статистикаар

Хүйс	Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалсан нас баралт	Амьсгалын доод замын халдвар	Уушгины хавдар	Зүрхний ишеми	Тархинд цус харвалт	Уушгины архаг бөглөрөлт өвчин
100 000 нийт хүн амд тооцоолсноор						
Эр	216.49	17.83	22.21	95.46	70.83	10.15
Эм	129.47	10.01	6.37	59.88	48.94	4.26
Бүгд	172.40	13.87	14.18	77.43	59.74	7.17
Тухайн насны 100 000 хүнд тооцоолсноор						
Эр	411.9	33.9	42.3	181.6	134.8	19.3
Эм	232.9	18.0	11.4	107.7	88.0	7.7
Бүгд	318.7	25.6	26.2	143.1	110.4	13.3

Хүснэгт 24 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалах өвчлөлийн шалтгаант баралтын түвшин, тухайн насны 10 000 хүнд, 2014-2022 он, Улсын дүн

Улсын дүн	ӨОУА-10	Хүйс	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Амьсгалын доод зам	J09-J22	5 хүртэлх насны									
		Эр	6.3	5.1	7.2	3.6	3.8	4.0	2.3	1.3	2.6
		Эм	5.8	4.0	6.6	4.4	3.8	3.9	1.7	1.4	2.3
		Нийт	6.0	4.6	6.9	4.0	3.8	3.9	2.0	1.3	2.5
25 ба дээш хүртэлх насны											
Трахей бронхит уушгины	C33-C34	Эр	4.1	3.7	3.8	4.2	4.2	4.6	4.4	4.8	5.1
		Эм	1.1	0.9	0.8	0.9	1.1	1.2	1.0	1.0	1.1
		Нийт	2.5	2.2	2.2	2.5	2.5	2.8	2.7	2.8	3.0
Зүрхний ишеми	I20-I25	Эр	18.6	19.8	18.7	18.8	19.2	18.1	16.0	19.7	17.5
		Эм	11.7	12.6	11.2	10.1	11.8	10.7	9.1	13.0	11.0
		Нийт	15.0	16.0	14.8	14.2	15.4	14.2	12.4	16.2	14.1
Тархинд цус харвалт	I60-I69	Эр	15.4	14.9	14.0	13.7	14.4	13.5	12.8	14.2	13.9
		Эм	11.3	10.7	10.1	9.1	9.9	8.8	8.3	8.7	8.0
		Нийт	13.3	12.7	11.9	11.3	12.1	11.0	10.4	11.3	10.8
Уушгины архаг бөглөрөлт	J40-J44	Эр	1.4	1.2	1.4	1.3	1.0	1.0	0.9	1.2	1.3
		Эм	0.9	0.7	0.8	0.5	0.5	0.6	0.6	0.7	0.6
		Нийт	1.2	0.9	1.1	0.9	0.7	0.8	0.8	0.9	0.9

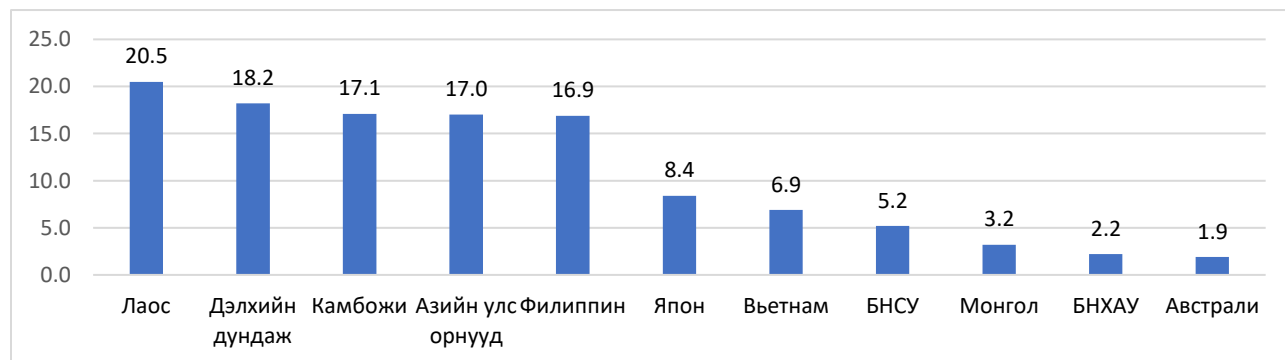
Хүснэгт 25 Дотоод болон гадаад орчны агаарын бохирдлоос шалтгаалах өвчлөлийн шалтгаант баралтын түвшин, тухайн насны 10 000 хүнд, 2014-2022 он, Улаанбаатар

Улсын дүн	ӨОУА-10	Хүйс	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Амьсгалын доод зам	J09-J22	5 хүртэлх насны									
		Эр	4.7	2.8	4.5	2.2	2.8	3.2	1.5	0.7	1.6
		Эм	4.1	3.1	5.4	3.1	2.3	2.8	1.2	1.2	1.7
		Нийт	4.4	2.9	4.9	2.6	2.5	3.0	1.3	0.9	1.6
25 ба дээш хүртэлх насны											
Трахей бронхит уушгины	C33-C34	Эр	3.4	3.1	2.6	3.4	3.4	3.9	3.4	3.8	3.8
		Эм	0.9	1.1	0.7	0.9	1.0	1.3	1.0	1.1	1.3
		Нийт	2.0	2.0	1.5	2.0	2.1	2.5	2.1	2.3	2.5
Зүрхний ишеми	I20-I25	Эр	14.3	15.8	13.9	15.3	15.8	14.3	14.5	17.6	15.3
		Эм	8.7	9.5	8.2	8.0	8.7	8.5	7.5	12.2	9.5
		Нийт	11.3	12.5	10.8	11.4	12.0	11.2	10.8	14.7	12.2
Тархинд цус харвалт	I60-I69	Эр	14.8	13.4	13.1	11.6	13.6	13.6	12.7	13.7	13.3
		Эм	9.3	9.0	7.7	7.0	8.1	7.4	7.3	7.3	6.9
		Нийт	11.9	11.1	10.2	9.1	10.7	10.3	9.8	10.2	9.8
Уушгины архаг бөглөрөлт	J40-J44	Эр	1.4	1.1	0.9	1.2	1.3	1.6	1.3	1.1	1.4
		Эм	0.5	0.9	0.7	0.7	0.6	0.7	0.6	0.8	0.4
		Нийт	0.9	1.0	0.8	1.0	0.9	1.1	0.9	0.9	0.9

3.2. Баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаар нөхцөлдсөн нас баралтын түвшин (тхз-ын 3.9.2)

Монгол улсын хүн амын дундах баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаар нөхцөлдсөн нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд 2019 оны ДЭМБ-ын статистик тооцооллоор 3.2 байгаа нь дэлхийн дундаж (18.2)-аас 15.0, Азийн улс орнуудын дундаж (17.0)- аас 13.8-оор тус тус доогуур байна.

Зураг 67 Баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаар нөхцөлдсөн нас баралтын түвшин 100 000 хүн амд, ДЭМБ-ын тооцооллоор

Эх үүсвэр: <https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/sdg-3-9-2-wash-deaths>

Эрүүл мэндийн статистикаар баталгаагүй ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй ариун цэврийн байгууламжаас шалтгаалсан нас баралтын түвшинг олон улсын аргачлалын дагуу Өвчний олон улсын ангилал-10 (ӨОУА-10)-д заасан суулгалттай холбоотой A00, A01, A03, A04, A06-A09 кодтой өвчлөл, гэдэсний халдварт B76-B77, B79,

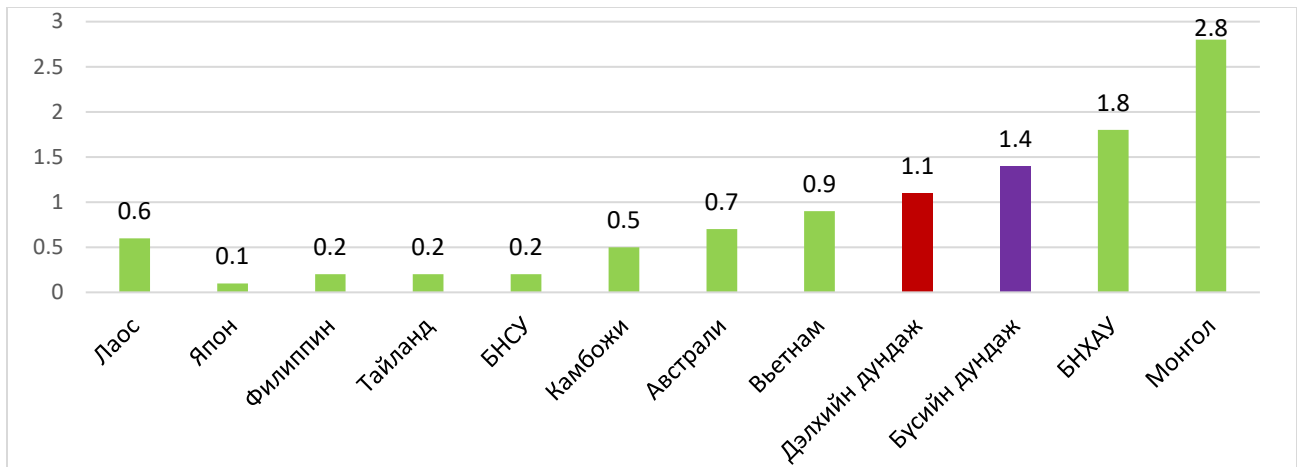
A01	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A03	0	0	0	0	1	0	0	0	0
A04	0	0	0	1	0	1	0	1	0
A06-A09	0	0	0	0	0	1	0	0	1
B76-B77	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B79	0	0	0	0	0	0	0	0	0
E40-46	1	0	0	0	1	2	4	12	3
H65-66	0	1	0	1	0	0	1	2	0
J00-J22	154	155	208	144	217	254	186	394	296
P23	27	19	18	11	2	2	4	8	18
Нийт	182	175	226	157	221	260	195	417	318

Аймгийн дүн	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
A00	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A01	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A03	0	0	0	0	1	1	1	0	0
A04	0	0	0	0	0	0	0	1	0
A06-A09	0	0	0	0	0	2	0	0	0
B76-B77	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B79	0	0	0	0	0	0	0	0	0
E40-46	1	0	2	2	3	0	0	3	3
H65-66	0	1	1	2	1	0	1	0	0
J00-J22	211	176	241	160	186	193	121	196	160
P23	12	16	10	7	6	7	6	19	8
Нийт	224	193	254	171	197	203	129	219	171

3.3. Санамсаргүй хордох, хорт бодист өртсөнөөс шалтгаалсан нас баралтын түвшин (тхз-ын 3.9.3)

Монгол улсын хүн амын дундах Санамсаргүй хордох, хордлогын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд харьцуулахад ДЭМБ-ын судалгаагаар 2.8 байгаа нь дэлхийн дундаж (1.1)-аас 1.7, Номхон далайн баруун эргийн бүсийн дундаж (1.4)- аас 1.4-оор тус тус өндөр байна. 2019 оны байдлаар санамсаргүй хордох, хордлогын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд харьцуулахад номхон далайн баруун бүсийн орнуудын дунд хамгийн өндөр тархалттай орон болж байна.

Зураг 69 Санамсаргүй хордох, хордлогын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд харьцуулахад

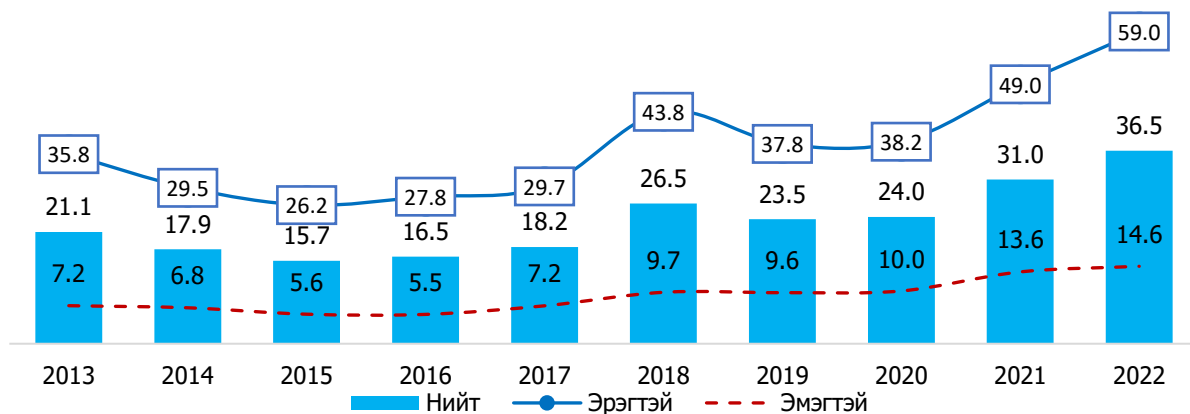

Эх үүсвэр: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/indicator-groups/poison-control-and-unintentional-poisoning>

Эрүүл мэндийн статистикаар санамсаргүй хордох, хорт бодист өртсөнөөс шалтгаалсан нас баралтыг ӨОУА-10-р ангиллын дагуу Х40-Х49 кодтой өвчний шалтгаант нас баралтыг түүвэрлэн тооцоолсон.

Эрүүл мэндийн статистикаар 2022 онд санамсаргүй хордох, хорт бодист өртсөнөөс шалтгаалсан баралтын 1219 тохиолдол бүртгэгдэж, 100 000 хүн амд ногдох баралтын түвшин 36.5 байгаа нь сүүлийн 10 жилийн дунджаас 13.4, өмнөх онтой харьцуулахад 5.5-оор тус тус нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна. Ослын шалтгаанаар харуулбал, архи, спиртийн төрлийн бодист хордож нас барсан тохиолдол 87.9 хувийг эзэлж байгаа нь хамгийн өндөр тохиолдол байна. Хий, ууранд санамсаргүй хордох, өртөх 10.7%, эмийн бодист санамсаргүй хордох тохиолдол 1.3%-ийг тус тус эзэлж байна.

Зураг 70 Санамсаргүй хордох, хорт бодисын шалтгаант нас баралтын түвшин, 100 000 хүнд

4. Дүгнэлт

Олон улсын орчны эрүүл мэндтэй холбоотой статистик мэдээллийн аргачлал, ангилал, мэдээллийн эх үүсвэрийг судлах үйл ажиллагааны хүрээнд ДЭМБ-ын орчны шалгуур үзүүлэлтүүдийг судалж ДЭМБ-ын 44 шалгуур үзүүлэлтээс 28 үзүүлэлтүүдийг тооцоолон мэдээллийг гаргасан.

Хүүхдийн орчны ЭМ-тэй холбоотой 61 шалгуур үзүүлэлтээс 23 үзүүлэлтийг тооцон гаргаж, боломжтой мэдээллийг орчныг бохирдуулагч бодистой хамаарлыг тодорхойлсон.

Үнэлгээний үр дүнгээс: Улаанбаатар хотын агаарыг бохирдуулагч PM2.5 тоосонцрын хэмжээ сүүлийн 5 жилийн дунджаар жил бүрийн 1 дүгээр сард хамгийн өндөр байна. Энэ үзүүлэлт Монгол Улсын хүлээн зөвшөөрөх стандарт хэмжээнээс 11.5 дахин их, Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын зөвлөмжөөс 23 дахин их байна.

Улаанбаатар хотын агаар дахь нарийн ширхэгт тоосонцрын агууламж Монгол Улсын хүлээн зөвшөөрөх стандарт хэмжээнээс 2022 онд 297 өдөр давж, сүүлийн 5 жил тоосонцрын агууламж давсан өдрийн тоо тасралтгүй өсөж байна.

Эрүүл мэндийн статистикаар бүртгэгдсэн агаарын бохирдолтой холбоотой өвчлөлийн тоог бохирдуулагч бодистой харьцуулж үзэхэд амьсгалын тогтолцооны өвчлөл агаарын бохирдол ихтэй 11 дугаар сараас дараа оны 3 дугаар сар хүртэлх хугацаанд бохирдол багатай бусад сараас 2-3 дахин их, үүний дотор 5 хүртэлх насны хүүхдийн өвчлөл бусад насны хүн амын өвчлөлөөс 13.5-29.8 дахин их байна.

Жирэмсэн эхийн эрүүл мэндэд агаарын бохирдол сөргөөр нөлөөлж, төрөлхийн гажигтай хүүхэд төрүүлэхэд хүргэсэн байх магадлалтай байна. 1000 амьд төрөлтөд ногдох төрөлхийн гажигтай төрсөн хүүхэд сүүлийн 5 жилд 5-6 дугаар сард өндөр, өөрөөр хэлбэл энэ хугацаанд төрсөн эхчүүдийн жирэмсэлсэн хугацаа 7, 8 дугаар сар, ураг эрчимтэй хөгжих үе нь 10 дугаар сараас эхэлж байгаа нь агаарын бохирдол нэмэгдэх хугацаатай давхцаж байна.

Улаанбаатар хотын 1000 амьд төрөлтөд ногдох өсөлтгүй жирэмслэлт агаарын бохирдол хамгийн өндөр байдаг 1-3 дугаар сард их байна.

Цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээ:

Агаарын бохирдлыг бууруулах чиглэлээр хэрэгжүүлж буй бодлого, хөтөлбөрийг үр дүнтэй болгохын тулд мэдээллийн нэгдсэн системтэй болох, орчны эрүүл мэндтэй холбоотой шалгуур үзүүлэлтүүдийг жил бүр тооцож мэдээлэх боломжийг бүрдүүлэх, аргачлалыг тодорхой болгох шаардлагатай байна